

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ALİYA İZZETBEGOVIÇ'İN DİN VE SİYASET FELSEFESİNDE ANA TEMALAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Merve KAYAN ŞAHİN

FELSEFE ANABİLİM DALI

ANKARA, 2022

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ALİYA İZZETBEGOVİÇ'İN DİN VE SİYASET FELSEFESİNDE ANA TEMALAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Merve KAYAN ŞAHİN

FELSEFE ANABİLİM DALI

Prof. Dr. Mehmet VURAL
DANIŞMAN

ANKARA, 2022

TEZ KABUL VE ONAY SAYF

Merve KAYAN ŞAHİN tarafından hazırlanan “ALİYA İZZETBEGOVİÇ’İN DİN VE SİYASET FELSEFESİNDE ANA TEMALAR” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü FELSEFE Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi	Kurumu	İmza
Danışman Prof. Dr. Mehmet VURAL	AYBÜ, İTBF, Felsefe Bölümü	
Kabul ☐ Red ☐		
Dr. Öğr. Üyesi Mehtap DOĞAN	AYBÜ, İTBF, Felsefe Bölümü	
Kabul ☐ Red ☐		
Prof. Dr. Müfit Selim SARUHAN	AÜ, İF, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü	
Kabul ☐ Red ☐		

Tez Savunma Tarihi: 22/12/2022

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü FELSEFE Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Ünvan Ad Soyad

.....

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim (22/12/2022).

İmza

Merve KAYAN ŞAHİN

İTHAF

Kıymetli Eşime ve Aileme

TEŐEKKÜR

Bu tezin hazırlanmasında teőekkürü bir borç bildiğim kişilerin baőında tez konunun belirlenmesinden yazımına kadar bu uzun yolculuğumda her daim öncü rehberliği ile bana yol gösteren ve çalıőmamı okuyup faydalı yorumlarıyla beni geliőtiren kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Mehmet Vural gelmektedir. Kendisine en içten teőekkürlerimi sunarım.

Tüm akademik yoğunluklarına rağmen vakit ayırıp yüksek lisans tez jürimde bulunan, cesaretlendirici, onurlandırıcı konuşmalarıyla beni motive eden, tezim hakkındaki yorum ve eleőtirileriyle önemli noktalara değinerek tezimin gelişmesinde değerli katkılarda bulunan kıymetli hocalarım Prof. Dr. Müfit Selim Saruhan ve Dr. Öğr. Üyesi Mehtap Doğan hocalarıma da ayrı ayrı teőekkürlerimi sunarım.

Son olarak, her zaman ve her koşulda benim yanımda olan, her türlü özveride bulunan canım aileme sonsuz teőekkür ederim.

Merve KAYAN ŞAHİN

ÖZET

Aliya İzzetbegoviç'in Din ve Siyaset Felsefesinde Ana Temalar olarak ele aldığım bu çalışmada, Aliya'nın yaşamı, bulunduğu coğrafya ve fikir dünyası ele alınmaktadır.

Çalışmada ilk olarak Aliya'nın hayatı ve eserleri ele alınmış, daha sonra ise Aliya İzzetbegoviç'in felsefeye olan bakış açısı irdelenmiştir.

Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde Doğulu düşünceye sahip bir Batılı olarak İslam dünyasının içinde yaşadığı sorunlara getirdiği çözüm önerileri ele alınmıştır. Aliya'nın yaşantısında kaynak aldığı eşitlik, özgürlük ve adalet terimleri çerçevesinde Bosna Hersek toplumuna İslam'ın çıkış yolu olduğu anlatılmıştır. Toplumuna Batı'nın fikir ve düşünce yapısının, Doğu'nun ise inanç ve ahlak yapısından yararlanması gerektiği mesajlarını vermiştir.

Aliya'nın Müslüman ülkelerde yaşanan her şeyin İslam'a mal edilmesini eleştirdiği ve İslam'ı doğru anladığımızda bahsedilen konuların tümünün insan hayatıyla çelişmediği ele alınmıştır. Müslümanların birlik ve beraberliğini daima koruması gerektiği İslam Dünyası'nın çıkış noktası olarak belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Adalet, Eşitlik, Özgürlük, İslam, Üçüncü Yol, Ahlak, Bağımsızlık

ABSTRACT

Main Themes in Aliya Izzetbegovic's Philosophy of Religion and Politics

KAYAN ŞAHİN, Merve

Masters, Department of Philosophy

Supervisor: Prof. Mehmet Vural

December 2022, 84 pages

In the study titled Main Themes in Aliya Izzetbegovic's Philosophy of Religion and Politics, Aliya's life, geography and world of ideas are discussed.

Initially the study deals with Aliya's life and works, and then Aliya Izzetbegovic's perspective on philosophy is analyzed.

In the later parts of the study, Aliya as a Westerner with an Eastern thought, his proposed solutions to the problems faced by the Islamic world are addressed. The terms of equality, freedom and justice in which is a foundation of the Aliya's life were used as a framework to explain to the society of Bosnia and Herzegovina that Islam is the salvation path. He conveyed the messages to his society that they should benefit from the ideas and mindset of the West; and the beliefs and morals of the East.

The idea of Aliya's criticizing the attribution of everything that happens in Muslim countries to Islam and that when we understand Islam correctly, all of the issues mentioned do not contradict human life, has been discussed. Lastly, it has been emphasized that Muslims should always preserve their unity and solidarity as it is the starting point of the Islamic World.

Keywords: Justice, Equality, Freedom, Islam, Third Way, Morality, Independence

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR.....	v
GİRİŞ.....	1
1. ALİYA İZZETBEGOVIÇ'İN HAYATI.....	3
2. ALİYA İZZETBEGOVIÇ'İN ESERLERİ	6
3. ALİYA İZZETBEGOVIÇ'İN DÜŞÜNCE DÜNYASI	8
1. BÖLÜM: BİRİNCİ VE İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI ARASINDA BOSNA HERSEK.....	16
1.1. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE SONRASINDA BOSNA HERSEK.....	18
1.2. YUGOSLAVYA'NIN AYRILMASINDAN SONRA BOSNA HERSEK	21
2. BÖLÜM: ALİYA İZZETBEGOVIÇ'İN SİYASET ANLAYIŞI	23
2.1. SİYASET VE AHLAK	23
2.2. ALİYA VE AKTİF SİYASET	30
2.3. BOŞNAKLARIN SİYASİ BİLİNÇLENMESİ.....	36
2.4. BOSNA'NIN BAĞIMSIZLIK SAVAŞI.....	38
2.5. KÜLTÜR VE MEDENİYET	43
2.6. KADIN VE AİLEYE BAKIŞI	46
3. BÖLÜM: ALİYA İZZETBEGOVIÇ'İN DİN ANLAYIŞI	50
3.1. DİN KAVRAMI VE ALİYA	50
3.2. BOSNA HERSEK'TE İSLAM DİNİNİN YERİ VE ÖNEMİ	52
3.3. MÜSLÜMAN BOŞNAKLAR VE ALİYA'NIN İSLAM DİNİNE BAKIŞI.....	59

3.4. ALİYA’NIN MÜSLÜMAN OLAN TOPLUMLARI BİLİNÇLENDİRMESİ	61
3.5. ALİYA’YA GÖRE İSLAM’IN YORUMLANMASI.....	65
SONUÇ	71
KAYNAKÇA.....	73

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BM	: Birleşmiş Milletler
CKSKJ	: Yugoslavya Komünistler Birliği
JKP	: Yugoslav Komünist Partisi
JNA	: Yugoslav Halk Ordusu
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
NDH	: Bağımsız Hırvatistan Devleti
SANU	: Sırp Sanat ve Bilim Akademisi
SDA	: Demokratik Hareket Partisi
SRFJ	: Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı
ZAVNOBİH	: Bosna Hersek Ulusal Kurtuluş Mili Anti-Faşist Konseyi

GİRİŞ

20. yüzyılda Balkanlar'da düşünce yapısıyla, devlet adamlığıyla, siyasetçi kimliğiyle ve entelektüel kişiliğiyle her zaman hakikat yanlısı olan Aliya İzzetbegoviç, toplumun güvenini kazanmış bilge bir liderdir. Bir halkın kurtuluş mücadelesi için büyük emek vermiş, ardından kurulan bu yeni ülkenin yöneticisi olmuştur. Aliya, “Üçüncü Yol” düşüncesiyle iki kutuplu dünyaya yeni bir soluk getirmiştir. Bu fikir onun tarihte yer edinmesindeki büyük etkenlerden birisi olmuştur.

Bosna-Hersek tarih içerisinde Batı'nın en karmaşık yapıya sahip bölgelerinden birisidir. Avrupa'da olup varlığını sürdürmesine rağmen kültür ve coğrafya özelliklerine bakıldığında ne bir Batılı ne de bir Doğulu olarak kabul edilmektedir. Her ne kadar kabul edilmese de aslında Bosna Hersek her iki tarafa da aittir. Asya ile Avrupa'nın ortasında kalan bu bölge Aliya'nın “Üçüncü Yol” fikrinin şekillenmesindeki önemli etkidir.

Bu bölgede I. Dünya Savaşı'nın ardından bir krallık oluşturulmuş, II. Dünya Savaşı'nın yaşandığı yıllarda ise Alman güçleri tarafından işgal edilmiştir. Sonraki zamanlarda Yugoslavya toprakları içerisinde yer almış, Yugoslavya bağımsızlığına tekrardan kavuşunca ise Bosna Hersek bu oluşum içerisinde varlığını sürdürmüştür. Soğuk savaşın hafiflediği dönemde iki kutuplu sistem de çökmeye başlamıştır. Bu etkinin en çok görüldüğü yer olan Yugoslavya, Hırvatistan ile Slovenya'nın içerisinde ayrılma isteği ile parçalanmanın sinyallerini vermiştir. Bu istekleri doğrultusunda ayrılmak için planlar yapmış, nitekim başarılı da olmuşlardır. Yugoslavya ile baş başa kalan Bosna Hersek için önünde iki seçenek kalmıştır. Ya bağımsızlık için savaşacak ya da Sırp nüfusunun da içinde olduğu Yugoslavya ile bir anlaşma yapacaktır.

Siyasi parti lideri, devlet başkanı ve ordu komutanı olarak çeşitli görevlerde bulunan Aliya İzzetbegoviç, yaptığı bu görevlerde başarılı olmuştur. Onun başarılı olmasının temel nedenlerinden birisi bilgi birikimini pratikte uygulayabilmesidir. Aliya'yı bir düşünce adamı olarak ifade etmek doğru olacaktır. Halkının kimlik arayışında başarılı olmasını sağlamış ve çok çeşitli fikirleriyle 20. yüzyılın düşünce adamları arasında yer almıştır.

Doğu ile Batı'nın eserlerini birlikte okuyan Aliya İzzetbegoviç, tek taraflı davranmayarak her ikisine de eleştirilerde bulunmuştur. Bu eleştirileri yaparken önyargılarından arındırılmış ve tarafsız olarak incelemiştir. Aliya'nın görüşlerinde hem Doğu

hem de Batı insanının düşüncelerini görmek mümkündür. Yaptığı okumalar sayesinde din üzerine yoğunlaşmış, hatta ileride dinî yorumlamalar yapabilecek bilgi birikimine dahi sahip olmuştur.

İnanç yönünü İslam ile şekillendiren Aliya, hayatının her alanında yaptığı konuşmalarında bilgi birikimini ortaya koymuştur. Batı'nın tek boyutu kabul eden yapısına Doğu'nun çok yönlü bakış açısı ile karşı koymuştur. Kültürel zenginliği ve ait olma hissini Doğu'dan, teknik ve teknoloji alanında Batı'dan örnek alınması gerektiğini düşünmektedir. İslam'a olan inancını Kur'an ile temellerine oturtmuş, tecrübeleri vasıtasıyla da inancını şekillendirmiştir. Türklerin Balkanlardaki katkılarında da tecrübeleri sayesinde en büyük rolü oynamıştır. İnsan için uygun olmayan hiçbir şeyin İslam için de uygun olmadığını anlatmış, İslam'ın evrensel olmasını buna kanıt olarak sunmuştur. Hem Batı'nın fikir dünyasını kendi açısından değerlendirmeye çalışmış hem de bunalımda olan Doğu'yu anlamaya çalışmıştır.

İslam dünyasının Batı karşısında yenik görülmesinin asıl nedeninin aslında İslam'dan uzaklaşmaktan kaynaklı olduğunu tespit etmiştir. Müslüman ülkelerde yaşanan her olayın İslam olarak adlandırılması oldukça yanlış bir bakış açısıdır. Doğu'nun geleneksel yapı yanlısı olan insanlarını, sorgulama ve eleştirme yeteneklerini kullanmamalarını ve hatta pasif kalarak itaat etmelerini her zaman sorgulamıştır.

Aliya'ya göre Doğu'nun yeniden doğmaya ve yeniliklere ihtiyacı vardır. Bu yenilikler yerel dinamiklerle ve İslam ile beslenmelidir. Fikirleriyle ve önerileriyle yaşadığı dönemde ses getiren İslam düşünce adamları arasında adı bulunan Aliya İzzetbegoviç, geliştirdiği İslam düzeni ile İslam'a yeni bir soluk kazandırmıştır.

Bosna Hersek'in bağımsızlığı amacıyla yürütülen bu süreç için siyasi konumu sayesinde Aliya halkın örgütlenmesi için görevlendirilmiştir. Devlet başkanı olan Aliya, halkının uluslararası temsilcisi olmuş, savaşta da bilgi birikimiyle askeri mücadelenin başarılı olmasını sağlamıştır. Felsefi bakış açısı ve düşünce birikimini İslam ile yoğurmuş, İslam coğrafyasındaki sorunlara çözümler üretmeye çalışmıştır. Her şeyin alternatif bir yolu daha olabileceğine inan Aliya "Üçüncü Yol" fikrini sunmuştur. Ona göre Üçüncü Yol özgürlüğün, eşitliğin ve adaletin temel alındığı İslam'ın ta kendisidir.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, Aliya İzzetbegoviç'in eserlerini, düşünce dünyasını ve faaliyetlerini inceleyerek onun din ve siyaset felsefesindeki ana temaları anlamaya çalışmaktır.

Çalışmanın Önemi

Aliya İzzetbegoviç, İslam'ın yeni bir vizyona sahip olması için bir İslami düzen tezi geliştirmiştir. Bosna-Hersek'in bağımsızlığına gidilen süreçte halkının örgütlenmesinde temel aktör olarak halkını uluslararası arenada temsil etmiştir. Felsefi ve düşünsel birikimiyle sahip olduğu İslami duyarlılığı ile İslam coğrafyasının problemlerine getirdiği çözüm önerilerini anlamak açısından bu çalışma önemlidir.

Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışma nitel araştırma yöntemlerinden biri olan söylem analizi ile gerçekleştirilmiştir. Bu araştırma yöntemi çerçevesinde Aliya'nın eserleri, konferansları, konuşmaları, hakkında yazılmış yazılar, röportajlar ve belgeseller ele alınarak içerik incelemesi yapılmıştır. Araştırmada elde edilen veriler din ve siyaset felsefesi bağlamında değerlendirilmiştir.

1. ALİYA İZZETBEGOVIÇ'İN HAYATI

Aliya İzzetbegoviç 8 Ağustos 1925 yılında Bosna-Hersek'te dünyaya gelmiştir. Bugünkü adı Bosanski Samaç olan kasabada doğmuştur. Aliya adını onunla aynı adı taşıyan dedesinden almıştır. Dedesi Aliya, Osmanlı'nın askeri ordusunda görev yapmaktadır ve bu görev nedeniyle Belgrat'tan Bosanski Samaç kasabasına görevli olarak atanmıştır. Dedesi Bosanski Samaç kasabasında toprak satın alarak kısa bir süre içerisinde buranın ileri gelenlerinden birisi olmuştur. Aliya'nın dedesi İstanbul'da askerlik yaptığı sırada burada Sıdika isimli Türk bir kadın ile evlenmiştir. Evliliklerinden beş tane çocukları olmuştur. Bunlardan birisi de Aliya'nın babası olan Mustafa'dır. Babası ticaretle uğraşan ve diğer esnaflar tarafından da sevilen birisiydi. Babasının ilk evlilik yaptığı eşi vefat edince ikinci evliliğini yapmış, bu evlilikten de beş tane çocuğu dünyaya gelmiştir. Aliya da bu ikinci evliliğinden dünyaya gelmiştir. İlerleyen zamanlarda Sırp'lardan kaçan Müslümanların Sultan Abdulaziz tarafından Aziziye bölgesine yerleştirilmesinden sonra zaman içinde bu

bölgenin adı Aziziye olarak değiştirilmiştir. İki yaşındayken Milliyetçi Hırvatlar Aziziye'yi işgal edince babasının da işleri kötüye gitmiş ve ailesi Bosna'ya taşınmıştır. Aliya Saraybosna'da bulunan Birinci Erkek Lisesi olan liseden mezun olmuştur. Aliya ilk kez bu okulda komünist propagandasıyla karşılaşmış, komünist ve ateist yazıları okumuş ve bu yazılardan etkilenmek zorunda kalmıştır.

Henüz 15 yaşlarındayken okuduğu kitapların etkisiyle inanç konusunda tereddüt yaşamaya başlamıştır. İki yıl süren bu tereddütün sonrasında inancını baştan edinmiş ve böyle bir tereddüde bir daha düşmemiştir. Hatta Aliya inanca bağlılığını annesine borçlu olduğunu sık sık dile getirir. Konuyla ilgili olarak Aliya, İslam'ı etkileyen en önemli unsurun Komünizm ve Faşizme karşı duyduğu derin nefret olduğunu söylemiştir. Günümüzde her iki ideolojiden de nefret ettiğini sık sık dile getirdiğini görüyoruz. Aliya, II. Dünya Savaşı'nın sürdüğü zamanlarda liseyi bitirmiştir. Bu dönemde Nazi'den taraf bir Ustaşa rejimi Saraybosna'da iktidardır. Aliya, bu Ustaşa rejiminin ordusuna yazılmak istememiş ve asker kaçağı olarak bir sene süresince evinde gizlenmiştir. Sonrasında ise doğduğu Bosanski Samaç'a yerleşmiştir.

Aliya'nın bu düşüncesinde lise zamanlarında kaydolduğu Genç Müslümanlar Teşkilatı'nın etkisi olmuştur. "Genç Müslümanlar" adıyla anılan grup ile Aliya ilk kez Yugoslavya'nın işgal edilmesinden (1941) birkaç ay önce tanışmıştır. Bu grubun ana hedefi hem Müslümanların dinî ve millî bilinçlendirilmesini yapmak hem de savaş yıllarında zulümlere uğrayan, mülteci durumuna düşen Müslüman nüfusuna yardım etmektir. Ayrıca Doğu Bosna'da yıkılan evlerin ve camilerin yeniden inşa edilmesi için yardımda bulunmuşlardır. 1946 yılında Aliya, Genç Müslümanlar Teşkilatı'na üye olması gerekçe sunularak tutuklanmıştır. Yönetime yeni gelen Tito tarafından tutuklanan Aliya 3 yıl hapis hayatı yaşamıştır.

1949 yılının mart ayında son bulan hapis hayatının ardından gençliğinde tanıştığı Halide Hanım ile evlenmiştir. Bu sırada dostlarının ısrarlarıyla yeniden Genç Müslümanlar Teşkilatı'nda yer almıştır. Aliya her zaman hukuk fakültesinde okumak istemesine rağmen ailesinin vazgeçirmesi üzerine ziraat okumuştur. Burada mutlu olamayınca hukuk fakültesine kaydını yaptırmış ve iki yılda hukuk fakültesini bitirmiştir. Bu sırada Aliya üç çocuk sahibi olmuştur.

Aliya, hukuk fakültesinden mezun olmasının ardından on yıl hidroelektrik fabrikasının kuruluşunda çalışmıştır. Çalıştığı bu sürede İslamiyet hakkında makaleler yazmıştır. Bu makalelerin birçoğunu yayımlamamıştır. 1969 yılında *İslam Deklarasyonu* adlı eserini yazmıştır. Bu eser ülkenin problemlerini bununla beraber İslam coğrafyasının içinde bulunduğu temel problemleri ele almış ve Aliya'nın 1983 yılında Saraybosna davasında yargılanmasına sebep olmuştur. Aliya bu eserin ardından *Doğu ve Batı Arasında İslam* adlı eseriyle ilgili çalışmalarda bulunmuştur. Bu eserin temelleri hapis öncesine dayanmaktadır. Aliya hapisteyken kardeşi olan Azra bu eseri gizlemiş ve 1984 senesinde Amerikalı bir yayıncı ile görüşmüş, arkadaşı aracılığıyla bu kitabı yayımlamıştır. Bu eseri yayınlandığında yeniden tutuklanarak cezaevine gönderilmiştir. Gönderildiği cezaevinde ağır işler yapmaya zorlanmıştır.

1980'de Tito'nun ölmesinin ardından işler iyice kötüleşmeye başlamış ve Müslümanların tutuklanmaları artmıştır. Bu tutuklamalar Bosna'nın dört bir tarafında olmuş ve yüzlerce kişi tutuklanmıştır. 23 Mart 1983 yılında Aliya da tutuklanmıştır. Tutuklananlar kişilerin içinde Genç Müslümanlar Teşkilatı'nda görev almış birçok isim daha vardır. Aliya ve dava arkadaşları düşünce suçları kapsamında yargılanmışlardır. Bir diğer yargılanma nedenleri ise Yugoslavya'ya karşı İslam Devleti kurmaya uğraşma ve bu amaç doğrultusunda halkı ayaklandırma suçuydu. Bu suçlamalara kanıt olarak ise, Aliya'nın yazdığı *İslam Rönesans'ının Sorunları* ve *İslam Deklarasyonu* eserlerinin Türkçe, İngilizce ve Arapça dillerine çevrilmesi gösterilmiştir. Bu mahkemenin sonunda Aliya 14 yıl hapse mahkûm edilmiştir. O mahkemenin kararını ne kadar eleştirse de Foça'da katiller bölümü olarak adlandırılan aynı zamanda cinayetten yargılanan kişilerin olduğu koğuşa gönderilmiştir. Aliya'nın aynı koğuşa paylaştığı mahkûmlar, hukukçu olması sebebiyle ondan yargılama süreçleriyle ilgili yardım etmesini talep etmişlerdir. Aliya, mahkûmların istekleri doğrultusunda onları reddetmemiş, hapisyanede olma sebeplerini ve olaylarını dinleyerek onlara destek olmaya çalışmıştır. Bu durum Aliya'ya "Farklılıklar zenginliktir." düşüncesini oluşturmuştur. Bu süre zarfında kader, din, ilim, siyaset ve hayat gibi konularda yazılar yazmış, bu da *Özgürlüğe Kaçışım* isimli kitabı yayımlamasını sağlamıştır.

Aliya hapis hayatı boyunca çocuklarından gelen mektuplar sayesinde umudunu kaybetmemiştir. Aldığı indirimlerle cezası 14 yıldan 6 yıla düşmüş, 25 Kasım 1988 tarihinde cezası son bulmuştur.

1989 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla birlikte bütün dünyada komünizm çözülmeye başlamış, sosyalist blok ise dağılmaya başlamıştır. Sırpların ağırlıkta olduğu ve birçok etnik millete ev sahipliği yapan Yugoslavya da parçalanmaya başlamıştır. Sırplar karşısında Müslümanları temsil eden isim Aliya, 1989 yılının kasım ayında yakın arkadaşlarıyla birlikte Demokratik Eylem Partisi'ni kurmuştur. Kurduğu bu partiyle bir yıl sonra seçimlerde zafer elde etmiştir. Bosna-Hersek'in bağımsızlığını ilan etmesini Sırplar hazmedememiş ve savaş açmıştır. Bu süreçte Bosna'nın liderliğini Aliya yapmış, diplomaside ve cephede başarılarla imza atmıştır. Aliya her ne yaptı ise Sırpların katliamlarına, tecavüzlerine, yıkımlarına engel olamamıştır. “En kötü barış savaştan yeğdir.” düşüncesiyle 21 Kasım 1995 tarihinde Dayton Antlaşmasını imzalamak mecburiyetinde kalmıştır.

Daha sonra yürütülen seçimde Aliya tekrar başa gelmiş fakat görevini ancak 2000 yılına kadar sürdürebilmiştir. Sağlık problemleri nedeniyle başkanlık vazifesinden ayrılmıştır. Ailesine bağlı olan ve son vakitlerini de onlarla geçiren Aliya 9 Ekim 2003 tarihinde vefat etmiştir. Cenaze törenine yüzbinlerce kişi katılmış, Saraybosna'daki Kovaçi Şehitler Mezarlığı'na defnedilmiştir.

2. ALİYA İZZETBEGOVIÇ'İN ESERLERİ

Aliya yalnızca bir siyasi lider değildir. Aliya'nın felsefesi ve entelektüel yönü ele alınarak incelenmesi gerekir. Aliya'nın 'Bilge Lider' olarak nitelendirilmesi, onun fikirlere verdiği değer bir göstergesidir. İzzetbegoviç'in ortaya koyduğu her bir eser onun düşüncesine ulaşmamız için birer yardımcı kaynaktır. Türkçeye çevrilen eserleri şunlardır: *İslami Yeniden Doğuşun Sorunları*, *İslam Deklarasyonu*, *Doğu-Batı Arasında İslam*, *Köle Olmayacağız*, *Özgürlüğe Kaçışım*, *Zindandan Notlar*, *Tarihe Tanıklığım*, *Konuşmalar*.

1967 yılında kaleme aldığı “İslami Yeniden Doğuşun Sorunları” kitabında Aliya, “Müslümanlar neden geri kaldı?” sorusuyla konuya başlamaktadır. Bu kitabında çağdaşlığı, aileyi, kadını, İslamiyet'i ve yaşanan sorunlar için çözüm önerilerini konu edinmiştir. Bu kitabı vasıtasıyla aslında genel sorunlara vurgu yaparak, İslam'ın sorunlara verdiği cevapları anlatmıştır.

“İslam Deklarasyonu” kitabında Aliya, Müslümanların silkelenmesi ve kendine gelmesi gerektiğinin altını çizmiştir. İslam ülkelerinin sömürü altında kalmaması

gerektiğini, kendileri medeni değerlerini ön plana çıkararak bir arada durmaları gerektiğini ifade etmiştir. Aliya, Müslümanların bir arada olması için çağrıda bulunmuş, içinde yaşadığı sıkıntılar için çözüm önerilerinde bulunmuştur.

“Doğu Batı Arasında İslam” kitabı ise iki bölüme ayrılmıştır. İlk bölümde Aliya, tarih, sanat, edebiyat, ahlak ve kültür gibi insanlığı ilgilendiren pek çok konuyu yorumlamış, İslam’ın toplum karşısındaki bakış açısını değerlendirmiştir. İkinci bölümde ise, İslamiyet ile Hristiyanlık konusundaki düşüncelerine yer vermiştir. Dünya görüşlerine getirdiği “üçüncü yol” fikrinin tam anlamıyla çıkış noktası bu kitap olmuştur.

“Köle Olmayacağız” adlı kitabında, Bosna’da birçok farklı dinlere ait ibadethanelerin bir arada bulunduğunu ancak burada medeniyetlerin bütünleşmesi gerekirken aralarında bir çatışma olduğunu kendi cümleleriyle ifade etmiştir. Bununla beraber Sırpların Müslümanlara karşı yaptığı soykırım sonrasında meydana gelen savaşı ve halkın bu savaşa karşı mücadelesini konu edinmiştir.

“Özgürlüğe Kaçışım-Zindandan Notlar” kitabında Aliya’nın entelektüel boyutu ve bilgeliği irdelenmiştir. Aliya’nın insanları düşünmeye teşvik edişi, özgürlük düşüncesinin yaşamındaki izleri bununla birlikte entelektüel yanını da kitap içerisinde bulmak mümkündür.

“Tarihe Tanıklığım” adlı kitabında bağımsızlık isteği ve var olma mücadelesi veren ulusun hissiyatlarını kendi yaşadıkları üzerinden bizlere sunmuştur. Yaşanılan onca kıyıma, emperyalizm uğraşlarına ve adaletsizliklere rağmen Aliya, kendi ulusu için her zaman demokrasiyi ve özgürlüğü savunmuş, adalet çerçevesinde siyaset yapmanın mümkün olabileceğini kendi dilinden bize anlatmıştır. Kendi halkına olan inancını hiçbir zaman kaybetmemiştir. Bu kitapta Aliya’nın kişiliğini de çözümlenmek mümkündür.

“Konuşmalar” adlı kitabında ise Aliya’nın konuşmaları derlenmiştir. Aliya, konuşmalarında sık sık barış kelimesini kullanmaktadır. Halkına özgürlük getirmek isteyen bir lider, her zaman eylemleri ve söylemlerinin tutarlılığıyla kendisinden söz ettiren bir önder olarak, sık yaptığı konuşmalar bu kitap içerisinde toplanmıştır.

3. ALİYA İZZETBEGOVIÇ'İN DÜŞÜNCE DÜNYASI

Tarihte iz bırakan kişileri incelemek istediğimizde öncelikle bu kişiliklerin yaşadığı dönemdeki siyasi ve sosyal ortamına bakmamız gerekir. Çünkü insan bulunduğu koşullardan etkilenen sosyal bir varlıktır. Bu nedenle çalışmamızda önce Aliya'nın yetiştiği ortamı inceleyeceğiz.

20. yüzyılda meydana gelen tarihi olayların Aliya'nın üzerinde etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Aliya'yı incelerken o dönemde meydana gelmiş bütün olaylardan haberdar olmalıyız. Aliya, Yugoslavya'nın üç tarihi dönemine de tanıklık etmiştir. Yaşantısı boyunca her şeyden evvel ilk İslami eğitimi ailesinden almıştır. Aliya daha çocukken, 1938 yılında Yugoslavya'da kurulmuş olan Müslümanların içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan nasıl çıkacağına çözümlerini amaçlayan "Genç Müslümanlar" teşkilatına katılmıştır. Grup, 19. yüzyılda İslam coğrafyasını çağdaş koşullarla değerlendirmeye çalışan ve İslam'ın ilk kaynaklarını kendisine kaynak olarak almış bir topluluktur. Grup İslam medeniyetinin eski refah günlerine nasıl kavuşacağına çözümlerini aramak amacıyla kurulmuş, çözüm yolları için ise kitap okumalarıyla birlikte beyin fırtınası yapmıştır. Yugoslavya'nın içerisinde yaşanan kimlik karmaşasına çözüm yolları sunmuş olan Genç Müslümanlar teşkilatı, Aliya'nın özellikle İslami bilgi birikiminden yararlanmıştı. Fayda sağlamanın yanında teşkilat Aliya'nın hüküm giymesine sebep olmuştur. Üç yıl hapse mahkûm edilen Aliya, entelektüel gelişimini hapisanede sürdürmüştür. Aliya bu dönemde Marksizm ve ateizm konularına ağırlık göstermiş, inanç karmaşasına düşmüştür. Bu karmaşayı lehine çevirmeyi başarabilen Aliya, hayatının daha sonraki dönemlerinde daha çok okumaya, daha çok düşünmeye ve daha çok yazmaya karar vermiştir.

Aliya 1983-1988 yılları arasında yeniden hapse girmiş, bu süre zarfında hem Batı'nın entelektüelliğinden beslenmiş hem de Doğu'nun düşünce yapısından faydalanmıştır. Genel çerçevede incelediğimizde Batı'da Bergson, Hegel, Kant, Spengler gibi önemli isimlerden, Doğu'dan ise Mevdudi, Seyyid Kutub, Fazlurrahman, Muhammed İkbal gibi düşünürlerden etkilenmiştir (Eliacık, 2012:13).

Aliya, kendisini fikren bir Batılı, ruhen ise Doğulu gibi görmektedir. Konum olarak da Doğu ile Batı'nın ortasında yaşamıştır. Bosna-Hersek'te üzerinde Doğu'nun Batı'nın izlerini taşımaktadır. Aliya, yaşadığı dönem içerisinde krallık, faşizm, komünizm ve demokrasi gibi birçok siyasal oluşuma durumlarına şahitlik etmek durumunda kalmıştır.

Aliya yaşadığı dönemde faşizm ve komünizmi etkisinde olsa da o her zaman demokratik idealleri savunan bir düşünür olmuştur. Soğuk savaş döneminde Müslümanlar baskı altında tutulmuştur. Aliya'da bu halkın bir ferdi olarak İslami idealleri savunmaya çalışmış bu da Aliya'nın, siyasi hükümlü olmasına neden olmuştur.

İdeolojik gruplaşmanın yaşandığı ortamda Aliya yazdığı eserlerle, düşünce dünyasında önemli bir yere sahip olmuştur. Aliya ideolojik çatışmanın iki kutbu olan hem kapitalist Batı hem de sosyalist Doğu ile bağı vardır. Aliya, kendisini bu iki kutuptan herhangi birisine bağlamayı anlamsız görür. Çünkü bu iki kutuplu dünya Müslümanlar için anlamsızdır. Aliya, entelektüel yaşantısını ve siyasi yaşamını bu iki kutup arasında yaşamıştır.

Aliya, evrim, yaratma, kültür, medeniyet, ilerleme, tarih, ütopya, özgürlük, adalet gibi evrensel değerlerle ilgilenmiştir. Bu konularda fikirlerini beyan etmiş, eleştirmiş ve doğru olanın nasıl olması gerektiğini anlatmıştır. Aliya eserlerinde yazdıklarını eylemlerine dökmekten çekinmemiştir. Bu tutarlılığını gözler önüne seren Aliya, siyasi ve entelektüel hayatında her zaman sorgulayıcı, eleştirel, birleştirici değerlere dayanan bir kimliğe sahip olmuştur. Bosna savaşının olduğu yıllarda fikirlerini eyleme dökme imkânı bulan Aliya, ahlak, özgürlük ve adalet konusunda Batı'ya karşı tutarlı ve her zaman dik durabilmeyi başarmıştır.

Aliya, düşünce dünyasındaki karakteristik özellikleri eserlerinde belirtmiştir. Ancak bu karakteristik özelliklerini kalıcı yapan savaş yılları ve Dayton ile gelen barış yılları olmuştur. Bu sebeple Aliya'yı anlamaya çalışırken bu eserlerin kaleme alındığı zaman-mekân koşullarına da bakmak gerekir. Günümüze kadar gelen eserlerine bakmak Aliya hakkında bir fikir çemberi oluşturmamıza yardımcı olacaktır.

Aliya, Tanrı, aşk, varlık, hayat, ölüm, siyaset ve din gibi kavramlarla ilgilenmiş, yalnızca Müslüman kimliği çerçevesine bağlı kalmayarak, evrensel konularla modern insanın temel sorunlarıyla da ilgilenmiştir. *Doğu-Batı Arasında İslam* aslı eserinde bu kaygılarını gözler önüne sererek, dönemin düşünce adamlarının arasına ismini yazdırmayı başarmıştır. Bu eseri 1960-1970 yılları arasında kaleme almış, Batı'nın Descartes'e kadar uzanan düalist bakış açısını eleştirmiştir. Aliya, Descartes'te olduğu gibi ruh-beden meselesini Batı'nın önemli bir sorunu olarak görmüştür. Eserini kaleme aldığı zaman Aliya, "Doğu" açıklamasıyla Doğu bloğunu, komünizm ve materyalizmi anlatmak istemiştir.

Komünizm ve materyalizmin baskın olduğu Doğu'nun karşısında Hristiyanlığın dengelerini sağlayan Batı vardır. İşte Aliya'nın dile getirdiği konulardan bir tanesi de materyalizm-idealizm, materyalizm-Hristiyanlık ve materyalizm-ruhçuluk gibi zıt konuların dünyayı ikiye ayırdığı ve bu iki zıt kutupla dünyaya bakmanın mümkün olmadığıdır. Bu konudan yola çıkarak Aliya, insan ontolojisini araştırma yoluna gitmiştir.

Aliya da diğer düşünce adamları gibi insanı ve ontolojik gerçekliği sorgulamış, olması gereken yerde de onu değerlendirmiştir. İnsan ile ilgili değerlendirmeler yapmadan önce insanı siyasi ve sosyal manada yönlendiren ve etkileyen ideolojileri araştırmıştır. Aliya dünya görüşlerini üç gruba ayırmıştır; dinî, materyalist ve İslami. Bütün ideolojik ve felsefi düşüncelerin temellerinin buradaki üç grup etrafında şekillendiğini savunmuş, dinî görüşün ruhu, materyalist görüşün ise maddeyi temel aldığını söylemiştir. Aliya, din ve madde olan bu iki etkenin insanı dengede tuttuğu görüşüne katılmamış, bu iki etken arasında dengeleyici unsurun İslam olduğunu söylemiştir. Beden ve ruhu İslam'ın dengelediği düşüncesini savunan Aliya, bu görüşüne Kur'an'dan temellendirmeler yapmış, İslam'ın dengede tutucu özelliğine örnek göstermiştir. Bu konudaki görüşlerine kitaplarında da yer vermektedir. Doğu ile Batı arasında köprü olan İslam, kendi bilincinin farkına varmalıdır. Geçmişe baktığımızda eski medeniyetlerin Avrupa ile arasında bir aracı vardır. Günümüzde de dramatize edilmiş çıkmazlar ve alternatiflerin olduğu anda kutuplara ayrılan bu dünyada İslam'ın yeniden aracı görevini üstlenmelidir. Alternatif yol olan Üçüncü Yol'un yani İslam yolunun anlamı işte buradadır (İzzetbegoviç, 2012: 23).

Aliya, düalizm için insanın duygu anlamında derin yanlarından birisi olduğunu ancak en yüksek felsefesi olmadığını söyler. Aliya'ya göre bütün felsefi ekoller monisttir. Aliya, düşünce ile ilgili durumlarda monist bir unsurun olduğunu mutlaka savunur. Materyalizm ve din ile yeteri kadar ilgilenilmemesinin nedenini bunların anlaşılmasında görmektedir. Bahsi geçen ikili yapı, insanoğlunun var olduğu sürece özünü korumakla beraber yanlış anlamlandırılmasına da sebep olmaktadır. Bunlara yönelik görüşlerin akılla anlaşılmasının saçma olduğunu söyleyen Aliya, insan hayatının çok daha anlamlı olduğunu dile getirmiştir. Bu anlamda sosyalizm ve Hristiyanlık hayatı anlamak için yeterli gelmemektedir. Bu ikilemi içinde barındıran tek güç İslam'dır. Aliya kitabında da Hristiyanlık ile materyalizmin insan hayatı için bir ölçü olarak kullanılamayacağını bu durumun insan doğasına ters düştüğünü dile getirir. Aliya Hristiyanlığın bir kurumu olan kilisenin çalışma, mülkiyet, hiyerarşi, adalet gibi konularla ilgilendiğini söyler. Sosyalizm ise ahlak, sanat, adalet gibi aslında kendi

yapısına uymayan konularla ilgilendiğini bu sebeple de varlığın kendi doğasına uymayan sonuçlar ile hayatı devam ettirmeye çalıştığını anlatmıştır (İzzetbegoviç, 2012: 18).

Aliya'nın *Doğu ve Batı Arasında İslam* adlı kitabına baktığımızda, bugünün en önemli özelliklerinden birisiyle ilgilendiğini görüyoruz. Bugün dünya iki zıt kutba ayrılmış durumdadır. Bu durumun temelinde ise ideolojik çatışmaların olduğunu söylemek mümkündür. Fikirlerin çatışması geçmişte daha açık bir şekilde görülmektedir. Manzara günden güne yeni şekillere girmektedir. Günümüzde ise kutuplaşma acı bir şekilde devam etmektedir. Günümüzde siyasi ve hissiyat olarak birbirinden bağımsız iki dünya vardır. İnsan dünyası için esas bir ikilikten bahsetmek mümkündür. Bu şekilde dünyanın bir bölümü bu kutuplaşmadan uzak kalır ve İslam memleketleri bunun büyük bölümünü kapsamaktadır (İzzetbegoviç, 2012: 23).

Aliya'nın düşünce anlamında en zengin yapıtı *Doğu Batı Arasında İslam* adlı eseri demek yanlış olmaz. Bu sebeple eser Aliya hakkında fikirler edinmemiz açısından oldukça önemlidir. “Antik Yunan’dan başlayarak Aydınlanma Dönemi’ne kadar Descartes, Bacon, Kant, Hegel, Marks, Nietzsche, Bergson, Sartre, Heidegger ve Camus gibi düşünürlerin fikri altyapılarının ne olduğunu genel hatlarıyla kavrayan Aliya, geniş bir okuma kültürü etkisiyle Batı’nın çıkmazlarını çok iyi gözlemlemiş, eserlerinde de bu düşünürlere ve onların içinde bulunduğu fikir çatışmalarından da çokça bahsetmiştir.” (Akın, 2008: 104). Aliya, insandan ve insana verilen değerın öneminden sık sık bahseder. İnsanla ilgili özgürlük ve ahlak olmak üzere insan ile ilgili iki değer ortaya koyar. Aliya her şeyden önce özgürlüğün insanın değerini belirlediğini söyler. Ona göre özgür olan insan hayatın içinde anlamlı ve değerlidir. “İnsanın sahip olduğu bu özgürlük sabit bir değerdir; zira o reddedilirse ahlak da reddedilmiş olur. Böylece bu iki özellik birbirinden ayrılmaz bir bütün oluşturmaktadır.” (İzzetbegoviç, 2012: 168).

Aliya, özgürlük anlayışından yola çıkar ve insanın ahlak konusunu incelemeye girişir. Ona göre özgürlük ve ahlak özden gelir ve bunlara müdahale etmek pek mümkün değildir. Burada iyilik ve kötülük de insanın içindedir. Bundan dolayı bu öz herhangi bir baskı veya kanuni düzenle değiştirilemez. Dışardan yapılan müdahaleler insanın özünü değil ancak davranışlarını değiştirebilir. Bu yöntem eğer ahlaki terbiye etme amacı güdüyorsa başarısız olacaktır. Aliya, ahlak konusundaki düşüncelerini dile getirirken onun işlevsel bir niteliğe sahip olmadığını ve rasyonel bir tarafının olmadığını dile getirir. Çocuğunu kurtarmak için kendisini derin sulara atarak feda eden birisini örnek verir ve ahlakın böyle

bir şey olduğunu söyler. Aliya burada “vazife” ve “menfaat” kavramlarını açıklar. “Vazife ile menfaat insanın karşıt iki yönünü oluşturan ve birbirlerinin alanını hiçbir zaman ihmal etmeyen iki önemli hareket ettirici duygudur. Aliya, vazifenin menfaatle ilgisi olmadığını ve bundan dolayı da ahlakla bir ilişkisinin olmadığını söyler (İzzetbegoviç, 2012: 161).

Aliya ahlakın rasyonel olarak değerlendirilemeyeceğini düşünür. Çünkü ona göre ahlak akıl dışı bir özelliktir. Bu konuyla ilgili hem ilimden hem de dinden kanıtlar sunar. Tüp çocuk ve ölümün kolaylaştırılmasının ilim açısından herhangi bir sakıncasının olmadığını ancak bunun din tarafından asla kabul edilmediğini söyler. Çünkü dinde ölüm de hayat da Allah’ın yetkisindedir. “Böyle bir davranış hümanizmin ihlali demek olur ki böyle bir durumda insan objeye indirgenmekte ve bu da hileye yol açmaktadır.” (İzzetbegoviç, 2012: 171-172).

Ahlakın rasyonelleştirilemeyeceği konusunu ele alan Aliya, ahlaka uygun bir davranışın ya manasızlık ya da Allah’ın varlığıyla ilişkilendirilebileceğini öne sürer ve ikinci düşüncenin gerçeklik payının daha yüksek olduğunu ele alır (Dal, 2015: 45). Aliya Allah inancının ve metafizik dünyanın var olmasının ahlak değerini oluşturduğunu düşünür.

Aliya ahlak konusuyla alakalı değerlendirmeler yaparken; ahlakın tarafsız olarak ele alınmasının yanlış olduğuna değinir. Çünkü ona göre ahlak açısından insanın tarafsız olması mümkün değildir. İnsan gerçek veya sahte bir şekilde ahlak sahibidir. Aliya, bilge kişilerin ahlakın gerçek yönünü seçtiğini, politikacıların ise ahlakın tarafının daha çok ilgi gördüğünü ifade eder. Politikacılar, gerçek olmayan seçimlerle halkı hümanizm ve adalet gibi birçok değerle kandırmıştır. “İktidar peşinde koşan marjinal grupların demokrasi, özgürlük ve adalet vaatleri tarih içinde oldukça fazladır.” (İzzetbegoviç, 2012: 161-162).

Ahlak ile din arasındaki ilişki konu olduğunda, ahlakın din olmadan olamayacağı ancak davranış olarak var olabileceğini belirtir. Tarihe baktığımızda da ahlak sürekli olarak din ile iç içedir. Nasıl düşünmeli ve neye inanmalıyız konularıyla din, neye yönelmeli ve nasıl eylemlerde bulunmalıyız konularıyla ise ahlak ilgilenmelidir. Diğer dünyaya olan inancı belirleyen şey, bu ikisi arasındaki bağıdır. Bu anlamda din ile ahlak arasında hem karşılıklı bağımlılık hem de bağımsızlık olduğunu söylemek mümkündür. Aliya, bu bağımlılığa Kur’an’da bahsedilen “iman edin ve iyi amellerde bulunun” emrini örnek gösterir. Ahlak, yasaklardan doğmuştur ve yasak din temellidir. Bu nedenle ahlaklı olmak ancak Allah’ın yasaklarına uymakla mümkün olur. “Ahlak denen şey, insanı kötü yönde

eğilimlere sevk eden hayvani yanına bir yasak koymaktan ibarettir. Bu yasak anlamsız olmadığı gibi, faydacı öğeler içeren bir nitelikten de uzaktır.” (İzzetbegoviç, 2012: 176-181).

Ahlak tarih içerisinde çok defa yanlış kabul edilmiştir. Buna örnek olarak Aliya, eserlerinde çeşitli düşünürlerin pragmatist eğilimlerine yer vermektedir. Ahlak sadece yararlı şeylerle ölçülebilir anlayışı ahlakın bağımsızlığını zedeler. İnsan için ahlaklı olan değerlere bekâret, oruç, fedakârlık gibi örnekler vermek mümkündür. Her sonucu yararlı olan şey ahlaklıdır demek doğru değildir. Çünkü ahlakta sonuç değil niyet ön plandadır. “Yani ahlak, çaba ve gayret temelinde kurulmuş olan niyetleri dikkate alarak değerlendirir, neticeyse Allah’ın elindedir. Sonuç olarak fayda ve ahlak bazen birlikte olabilmektedir.” (İzzetbegoviç, 2012: 182-191).

Özgürlük ve ahlak konusundan bahsettikten sonra eşitlik konusunda da düşüncelerine bakmakta yarar vardır. Aliya için insan eşitliği fiziksel değil manevi bir gerçekliktir. Aliya, insanın eşitlik ve kardeşliğini yalnızca Tanrı’nın yaratmasıyla mümkün olacağını dile getirir. “Tarihte insanları değer olarak tek bir boyutta ele alan yegâne anlayışın dinden geldiğini savunun Aliya, eşitliğin de ancak bu yolla elde edilebileceğini ifade etmiştir.” (İzzetbegoviç, 2012: 76-78).

Aliya, kültür-uygarlık meselesini de din-materyalizm zıtlığında açıklama girişiminde bulunur. Aliya kültürün ilahi bir nitelik, uygarlığın ise zoolojik olarak insan yaşamının devamı olarak görür. Kültürü bir bütün olarak insanla ve insanın din ile ilişkisini değerlendirir, bunu yaparken ise uygarlığı bir bütün olarak ele alır ve insan zekâsının dünya üzerindeki etkisini söylemekten geri durmaz. Burada kültür insan olabilme yeteneği, uygarlık ise şeyleri mükemmelleştirme yeteneğidir. Aliya’ya göre uygarlık teknik gelişmenin sonucudur. Uygarlık, varlığın anlamsız, bilinç dışı yönünü temsil ederken, kültür varlığın özgürlüğü kaygısıyla uğraşır. Bundan dolayı uygarlık ve kültür yaratma mecburiyetindedir. Varlığın anlam kazandırılması maksadıyla kültür, kişiye terbiyeyle kendine hâkim olmayı öğretmeye çalışırken, uygarlık ise kişinin yaşamını devam ettirebilmesi için gerekli olan şehir, ilim, devlet ve teknik vb. işlevsel nitelikteki meselelerle uğraşır. Aliya, bu iki zıt kavramdan yola çıkarak Batı medeniyetini örnek gösterir ve Batı’nın uygarlık seviyesini yükselttiğini; ancak kültürel anlamda Doğu ile henüz aynı düzeye gelemediğini dile getirir. Buradan hareketle Batı’nın teknik anlamda çok ilerlediğini, bu sebeple Batı insanının maddi şeylere düşkünlüğünü, oysa uygarlığın özünde “elde etmek için üretmek” anlayışının olduğunu vurgulamıştır. Aliya, kültür konusunda ise kişinin ihtiyaçlarını sınırlandırdığımızda aslında

özgürlüğünü sağladığımızı ifade eder. Buradan hareketle kültürün dinî bakış açısı belirtilmiştir; çünkü kültür insanın özgürlüğü konusunu sorumluluk gibi görmektedir.

Aliya, Batı'nın açmazlarını bir sorun olarak görmüş ve incelemekten geri kalmamıştır. Teknik ilerlemeler sayesinde Batı'nın yıllarca güzel gelişmeler kaydettiğini, bütün bu gelişmeler sonucunda doğru olan tek yaşamın Batı olmadığını söylemekten geri durmamıştır. Teknoloji konusunda büyüyen Batı ülkeleri Doğu ülkeleriyle kıyas edildiğinde sınıf atlamamıştır; fakat Batı'da insanı ve insanların birlik içerisinde yaşamasını engelleyen problemlerle karşı karşıyadır. Aliya, bir düşünür olarak Batı'nın bu çıkmazlarına sadece muhalefet olarak eleştirmekle kalmamış, çözümü için örnekler de sunmuştur. Batı'nın siyasi geçmişinde mühim olaylara ev sahipliği yapmış olan Bosna Hersek bir ülkede eserler yazmış, yine bu yazdıklarının bir bölümünü de Bosna Savaşı sürecinde bizzat yaşamıştır. Bundan dolayı Aliya Batı'ya yalnızca dışardan bakmamış, Batı'nın kimlik oluşturma süreçlerini yakından takip etmiştir. Bosna Savaşı esnasında da Batı'ya ideolojik değerlerinin yaşamla örtüşmediğini söylemiştir. Savaş zamanında devamlı olarak Batı Bosna'da kimlik krizi yaşamış, özgürlük ve demokrasi değerleri Bosna'ya koz olarak kullanılmıştır. Her ne kadar Müslümanlar saldırgan gibi görülse de asıl saldırganların Sırp'ların olduğunu her konuşmasında dile getirmiştir. Yine bu konuşmalardan birisinde Aliya, uluslararası topluluk temeli sağlam olan ilkeler için savunma yapamayacaksa, uluslararası olan ilişkilerde insan haklarını ihlal edecek herhangi bir kaba kuvvet kanununu kabul edecek ya da soykırımı, saldırganlığı ödüllendirecek bir davranışta bulunacaksa bunu açıkça dile getirmesi gerektiğini anlatmıştır. Burada davranış en önemli nokta olmalı ve BM kuruluşu ile uluslararası düzen, sabır ve acının oluşturduğu kurallar artık geçerli olmayacaktır (İzzetbegoviç, 2003: 253).

Müslüman Boşnaklara devamlı baskı yapılmışken onların kimlikleriyle barışmasını sağlamıştır. Sırp'ların ise Avrupa temelli ideolojilerine karşı çıkmıştır. Aliya, Müslümanların Batılılarda olumsuz olarak anılmasına anlam verememiş, meselenin böyle olmadığını kanıtlamak amacıyla tarihten örneklere yer vermiştir. Faşizmin ve komünizmin Batı kökenli olduğunu, bu rejimlerin sözde felsefi alt yapılarının bir ürünü olduğunu ortaya çıkarmış, Mostar'ı yerle bir eden, Boşnaklara kıyım yapan, Srebrenitsa katliamını yapan geniş anlamda ideoloji kökenli saldırılarını ve siyasal olarak egemen olma isteği olanların özel manada Sırp'lar, Sırp'ların ise genel manada Batı'yı temsil ettiğini belirtmiştir. Bu konuya örnek olarak savaş sürecinde BM'nin Boşnaklara silah ambargosu koyması, ABD ve AB

lkelerinin saldırıyı durdurmaya çalışmaması ve hatta Sırları destekler nitelikte davranmasını göstermiştir. Batı'nın Orta ağ meselesini çözüme kavuşturan Aliya, Batı'ya kendi silahlarıyla cevap vermiştir. Batılıların demokrasi kavramını defalarca suistimal etmesine karşın Aliya, hem dünyaya hem de Batı'ya gerçek bir demokrasi rneği göstermiştir. Savaşın her anında adalet, ahlak, özgürlük, eşitlik gibi insani değerlerle Sırları yenilgiye uğrattığını düşünen Aliya, aslında savaşı iki grubun da kaybettiğini; ancak ahlaki açıdan kazanan tarafın kendileri olduğunu söyler. "Bizler ahlaki olarak kazananlarız. Askeri galip ise yok. Herkes hem kaybetti ve hem de kazandı." (zzetbegovi, 2003: 253).

Aliya, bizler için sıradan bir komutan değil, sıradan bir siyaset adamı değil, sıradan bir lider hiç değildir. Aliya hem devlet başkanlığı görevini yürütmüş, hem orduya komutanlık yapmış, hem de siyasi parti liderliğini sürdürerek entelektüel birikimini bizlere sunmuştur. Aliya'nın 20. yüzyıl düşünce adamları arasında anılmasının sebeplerinden birisi ise yazdıklarıyla, düşüncelerini ve eylemlerini Bosna Savaşı'nda tecrübe etmesidir. Aliya bugün uluslararası siyasi için "nc Yol" alternatifini sunmuş, bunun geçerli olabilecek tek yol olduğunu savunmuştur. Sahip olduğu değerleri İslam'dan alan Aliya, İslami siyaset modelinin parametrelerini vermiştir.

1. BÖLÜM

BİRİNCİ VE İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI ARASINDA BOSNA HERSEK

I. Dünya Savaşı (1914-1918) ve Versay Barış Antlaşması'nın ardından Bosna Hersek oluşturulmuştur. 21. yüzyılda oluşturulan Bosna Hersek; Hırvat, Sırp ve Sloven Krallığı'nın bir parçasıdır. Her ne kadar Yugoslavya Krallığı hukukta tek bir millet düşüncesine sahip olsa da, gerçek böyle değildir. Krallık Hırvat, Sırp ve Sloven etnik gruplarına ayrılmıştır. Bu devletin kralı Sırp olduğu için, diğer uluslara karşı Sırp hegemonyası güçlenmiş ve bu sebeple iç karışıklıklar yaşanmaya başlamıştır (Aruçi, 2013: 574).

Birinci Dünya Savaşı sırasında, Bosna Hersek direk olarak savaş alanı içerisinde olduğu için büyük tahribat yaşamış ve kayba uğramıştır. Birçok Bosnalı Müslümanın ölmesine sebep olan bu savaş, Yugoslavya birleştikten sonra da katliamlarına dur dememiştir. Bosna Hersek'te bu savaşta tam olarak kaç insanın yaşamını kaybettiğini bilmiyoruz. Bazı kaynaklar savaş sırasında ve tifüs salgını dolayısıyla 300.000'den çok insanın hayatını kaybettiğini yazar. Verilen rakam, bahsi geçen dönemin altıda bir nüfusu oranındadır.

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun 1918 yılında dağılmasının ardından Bosna Hersek yönetiminde bir boşluk olmuştur. Anarşinin ve köylü isyanları bu dönemde ortaya çıkmıştır. Bosna Hersek'te büyük toprakları olan ve Müslüman kimliğe sahip kişilere karşı suçlar işlenmeye başlanmıştır. Müslümanların Sırp askerlerinin himayesi altında olmamasına rağmen, Sırp lar Müslümanlara karşı güç sahibi olmuş, dört yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti'nin himayesi altında olan Boşnaklara karşı galip gelmiştir.

1919 yılında o dönem Dış İşleri Başkanlığı görevini yürüten C. Çauşeviç, Fransız olan gazeteci ile bir röportaj yapmış ve Bosna Hersek'teki acı tabloyu gözler önüne sermiştir. Bosna'da Sırp askerlerinin bin Müslümanı katlettiğini, yetmiş sekiz kadının ise diri diri yakıldığını, iki yüz yetmiş köyün yerle bir edildiğini ifade etmiştir (Paşiç, 2016: 6).

Hırvat, Sırp ve Sloven Krallığı'nda; her ne kadar emek verilse de Müslümanların devletin içerisinde azınlık meselesi değişiklik göstermemiştir. Bosnalı Müslümanlar bu durumu kabul etmeyecek olsa da kendilerini Hırvat ya da Sırp sıfatıyla adlandırmaya

zorlanmışlardır. Krallık içerisinde zor şartlarda kalan Boşnaklar ve diğer Müslümanlar, Türkiye'ye göç etmişlerdir (Aruçi, 2013: 575).

İki dünya savaşı arasında Bosna Hersek'te Müslümanların önderi siyasetçi Mehmet Spaho olmuştur. 1919 yılında, Saraybosna'da Spaho'nun etkisiyle "Yugoslavya Müslüman Teşkilatı" adı verilen teşkilat kurulmuştur. Spaho Bosna Hersek'in Yugoslavya içerisinde kendi kimliğini koruması maksadıyla siyasi mücadele vermiştir. Spaho'nun "Yugoslavya Müslüman Teşkilatı" 1920'deki seçimlerde, Bosna Hersek'teki hemen hemen bütün Müslümanların oylarını almış ve mecliste 24 koltuğa yerleşmiş ve diğerlerine karşı Müslümanların var olduğunu göstermiştir (Paşiç, 2016: 7).

1919 senesinde devlet halkın topraklarına el koyarak Müslüman ailelerde içerisinde olarak birçok insanı zor durumda bırakmıştır. Spaho vatandaşlar için mücadele etmiş, vatandaşların devletten maddi tazminat alabilmesi için çaba göstermiştir. Bosna Hersek'in millî kimliğini korumuş ve onun parçalanmamasını sağlamıştır. 1921 yılında, "Vidovdanski Ustav"a göre, Yugoslavya toprakları otuz üç parçaya ayrılmış, Bosna Hersek toprakları ise Osmanlı İmparatorluğu'nun o dönemki sınırlarında yer almıştır (Paşiç, 2016: 7-8). Bu dönemde, Müslüman adı benliğini yitirmeye başlamış, siyasi meselelerden dolayı Müslümanlar kendisini Hırvat veya Sırp olarak nitelendirmek zorunda kalmış ancak M. Spaho Yugoslaven olarak kendisini tanımlamaktan hiç vazgeçmemiştir.

1878'de Berlin Kongresi'nin ardından, Bosna Hersek'ten Viyana'ya, Budapeşte'ye ve Avrupa'ya eğitim görmek için giden Müslüman sayısı artmaya başlamış, laikleşme dönemine girilmiştir (Paşiç, 2016: 8). Mehmed Spaho da bu kişilerden birisidir. Lise eğitimini tamamlayan Spaho hukuk fakültesinde okumak üzere Viyana'ya gitmiştir. Daha sonra ise doktora unvanı almaya hak kazanmıştır. Bu durumun birçok benzer örneğinin olduğunu söylemek mümkündür.

Bosna Hersek'in Hırvat, Sırp ve Sloven Krallığı içerisinde, durağanlaştığını söylemek mümkündür. 1929'da Aleksandar bazı sebeplerden anayasayı durdurmuştur. Tarih içerisinde silinmiş olan Yugoslavya topraklarının sınırlarını silmiştir. Yeniden bölünmeyi gerçekleştiren Kral Aleksandar, Yugoslavya'yı 9 bölgeye böldü. Ayrıca "tek millet, tek kral, tek ülke" sloganıyla "Yugoslavya Krallığı" adını aldı.

Bu krallıkta Bosna Hersek topraklarını dört parçaya ayırmış bu da Müslümanları azınlık durumuna düşürmüştür. Hal böyle olunca Müslümanlar kendileriyle ilgili herhangi

bir karar alamayacak duruma düşmüştür. Aradan uzunca bir zaman geçtikten sonra ise zaten Bosna Hersek toprakları dağılmıştır.

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu zamanında Müslümanların eğitim ve din kurumlarını idare edemediğini görmekteyiz. Bunun sebebi özgürlüklerinin Yugoslavya Krallığı tarafından elinden alınmış olmasıdır (Aruçi, 2013: 575). İki tane İslam Birliği Merkezi olan Müslümanlar, Kral Aleksandar'ın emriyle din ile ilgili olan cemaatlere yeni düzenlemeler getirmişlerdir. Bu cemaatler 1930 yılında İslam Birliği adıyla birleşmiştir. Birleşen bu birliğin başına ise Diyanet İşleri Başkanı getirilmiştir. Bu başkanın seçiminde kralın yetkisi üst seviyede olduğundan, kralın emriyle bu merkez Saraybosna'da iken Belgrad'a nakledilmiştir.

Kral Aleksandar'a 1934'te suikast yapılmış, Yugoslavya topraklarında durum kötüleşmeye başlamıştır. Bosna Hersek toprakları üzerinde gizli hesaplar yapılarak Hırvat toprakları oluşturulmaya çalışılmıştır. Hırvat-Sırp çatışmasını aşmak için, her ne kadar Bosna-Hersek için lehine bir karar olmasa da, yeni sınırlar çizilmesi maksadıyla anlaşma sağlanmıştır. Bu tarihi olay; Cvetkoviç-Maçek anlaşması adıyla hafızalara kazınacaktır (Paşiç, 2016: 9).

Hırvatlar ve Sırlar için sınır belirleyen Cvetkoviç-Maçek, Müslümanların protestolarına maruz kalmıştır. Bosna Hersek'in özerkliği için savaşan Müslümanlar bu durumu olumlu karşılamamıştır. Burada başka ulusların Müslümanları desteklediğini de söylemek mümkündür. Bir taraftan kamuoyundaki karşılıklı eleştiriler devam ederken, 1940 yılında mihver devleri krallık topraklarına daha da yaklaşmaktaydı.

1.1. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE SONRASINDA BOSNA HERSEK

II. Dünya Savaşı sırasında, 1941'de Hitler, Yugoslavya'nın işgal edilmesi emrini vermiştir (Aruçi, 2013: 575). Bu savaşın 11. gününde Yugoslavya ordusu Almanya'ya teslim olmuştur (Paşiç, 2016: 10). Bosna Hersek bu savaş yüzünden çok büyük acılara maruz kalmıştır. 1941 yılında Almanya ve İtalya dışişleri bakanlarının anlaşmasına dayanarak Hırvatistan'da Ustaşa örgütü, Bosna Hersek'in topraklarının da dâhil olduğu Bağımsız Hırvatistan Devleti'ni (NDH) kurmuştur (Paşiç, 2016: 10). Bağımsız Hırvatistan Devleti'nde Bosna Hersek devleti ve Bosna Hersek Müslümanlarının bahsi geçmemesi emri verilmiş, Müslümanlar Hırvat olarak görülmüştür. Bağımsız Hırvatistan Devleti'nin

ilanından sonra, Bosna Hersek'te sadece Müslümanlara değil, Sırp, Yahudi ve Romanlar da zulümlere uğramıştır (Aruçi, 2013: 575).

Ancak Ustaşa ideologların en büyük hedefi Bağımsız Hırvatistan Devleti'nin Sırlardan temizlemektir. NDH'nin bahsettiği sınırlarda 6,3 milyon nüfusun 1,9 milyonunu Sırlar oluşturmuştur (Paşiç, 2016: 10). Ustaşaların politikası ile aynı düşünmeyen Müslüman ve Hırvatlar zulme uğramaktan kurtulamamıştır. NDH'nin yaptığı suçlara bir tepki olarak, özellikle Hersek bölgesindeki Sırlar ayaklanma düzenlemiş ve Sırp olmayan diğer nüfusu katletme girişimlerinde bulunmuştur. NDH ilanından ve Bosna Hersek topraklarında işlenen suçların ardından işgalcilere ve faşist güçlere karşı iki direniş hareketi ortaya çıktı (Paşiç, 2016: 10). Bunlardan ilki; Dragolyub Mihailoviç ve önderliğindeki "Çetnikler" direniş hareketi, diğeri ise; Yugoslav Komünist Partisi'nin Tito'nun önderliğinde kurulmuş olan "Partizanlar" direniş hareketidir.

Toprakları Sırp olmayan unsurlardan temizlemek Çetnik Hareketi'nin asıl gayesidir. Bu nedenle Bosna Hersek toprakları içerisinde 1941 yılından 1943 yılına kadar geçen sürede Bosna üç defa soykırıma uğramıştır.

Faşist NDH ve Almanların işgaline karşı Yugoslav Komünist Partisi (JKP) silahlı olarak mücadele etmiştir. Fakat bu dönem içerisinde Müslümanlar hiç kimseye herhangi bir saldırıda bulunmamış, kendilerini her şeyden çekmiş ve kendi birimlerini kurmuşlardır. Bu birimler içerisinde öneme sahip olan bir birim de Cazin'de Huska Milykoviç tarafından kurulmuştur. Bu birim daha sonrasında ise partizanlara katılmıştır. Birim partizanlarla birleşince Huska Milykoviç Ustaşa askerleri tarafından katledilmiştir (Paşiç, 2016: 11).

Çetniklerin tam tersi Partizan komitacılar, emri altındaki birliklerin Müslümanlar'ın yaşadığı bölgelere saldırmamalarını emretmiştir. Çetnikler ve Partizanlar arasında gözle görülen ayrımın ardından Tito'nun kurduğu orduya Müslümanlar da katılmaya karar vermişlerdir. Yugoslav Komünist Partisi'nin Bosna- Hersek vatandaşları arasında destekçileri artmıştır. Bunun sebebi JKP'nin anti-milliyetçi ve anti-faşist özelliklerinin olmasıdır.

Savaşta Bosna Hersek çok önemliydi. Bosna-Hersek topraklarında yaşayan insanların neredeyse yarısı Yugoslavya'nın kurtuluş savaşı sırasında savaş mağduru olmuştur. Bosnalıların ve Boşnakların, bu kurtuluş savaşındaki önemli katkılarının olması ayrıca anti-faşizmle mücadelelerinin olması nedeniyle, 1943 yılında Mrkoniç Grad'ta

ZAVNOBİH'in (Bosna Hersek Ulusal Kurtuluş Millî Anti-Faşist Konseyi) ilk toplantısı gerçekleşmiştir. Bu oturumda Bosna Hersek Devleti'nin devam etmesi gerektiği görüşülerek devletin temelleri yenilenmiştir (İmamoviç, 2018: 542). Bir millet olarak Müslümanların artık burada tanındığını söylemek mümkündür.

ZAVNOBİH aracılığıyla, Bosna Hersek halkının temsilcileri devletin hem Hırvat hem Sırp hem de Müslümanların olduğunu açıkça dile getirmiştir. Burada üç milletin de eşitlik içerisinde olması gerektiğine karar verilmiştir.

ZAVNOBİH'in diğer oturumunda, Bosna Hersek'in gelecekte kurulacak Yugoslavya devletinin bir parçası olmasına karar verilmiştir. Buradan sonra, Bosna Hersek vatandaşları anti-faşizmle mücadelede bulunmuş bu mücadele de onlar için artık herkesin eşit haklara sahip olduğu bir deklarasyon elde etmelerine vesile olmuştur (İmamoviç, 2018: 543).

II. Dünya Savaşı'nın ardından Müslümanlara Tito tarafından nüfus sayımı yapılırken kendilerini ifade etmesi seçenekler sunulmuştur. Müslümanlar kendilerini ya Hırvat Müslümanı ya Sırp Müslümanı ya da "ulusal düzeyde kararsız" kimliğiyle ifade edebileceklerdi. Bu nüfus sayımında ise tebaa kendini "Müslüman" olarak beyan edememiş, "Yugoslav" olarak ifade etmiştir (Paşiç, 2016: 12-13).

Bosna Hersek'in bazı kısımları 1961 senesinde ekonomik alanda gelişmemiştir. Bu bağlamda 1950-1960 yılları arasında Sırp nüfus işsizlik nedeniyle Sırbistan'a gitmeye başlamıştır. Böylelikle Bosna Hersek'teki en kalabalık nüfus Müslümanlar olmuştur (Paşiç, 2016: 13). 1961 yılından 1971 yılına kadar Müslümanlara özerklik statüsünün tanınması için verilen siyasi savaş devam etmiştir. Bosnalı Müslümanların milliyeti sonunda tanınmıştır. 1971 yılında yapılan nüfus sayımında bazı akademisyenlerin sayesinde Müslümanlara kendilerini tanımlama hakkı verilmiştir. Sırp milliyetçiler ve Makedonyalılar her ne kadar itiraz etse de Müslümanlar kendilerini "Müslüman" olarak ifade edebilmişlerdir (Paşiç, 2016: 13).

1.2. YUGOSLAVYA’NIN AYRILMASINDAN SONRA BOSNA HERSEK

Josep Broz Tito, 1980 yılında ölmüş ve Yugoslavya’nın yeniden Yugoslavya Krallığı dönemindeki gibi tartışılan milliyetçi meseleleri geri dönmeye başlamıştır (İmamoviç, 2018: 568). Bununla birlikte ekonomik sıkıntılar yaşanmış bu da siyasetteki ilişkileri kötüleşmeye sürüklemiştir. Yugoslavya’da bulunan Müslüman grup komünist rejimi açıkça eleştirirken, Sırp Sanat ve Bilim Akademisi (SANU) Yugoslavya’nın durumu değerlendirildiği muhtırayı açıklamıştır. Bu muhtıra, belirgin bir şekilde milliyetçiydi. Muhtıraya göre: “Tito’nun izlediği politika Sırpların aleyhine olmuştur.” (Paşiç, 2016: 14).

Yugoslavya dağılmanın eşiğindeyken Slobodan Miloseviç liderliğindeki Sırbistan karşısındaki Bosna Hersek tehdit edilmiştir. Oturulan müzakerede bir çözüme ulaşılamamıştır. Yugoslavya Komünistler Birliği’nin 14. Olağanüstü Kongresi’ni (CKSKJ) Slovenya heyeti terk ettiği için, Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı (SFRJ) yeniden toplanmayı uygun görmüştür. Bosna Hersek SFRJ Başkanlık toplantısında, Slovenya’da Yugoslav Halk Ordusu tarafından askeri darbe yapılmaması üzerine oy kullanmıştır. Böylelikle, Yugoslav Halk Ordusu Slovenya’da darbe yapması için yeterli oyu alamamıştır.

JNA yeterli oy almamasına rağmen Slovenya’da askeri alanda müdahalede bulunmaya başlamıştır. Slovenya Cumhuriyeti Milan Kučan liderliğinde resmi olarak bağımsızlık ilanında bulunmuş ve ardından JNA askerleri Slovenya’dan elini çekmiştir. Hırvatistan ise Franjo Tudman önderliğinde aynı yıl içerisinde bağımsız olduğunu resmen duyurmuştur. Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler tarafından tanınmış olan Hırvatistan’ı Sırp yok etmek istemişlerdir. Hırvatistan’daki soydaşlarını ayaklandıran Sırp, JNA askerleri yardım etmesiyle savaşa başlamışlardır (Aruçi, 2013: 577).

Hırvatistan’da, Hırvatların “Vatanseverlik Savaşı” adıyla nitelendirdiği ihtilal esnasında, Bosna Hersek Federal Cumhuriyeti Başkanı Aliya İzzetbegoviç: “Bu bizim savaşımız değildir.” (İsakoviç, 2020: 171) diyerek, Bosna Hersek’teki acemi olan askerlerin JNA birimlerine katılmamaları için çağrı yapmıştır. Yapılan çağrının sayesinde otuz bin asker JNA’ya yanıt vermemiş bu şekilde de Hırvatistan’a büyük bir yardım sağlanmıştır.

Aliya’nın liderliğindeki Bosna Hersek ve beraberinde Hırvatistan ve Slovenya 1992 yılında seçim organize edilmiştir. ABD ile Batılı devletler tarafından resmi olarak tanınmıştır. Ardından ise Birleşmiş Milletlere üye olarak alınmıştır. Sırp güçleri Bosna

Hersek'e saldırılara başladıktan bir gün sonra Bosna Hersek AB tarafından resmen tanınmıştır (Aruçi, 2013: 577). 1995 yılına kadar devam eden Bosna Hersek'in bağımsız olma mücadelesi 1995 yılında imzalanan Dayton Barış Antlaşması sayesinde nihayet son bulmuştur.

2. BÖLÜM

ALİYA İZZETBEGOVİÇ'İN SİYASET ANLAYIŞI

2.1. SİYASET VE AHLAK

Aliya İzzetbegoviç, şahit olduğu dönemden edindiği tecrübelerle ve okumaları sayesinde bizlere etkili izler bırakmıştır. Aliya, kimi zaman bilge bir adam kimi zaman bir komutan kimi zaman da bir siyaset adamı olarak karşımıza çıkar. Aliya olaylara gerçekçi ve aynı zamanda çok yönlü bakabilen, fikirlerini pratikte de uygulayan bir kişi olması sebebiyle önemli bir konumda olmuştur. Aliya siyaset tarihini ve literatürünü kendine has yorumlamış ve yeni terimler kazandırmıştır. Dolayısıyla, kendisinin edindiği felsefi birikimle birleşince Aliya, olaylara eleştirel yaklaşma becerisini kazanmış ve bunu uygulamayı da başarabilmiştir. Öyle ki Aliya, Batı'da yaşayan bir Doğulu olarak insanların aklında hem bir imge hem de siyasi duruş olarak beliren kendi çağının en bilinen örneğidir.

Aliya, eşitlik, özgürlük, adalet ve ahlaka çok fazla değer vermiştir. Ona göre insan siyasetin merkez noktasıdır. Bu yüzden insanı siyasetin merkezine alarak hareket eder. Düşüncelerinin temelini bu dört ilkeye bağlamak hiç de yanlış sayılmaz. İnsan demek özgürlük demek, insan demek ise adalettir. Özgürlük ve adalet ise mutluluk, istikrar, huzur anlamına gelmektedir. Burada Kant'ta da görüldüğü üzere, ahlak felsefesi ile siyaset felsefesi birbiriyle iç içedir. İlk önce ahlakın olması gerektiği esas alınarak, temeli oluşturulmuştur. Aliya, her zaman mütevazı ve eleştirileri kaldırabilen, siyasetin kimlik üzerinden yapılmasını reddeden, muhalefetin ve farklı düşüncelerin yararlı olacağını savunan bir kişi olmuştur. Aynı zamanda Aliya, Bosna Hersek'i Demokratik Hareket Partisi aracılığıyla özgürlüğüne kavuşturmuştur. Aliya ahlak konusu üzerine eğilir. Ahlak ile siyasetin iç içe olduğunu vurgular. Aliya kişinin ahlaklı olmasını ve bunu kişinin sözleriyle ve eylemleriyle göstermesini ister. Çünkü Aliya, ahlaklı kişilerin siyasette başarılı olacağına inanır. İşte bu sebeple Aliya için siyasetteki en önemli şey ahlaktır. Davranışların ahlaklı olarak bir bütün halinde olması siyaseti oluşturur. Aliya, çok fazla bilgi ve birikim ve tecrübeye sahip olmasa dahi daha önce yaşadığı bazı olaylar sonucunda tecrübe ve birikim edinmiştir. Bu nedenle Aliya'nın siyasi yaşamı oldukça başarılıdır. Aliya her zaman barıştan yana olan bilge bir liderdir. Bu konuda Çağman şunları ifade eder:

“Bilgedir; çünkü sahip olduğu donanımıyla hem mensup olduğu İslam dinini bütüncül ve evrensel olarak kavramış ve hem de içinde yaşamış olduğu Batı Medeniyetinin özelliklerine nüfuz ederek İslam dünyasındaki sorunların çözümü için önerilerde bulunmuştur.” (Çağman, 2016: 493).

Aliya’yı incelerken onun yalnızca siyasi hayatına bakmak yanlış bir tahlil olur. Aliya demek, onun doğumundan ölümüne kadar olan süreç demektir. Aliya, gençlik dönemin Genç Müslümanlar Teşkilatı’na katılmıştır. Bu da Aliya’nın hem düşünce hem de siyasi suçundan dolayı hapse girmesine neden olmuştur. Aliya’yı incelerken bu hapishane hayatıyla beraber, yakınları ile olan ilişkilerini, devlet adamlığı rolünü ve bağımsızlık için verdiği mücadeleyi de incelemek doğru olur. Aliya ismini sade bir şekilde kullanmak birçok değere haksızlık olur. Şunu söyleyebiliriz ki Aliya hazır olan bir siyasi görüşü alıp uygulamamış, kendi fikirleri doğrultusunda yeni bakış açılarıyla siyaset yapmıştır.

İnsanlara kıymet veren Aliya, siyasi düşüncesinin odak noktası olarak da insanı almıştır. İnsanın içerisinde olduğu her şeyi değerli ve kıymetli gören Aliya, düşünme yetisinin insanı diğer varlıklardan üstün olduğunu dile getirmiştir. İnsanı temele alan Aliya, insanla ilgili olan ahlak, eşitlik, din, özgürlük gibi önemli kavramları da beraberinde incelemiştir. Bu sebeple insan deyince bu kavramları kullanmaktan çekinmemiş insanı ilgilendiren siyaset, din ve hayata dair düşüncelerini her zaman aklının bir köşesinde tutmuştur. Aliya, insan odaklı siyaset felsefesi yapmaya gayret etmiştir. Felsefe insanın hayatını sorgulamasına olanak sağlar. Siyaset felsefesi de felsefeyi kullanarak siyasetin yasal olmasını sağlar. Yani siyaset ile felsefe arasından direkt olarak bir bağ vardır. Siyaset, insanın varlığını incelerken ontolojiden, insanın bilgi edinebilme imkânını sorgularken epistemolojiden ve insan eylemlerinin değerini anlamak için etikten faydalanır.

Buradan hareketle Aliya, insanı temele alarak onun daha iyi nasıl yaşayabileceğini ya da insanın hayatının nasıl daha kolaylaşabileceği meselesinden yola çıkarak siyaset felsefesini tanımlar. “Bizim bundan amacımız ne olduğuna bakmadan Bosna’nın içinde hiç kimsenin milliyeti, dini inancı veya siyasi düşüncesi yüzünden dışlanmayacağı bir ülke olmasıdır. Bu özgürlüğe ne kadar bağlı olduğumuzu gösterir. Özgürlük insan hayatını kolaylaştıran ve hayata anlam veren şeydir. Bizim mücadelemizi özgürlük aydınlatacaktır.” (İzzetbegoviç, 2015: 235).

Aliya baskı yapan iktidarların otoriter olmaya çalışsa da aslında baskıya uğrayan halkın üzerinde etkisinin daha da azaldığını ifade etmektedir. Bu durumda geçici çözüm bulmaya çalışmıştır. Yapay iktidarın çok uzun sürmeyeceğini söyleyebiliriz. Çünkü kökeninde insan olmayan, tamamen baskıcı bir sistem yönetiminde otoriter boşluğa sebep olur. Bu nedenle, iktidar elinde bulundurduğu gücü kaybetmemek, yönetimini güçlendirmek veya yönetimdeki süresini artırmak isterse, insanın özgürlüğünü yaşamasına müsaade etmeli, bunun imkânını sağlamalıdır. Aksi halde, insan yapımı bu iktidarın süresi kısa dahi olsa kurtarıcıdır.

Aliya, hayatının her döneminde sorumluluk almış, sorumluluğu fazlalaştıkça kendi misyonunun bilincine varmış ve görevini en iyi şekilde yerine getirmek için elinden geldiğince üstün gayret göstermiştir. Her zaman özgürlüğü seven Aliya, özgürlük için mücadele etmiştir. Çünkü özgürlük ancak savaşmakla elde edilebilecek duruma gelmiştir. “Felsefe, insanın âlemi kavramı veya en azından anlamaya yönelik tabii çabasından ortaya çıkmıştır. Bu çaba varlığını sürdürdüğü sürece felsefe de var olacaktır.” (İzzetbegoviç, 2015: 23).

Özgürlük tutkusu ve sorumluluk duygusu insanın hayatındaki en önemli yapıtaşlarıdır. Aliya siyaset konusunda da menfaate karşı çıkmıştır. Siyasetin menfaat değil sorumluluk olması gerektiğini öne süren Aliya, sorumluluğun kaynağın ise elbette insanın kendi özü olduğunu ifade eder. İnsan sorumluluk alıyorsa ve bunu güzel bir şekilde başarıyorsa o insan iyi, düzgün ve ahlaklı bir insandır. İyi düşünerek başlanılan her işin sonucu iyi olmayabilir. İnsanların istem dışı olarak yaptığı hareketler vardır. Diğer dünyada istediğimiz ancak gerçekleştiremeyeceğimiz iki farklı dünya olan kalp ve tabiattır. Niyet ettiğimiz şey asla gerçekleştirilemeyecek bile olsa kalpte yeri vardır ve gerçektir. Yine buradan hareketle bir eylemimiz tabiat dünyasında olsa bile, iç dünyamızla alakası olmayabilir (İzzetbegoviç, 2012: 163).

Görüldüğü üzere, Aliya siyaset yaparken sorumluluk bilincine ve ahlaka çok dikkat eder. Hatta Aliya sadece dikkat etmekle kalmayıp düşündüklerini her zaman eyleme dökmeye ve tutarlı davranmaya gayret gösterir. Gittiği yol nasıl olursa olsun niyeti her zaman önemlidir. Aliya insanların ve yönetimlerin arasındaki farkların yöntemde olduğunu savunur. Aslına baktığımızda amaçların daima iyi olduğunu görüyoruz. Bu sebeple soru sormak yerine yönetime bakılması gerektiğini düşünür.

Aliya'nın siyasi anlayışına baktığımızda insanlar arasında herhangi bir ayırım yapmadığı aşikârdır. Muhalefet olduğu zamanlarda bile sadece olan durumu eleştirmemiş, nasıl çözüleceğini anlatmıştır. Öyle ki Aliya uzlaştırıcı bir kimsedir. Bu yüzden Aliya, diğerleri gibi barış için savaşan kişi olarak basında görünmek istemediğini dile getirmiştir. Ancak barış için elinden ne geliyorsa seferber olmuştur. Bu bağlamda olması gerektiği gibi davranan Aliya'nın şu düşünceleri dikkat çeker:

“En kısa zamanda onurlu bir barış yaşamamız gerekir. Bu barışı aramak için sürekli arayış içerisinde olacağız. Çünkü bu barış halkımız için gereklidir. Bazı zamanlarda dünyada neler olduğunu ve bizim buna karşı ne yaptığımızı söylememiz kaçamayacağımız bir gerçektir. Güçlü olanın gücünü kabullenmek ve onların yanında olmak herkesin işine gelir. Tabi bu durum da savaşı uzatıyor. Biz gerektiği yerde hem siyasi ve hem de askeri olarak gücümüzü kullanacağız.” (İzzetbegoviç, 2016: 195).

Aliya, savaş zamanında dünyada barışın hâkimiyet kurmasının gerekliliğini dile getirmiş ve savaşta suçlu ile suçsuzun farkını anlayarak herkese eşit muamele yapmamıştır. 20. yüzyılın siyaset felsefecilerinden Harşimids, bu konuyla ilgili şunları ifade eder: Bu modern dönemin önemli özelliklerinden birisi, hayatın siyasetle devam etmesidir. Siyasette esas olan düşman ile dostu ayırabilmektir. Bu ayırım da, kendinize bir düşman seçerek onu ötekileştirmekle olur. Bu düşman ötekileştirildiği zaman, ona karşı ahlaki anlamda estetik bir duygu, sorumluluk ya da bir kaygı hissedilmez. Sizin önünüzde öteki birisi vardır ve siz o düşmanı yenmek için her yolu denersiniz (Görgün, 2013: 74).

Harşimids'in bu bakış açısına katılmayan Aliya, Makyavelist, ayrıştırıcı ve ötekileştiren bakış açısının karşısında insanları ötekileştirmekten ziyade onların kıymetli olduğunu anlatmayı seçmiştir. Sosyalizm konusunda ise Aliya yorumlamaları göze çarpmaktadır. Sosyalizm, aslına baktığımızda zamanın bir devrim hareketidir. Amacı ise kapitalist sistemi yıkmaktır. Tarihteki dönemlere baktığımızda insanların eşitlik uğruna devrimler yaptığını görüyoruz. Sosyalist düşünce de kendi içerisinde dayanışma, eşitlik, birliktelik, hizmet prensiplerine ev sahipliği yapar. Ekonomik ve sosyal bakımdan üretim araçları işçi temellidir. Aliya, sosyalizm ve İslamiyet konusunda aslında birbirine benzer yönlerinin olabileceği yorumunu yapmıştır. Tabi burada Aliya fikirlerini beyan ederken öncelikle dinî kaygıları ve hassasiyetleri göz önünde bulundurmuştur. Seküler hareketin ordu temelli, İslami hareketin ise halk temelli olduğunu görüyoruz. Dinde insanın, vicdanın, ahlakın önemi vardır ve İslamiyet'te her şey Allah'tandır. İslami hareketin tam tersi

noktasında ise sosyalizmin olduğunu görmekteyiz. Müslümanlar Avrupa'daki birçok sömürgeci ülkelerle omuz omuza savaşmak zorunda kalmıştır. Müslümanlar ise sömürgecileri göndermiş, fikirleri doğrultusunda eğitim görmüş ve kendilerine bağlı olan kişilere yönelmiştir. İşte burada Aliya, Stalin, Marks ve Lenin gibi halka rağmen halk adına düşüncesiyle hareket etmekten ziyade, halkın bir önderi olarak sosyal, kültürel, ahlaki, hukuki, siyasi ve daha birçok alanda liderliğini göstermiştir. Aliya, halkını hiçbir zaman belli bir kalıp içine sokmamış, onlara karşı hiçbir zaman baskı yapmamış, siyasetinin içerisinde kendi dinî görüşlerini kullanmayı kendisine ilke olarak kabul etmiş ve Müslüman bir siyasetçi olarak halkına örnek olmayı başarabilmiştir.

Ulus-devlet meselesinde demokratik bir yapı inşa edilmesi biraz güçtür. Aliya ulus-devlet sistemine, demokrasiye, milliyetçiliğe ve laikliğe yönelik bazı yorumlarda bulunmuştur. Alına baktığımızda ulus-devletteki azınlıklar çok ciddiye alınmamakta ve onlara çok önem verilmemektedir. Ama demokratik sistemde durum farklıdır. Azınlıkların sahip olduğu haklar güvence altındadır. Aliya, her ne kadar demokratik bir yapı içerisinde oluşmuş olsa da milliyetçi görüşe sahip olanların yandaş olduğu ulus-devlet modelini çok uygun görmez. Milliyetçi duygulara sahip kimse diğer halklara nefret duygusuyla bakarak hareket ederken, Millî duyguları olan kimse kendi halkını sevip ona ait hisseder. Milliyetçi duygulara sahip kimse hoşgörülü olamaz. Aliya laikliğin ve milliyetçiliğin burada hiçbir olumlu yanı olmadığını aslında gerçekte sadece bir yalanlamadan ibaret olduğunu ifade eder. İçerik ve kök bakımından yabancı bu iki fikir aslında bir miskinlik ifadesidir. Pratikte İslam dünyasının içinde bulunduğu dramın son perdesi bu ikisinin arasındaki tartışmadan dolayı olmuştur (İzzetbegoviç, 2017: 37).

Modern düşünceye sahip kişilerin Müslüman ülkelerdeki amelleri Müslüman toplumuna uygun düşmediğini dile getiren Aliya, öncelikle Müslüman kimliğine sahip olmalı daha sonra ise milliyetçi kimliğe bürünmek gerektiğini söyler. Ona göre ümmet hiçbir şey ümmet görüşüne aykırı düşmemelidir. Aslında İslam Müslümanların daima birlik içerisinde olmasından yanadır. Yeniliklerin halk için kabul görebilmesi için halkta büyük ses getirmesi ve halkın temelinden gelmesi gerekmektedir. Aksi halde toplumda yer edinmesi oldukça zordur. Eğer ki halkın istemediği bir yenilik getirilmeye çalışılıyorsa bu halkın üzerinde zorla baskı kurmaya çalışmak olur. Bu nedenle Müslümanlığa aykırı bir yeniliğin kabul görmesi pek mümkün değildir. “Din için istidadi olmayan bir toplumun, ihtilal için de istidadi yoktur.” (İzzetbegoviç, 2012: 104). Aliya demokrasi konusunda ise

adalet, eşitlik, özgürlük, eşitlik ve değerler üzerine kurduğu bir sistemden bahseder. Aliya adalet yoksa devletin asla olamayacağını sık sık dile getirir. Bu anlamda otoriter olmaya çalışan rejimler ilk önce insanlık dışı davranışlara sebep olmaktadır. Bu da insana ait olan diğer prensiplerin (başta özgürlük olmak üzere) bir yere sahip olamadığını görüyoruz. Önde olan ülkelere baktığımızda özgürlüğü kendilerine temel aldıklarını da açık olarak görmekteyiz. Ancak özgürlüğü, adaleti kendisine prensip almayan otoriter sistemlerin ise bir gün yok olmaya mahkûm olacağını söyleyebiliriz. Özgürlük ve demokrasi meselesini Aliya bu konuyla ilgili, çoğunluğun sınırsız güce sahip olduğuna inanmadığını dile getirir. Ona göre çoğunluk despotizminin diğerlerinden farkı bulunmamaktadır. Özgürlük konu olduğunda ise, onun ölçüsünün azınlıklara davranış biçimlerine bakılması gerektiğine inanır. Önce insanların düşünebilme yetisi daha sonra ise farklı düşünebilme yetisi ele alınır. Aliya'nın demokrasi anlayışı kısaca bu şekildedir (İzzetbegoviç, 2011: 545).

Aliya, demokrasi konusunda hiç kimseye bağlı olmayan bir cumhuriyet modelinin olması gereken olduğunu anlatır. Siyaset anlayışı ve siyaset hakkındaki düşünceleri hem İslam'ı hem de insanı merkeze almaktadır. Yani İslam merkezli bir siyaset görüşü hâkimdir. Üzerinde konuşacağı her konuda İslam'ı kendisine kaynak olarak anlatmıştır. Faşist ve komünist yönetimlerle tanıklık ettiğinden dolayı kendisine göre uygun olan modelin demokratik ve her şeyden bağımsız bir cumhuriyet olmasına şaşırılmaması gerekir. Zira bu dönemdeki şartların ardından, iki kutuplu bu dünyaya Üçüncü Yol fikrini getirmiştir. Üçüncü Yol fikri ile oluşturulan bir yönetim şekli olmalı diyen Aliya, şu cümlesiyle konunun önemini vurgulamıştır: “Bizler dinsel ve ulusal hoşgörüyü dayanan demokratik bir toplumu savunduk.” (İzzetbegoviç, 2016: 222)

Aliya, Müslümanların bir araya gelmeleri gerektiğini, birlik olarak bu birliğin devamlı olması gerektiğini sık sık anlatmıştır. Panislamizm kavramını dile getirerek Müslümanların birlikteliğini ve beraberliğini temsil etmesi anlamında kullanır. Müslümanlar bu Panislamizm kavramı etrafında toplanmalıdır. Hala Müslüman ülkelerdeki insanlara zulümler yapılmaya devam edilmektedir. İslam dini, Müslümanların kardeş olduğunu ve iki kardeşin aralarının düzeltilmesi gerektiğini emretmektedir. Günümüzde ise bazı liderler yüzünden Müslümanların ekonomi ve siyaset alanlarında ortak kurumlarda buluşarak birlikte hareket etmesi meselesi zarar görmüştür. Aslına baktığımızda Aliya, İslam ülkelerinde milliyeti olmayan bir milliyetçilik olduğunu onların ise halkın karşısında

durduğunu ifade eder. Müslüman ülkelerdeki milliyetçilik anlayışına önem çekerek özellikle dil konusunda halkın birlik içerisinde olması gerektiğini vurgular.

Müslümanların birlikte olması gereklidir ve bu düşüştür. Biz bunu istedikten sonra gerçekleşmesi çok mümkündür. Müslümanların bulunduğu bölgeye milliyetçilik girmeye başlayınca Panislamizm etkisini yitirmeye başlamıştır. Hâlbuki kaynak ve insan bakımından Müslümanların bulunduğu coğrafya yerli görünmektedir. Kültür, ekonomi, sanayi alanları daima nüfus ile paralel bir şekilde ilerlemelidir. Eğer durum böyle olmazsa nüfus hızla artarken diğer değerler geri kalır ve bu da Müslüman ülkelerin geri kalmasına neden olur. Aliya, Müslümanların daima birlik içerisinde olması gerektiğini açıklarken aslında Müslüman ülkelerin ayakta kalmasının bir anahtarı olarak beraberliği görmektedir. Çünkü Müslüman ülke için güçlü olarak ayakta kalmaktan ya da diğer zengin yabancılara bağımlı olmaktan başka bir seçenek yoktur (İzzetbegoviç, 2017: 87-88).

Aliya, insanların buldukları yönetimleri desteklediğini düşünerek demokrasi ve özgürlük meselesi üzerinden diktatörlük meselesine değinir. Çünkü iktidardaki otorite kendisine engel olacak insanları istemez bu nedenle de gücüne destek olarak insanlar yetiştirir. Özgürlük meselesini bağımsızlıkla bir gören Aliya, bir sisteme bağımlı hala gelmiş olan insanların aslında yeterince özgür olmadığı görüşündedir. Azınlıklar demokrasi için önemlidir Ancak bilgisiz kişileri totaliter rejimlerde kullanırlar. Totaliter rejim bir bağımlılık haline gelmişken demokrasi bir özgürlüktür. Aliya konuda diktatörlüğün günah konusunda yasak koyucu olsa dahi ahlaksız olduğunu dile getirir. Demokrasi ise ona izin verse dahi ahlaklı olarak görülür. Çünkü ahlakilik kavramı özgürlükle birlikte düşünülebilir. Ancak ve ancak özgür olarak eylemlerde bulunulursa ahlakilikten bahsedilebilir. Eğer ki bir diktatör özgürlüğü yani seçebilme imkânını ortaya kaldırmaya çalışırsa kendi menfaatini düşünmüş olur. Bu noktaya kadar, tarihteki ortaya çıkan belirtiler ne olursa olsun, diktatörlük ile din birbirine karşıttır (İzzetbegoviç, 2015: 78).

Bir düşünce adamı olarak anılan Aliya'nın bu sıfatla anılmasının birçok nedeni vardır. Doğulu olması ancak hayatını Batı'da sürdürmesi onun fikirlerinin oluşmasında büyük öneme sahiptir. Doğu'nun geri kaldığını düşünmüş, bunun için çözüm yolları arama girişimine girmiştir. Aliya eğer elinde olsa Doğu'daki Müslümanların okullarda eleştirel düşünme dersini almalarını isterdi. Çünkü Doğu, Batı gibi acımasız bir okulda okumamıştır. Zaafın özü budur (İzzetbegoviç, 2015: 130). Aliya, Doğu'nun yenilikleri takip etmediğini

bu sebeple de geri kaldığını anlatır. Aslında olması gereken Doğu'nun kendisini yenilemesi için emek sarf etmesidir. Muhammed İkbâl'in de yaptığı gibi Aliya, İslam'ın yeniden canlanması için emek vermiş ve bunu kendi görevi varsayarak uğraşmıştır. Hoşgörüyü elden bırakmayan Aliya, hoşgörülü olmasının sebebini Müslüman olmasına bağlamaktadır.

Hiçbir zaman savaş yanlısı olmayan Aliya, her zaman barışı savunmuştur. Bosna'nın da savaşa girmesini hiç istememiş savaş ve can kaybı olmaması için barış amacıyla önerilen anlaşmalara hep olumlu olarak yaklaşmıştır. Bağımsız olmak isteyen Bosna'nın varlığını AB ve ABD de kabul etmiştir. Onca olan kötü duruma karşı bile Aliya hiçbir zaman vicdanını elden bırakmamış, intikam duygusu gütmemiş ve adaletsiz olan her şeye her kim olursa olsun karşı çıkmıştır. Çünkü İslam daima barıştan yana olayı emretmiş ve Aliya da İslam'ı kendisine referans almıştır. Hiçbir zaman özgürlüğünden ödün verilmemesi gerektiğini savunan Aliya, halkın gelenekçi yanına karşı bazı eleştirilerde bulunmuştur. "Seçme özgürlüğünün, yani fiilde bulunma veya bulunmama, riayet veya ihlal konusunda özgür olmanın tüm dinlerin ve ahlakın temelinde yatan ön şart oluşunun temeli budur." (İzzetbegoviç, 2015: 79). Aliya, Müslümanların bu kültür ve eğitim altında yetişmesine karşı çıkarak eleştirir. Müslüman'ın eğitilmiş, açık fikirli, bilgili olması gerektiğini vurgular. Özellikle Müslüman gençlere önem veren Aliya, bu konuda gençlerin yanlış eğitildiğini öne sürerek eleştiriler getirir. Düşmanın eğitim almış, korkusuz olduğunu anlatır. Müslüman ülkelerde ise gençlerin kaderine boyun eğmesi gerektiğini her türlü iktidarın Allah'tan geldiğini ve itaatkâr olması gerektiğinin öğretildiğini söyleyerek aslında işgal edilen Müslüman ülkelerdeki gençlerin böyle davranmaması gerektiğini anlatır (İzzetbegoviç, 2017: 126). İslam daima mücadeleyi elden bırakmamak gerektiğini hiçbir zaman direk olarak teslim olmamak gerektiğini anlatır. Teslimiyetin yalnızca Allah'a karşı olması gerektiğinden bahseden İslam, direnişi elden bırakmamak ve mücadelecî olmanın gerekliliğini önemser.

2.2. ALİYA VE AKTİF SİYASET

Siyaset, yanlış olanı düzeltmek doğru olanı ise daha iyiye ulaştırmak için verilen çabalar olarak yorumlanabilir. Temelinde ahlak olan bu siyaset, ahlak olmadan tek başına hiçbir mana taşımamaktadır. Çünkü Aliya içerisinde ahlak barındırmayan herhangi bir şeyin yalnızca bu dünyayı anlattığını ve çoğu değeri yok saydığını ifade etmektedir. Yalnızca dünyayı amaçlaması ahlakı ve hatta güzelliği de reddetmektedir. İslam, ahlakla siyaseti

birbirinden koparılamaz bir değer olarak ele almaktadır ancak Hristiyanlık için aynı durum söz konusu değildir. Hristiyanlık ahlak ile siyaseti farklı meseleler olarak yorumlamaktadır. Aliya için İslam dini yalnızca bir din değil çok daha fazlasını ifade etmektedir. Kısaca siyaset felsefesinden bahsederken ahlakı bir kenara bırakıp sadece siyasi görüşünden bahsetmek Aliya için uygun bir düşünce tarzı değildir. İslam için öteki dünya inancı vardır. Ancak önemli olan her iki dünyadır ve bu iki dünya için de çalışmak İslam için uygun olan davranıştır.

Genç Müslümanlar Teşkilatı Aliya'nın siyaset konusunda bilgi sahibi olmasını sağlamıştır. Aliya'nın siyasi hayatına baktığımızda oldukça fazla olayların onun düşünce yapısını şekillendirmesinde etkisi olduğunu görüyoruz. Yaşadığı dönem içerisinde bağımsızlık için savaşan Bosna'ya, İslam için mücadele eden Müslümanlara, bir taraftan ırkçılık meselelerine ve diğer insanlara karşı yapılan zorlamalara, hatta kendisini yeniden kurmaya çalışan bir devlete bile tanıklık etmiştir. Savaşın olduğu zaman ve savaşın bittiği zaman olarak adlandırılan bu dönem, tarihle benzer noktalar taşımak zorundadır.

Geçmişe baktığımızda genellikle galibiyetlerden bahsedilmektedir. Oysa Aliya özellikle yenilgilerin kaleme alınması gerektiğini düşünür. Çünkü yenilgilerden öğrenilenler ders niteliğinde olup geleceğe ışık tutmaktadır. İşte burada siyaset felsefesinin bir tarihçi niteliği gördüğü de gözler önüne serilmektedir. Tarafı olunmaya engel olmak için ise birbiriyle uyumlu konularla paralel olarak ilerlemek gereklidir. Küçükkalp konuyla ilgili şunları kaleme alır:

“İdeolojiler bize tarihsel konumlanışa göre değişen kısmi iyileri sunarken siyaset felsefesi bütün için iyinin ne olduğu, tarihsel olmayan iyinin ne olduğu, herkes için en iyiyi gerçekleştirecek siyasal düzenin ne olduğu gibi tarihsel olmayan soruların peşindedir. Tarihselci perspektif siyaset felsefesi ve siyasal ideoloji arasındaki sınırları ortadan kaldırır. İki kavram arasındaki ayrımın ortaya konması ve sınırlarının belirlenmesi için felsefenin ve özel olarak da siyaset felsefesinin tarihsel olmadığı kabul edilmesi hayati derecede önemlidir.” (Küçükkalp, 2011: 180-181).

Aliya hayatı boyunca tarihsel, evrensel, sosyal ve siyasal pek çok olayla karşılaşma imkânı bulmuştur. Siyaset onun için bir yaşam biçimidir. İnsanı konu alan her türlü meseleyi kendisine ödev alan Aliya, konuyla ilgili yapması gereken her şeyi yapmaya gayret etmiştir. Aliya her zaman insancıl yapısını ön planda tutmuş, ahlaklı, adaletli, eşitlikçi, yetenekli ve

sorumluluklarını bilen bir devlet adamı olmuştur. Düşüncelerini pratiğe dönüştüren Aliya, özgürlük aşığı aynı zamanda ideal bir siyasetçidir. Demokrasiyi dış etkilere korumaya ve düzeltmeye çalışırsak onu tamamen yok edeceğimizi ifade eden Aliya, özgürlüğü olduğu gibi kabul etmeyi öğütler.

Hal böyleyken, başkalarının tersine Aliya, durumları yalnızca teoride görmekle kalmamış, pratik konuma dönüştürmek için çaba sarf etmiştir. Düşüncelerini anlatarak ve bunları pratikte uygulayarak tutarlı davranmıştır. Sosyalizm, krallık, cumhuriyet, demokrasi, faşizm, komünizmin içinde olduğu yönetimlere tanıklık etmiş, bunlara karşı fikirlerini beyan etmiştir. Ürettiği fikirlerini her zaman uygulamaya çalışmıştır. Aliya, ele aldığı konulara her zaman akılcı olarak yaklaşmış ve ahlakı her zaman aklının bir köşesinde tutarak ahlak üzerinden hareket etmeyi hiç ihmal etmemiştir. İncelediği meseleleri geniş bir şekilde ele alan Aliya, evrensel konular üzerinde çalışmıştır. Genel geçer konuları incelemiş ve çözüm yollarını anlatmaktan ise hiçbir zaman geri durmamıştır.

Kendine has bir inanç sistemi oluşturan Aliya, Batı'nın tam göbeğinde farklı inanç ve yaşam şekillerini bir arada görme imkânı bulmuş ancak fikirlerinde her zaman tutarlı davranmıştır. Aslında insan farkında olmadan yaşadığı toplumun içerisinde toplumun ahlakından, inancından, düşüncelerinden etkilenir. Bu düzen içerisinde kendisine bir ahlak sistemi oluşturur. İşte Aliya için de durum tam olarak böyledir. Kendisine has bir etik sistem oluşturmuş ve bunun için mücadele etmekten geri kalmamıştır. İslam'ın temel ilkelerini esas alarak içerisinde bulunduğu Doğu-Batı inanç sistemini inceleme imkânı bulmuştur. Diğer insanlar gibi hareket etmek yerine, eleştirel düşünceye sahip olan Aliya felsefecilerin her zaman daha farklı olduğunu düşünür. Çünkü baktığımızda sıradan bir insan daha üstün düşünürken felsefecilerin daha derin düşünme niyeti vardır. Bu sebeple felsefeciler bir sorunu çözerken konuya daha ayrıntıcı bakabilir.

Demokratik Hareket Partisi (SDA) ile eylemlerini pratiğe dökebilme başarısını gösterebilmiştir. Genç Müslümanlar Teşkilatı'nın dönemin sorunlarına kulak kabartması ve çözüm yollarını da sunarak evrensel mesajlar vermeye çalışması bunun temelinde olan nedenlerden birisi olduğunu söylemek mümkündür. Batı karşısında Doğu'nun da bir fikri vardır ve bu fikrini İslam'ı temel alarak sunar. İşte bu noktada Aliya'nın ve arkadaşlarının İslam devleti kurma fikriyle hapisaneye gönderildiğini söylemek acı ama gerçektir. Hapishanede olduğu dönemde mahkûmlar Aliya'nın düşüncelerine önem vermiş ve her zaman fikir almak istemişlerdir. Aliya'nın burada yaşadığı olaylar aslında ilerideki hayatında

sorumluluk almak istemesine temel olmuştur. Aldığı sorumluluklardan birisi de siyasi bir parti kurma girişimi olmuştur. Fikirlerine temel niteliğinde Aliya her Müslüman düşünce adamının bir teolog olduğunu ifade eder. Bunu da İslami hareketlerin aynı zamanda siyasi hareketler oluşuna benzetir (İzzetbegoviç, 2012: 259) Baskıcı sisteme karşı her zaman özgür Bosna hayali kuran Aliya, “Üçüncü Yol” adını verdiği çözüm önerisiyle siyasete yeni bir terim kazandırır. Buradan da kurduğu Demokratik Hareket Partisi’nin (SDA) temelleri atılmış olur. Senelerdir bir partinin egemen ve iktidar olduğu hiçbir muhalif partinin olmadığı sistemde ilk defa sisteme dâhil olan başka bir parti karşımıza çıkacaktır. Demokratik Hareket Partisi (SDA), eşitlik ve demokrasiyi ilke olarak kabul etmiş muhalefet ilk parti olarak sisteme dâhil olmuştur. Böylece, çok partili yaşama geçişin sağlandığını görüyoruz. Aliya’nın içinde bulunduğu seçimlerde SDA oyların büyük bir kısmını toplayarak ilk sıraya yerleşmiş böylelikle Aliya da Bosna-Hersek’te seçilen ilk cumhurbaşkanı olarak kayda geçmiştir. Daha sonra ise Aliya’nın içerisinde bulunmadığı seçimlerde oldukça fazla oy kaybeden parti gücünü kaybetmiştir. Farklı etnik kökenli ve farklı dinlere sahip insanların birlikte yaşam sürdürebileceği bir toplum için lider olacak birisi gerekmektedir. Bu lider içerisindeki kitleyi çok iyi tanımlamalı, toplumun dilinden konuşmalı, topluma güven vermeli, toplumun her zaman yanında olarak onu yönlendirebilecek hoşgörülü ve merhametli birisi olmalıydı. Bosna’nın umut besleyen yanıyla Bosna Hersek Devleti’nin liderliğini Aliya üstlenmiştir (Ocaktan, 2016: 100).

Burada gördüğümüz gibi filozof, bilge, bir düşünür, devlet adamı ve siyasetçi olan Aliya İzzetbegoviç, samimi, öngörülü, lider, eleştirel kişiliğiyle kendi şahsı adına oy toplayabilmiştir. Siyasete olan bilgisi sayesinde Bosna Hersek’i bağımsızlığa kavuşturabilmiş ancak yaklaşan savaşı öngörmüş de olsa ona engel olamamıştır.

Yaşanan onca acının, katliamların, soykırımların içinde en çok ihtiyaç duyulan şey birlik ve beraberlik duygusu olmuştur. Hem psikolojik hem de sosyal açıdan stresin yaşandığı bu dönemde Aliya, Müslümanların bu problemlerine yeni bakış açısı kazandırmıştır. Durum böyle olunca siyasi bilinç oluşumu gerçekleştirmeye çalışılmıştır. Bu konuda olayın akışını değiştiren şey Aliya’nın siyasi açıdan düşüncelerini pratiğe dökmesidir. Müslümanların her zaman birlik ve beraberlik içerisinde olması gerektiğini düşünen Aliya, İslam’da ortak konuların pekiştirilerek artırılmasını vurgular. Konuyla ilgili kitabında şu cümleleri kayda geçer:

“Malcolm X, İslam âleminde herhangi bir ırkçı duygunun bulunmayışını nükteli bir şekilde “renk körlüğü” olarak tanımlamaktadır. Müslümanlar rengi değil insanı görürler. Renk önemli değildir ve insan hakkında hiçbir şey söylemez” (İzzetbegoviç, 2015: 311).

Ahlaki değerler olmadan siyasetin olamayacağını düşünen Aliya, siyasetin aslında iki dünya arasındaki bir köprü olduğunu düşünmektedir. Tektipçilik bu anlamda İslam içerisinde kendisine yer bulamaz. Eğer bir görüş eleştirilmiyorsa bu fikri özgürlüğü kısıtlamaktadır. İslam’a uygun olmayan bu görüş, beraberinde siyasetin ve ahlakın kaybolmasına sebep olur. Buradan hareketle ütopyik meselelerin İslam’da yerinin olmadığını vurgulamıştır. Eğer bir kimse ütopyik konularla ilgileniyorsa bu kişinin kendisini reddettiğini ifade eder. Kısaca ütopyik meseleler ve bu meselelerle ilgili çözüm arayışlarının hiç birisinin İslam’ı temel almış bir siyasi harekette yeri yoktur. Elindeki gücünü kendi koltuğu uğruna hiçbir zaman kullanmayı uygun görmeyen Aliya, her zaman İslam temelinde adaleti ve eşitliği savunmuştur. Burada görmekteyiz ki İslam’dan uzaklaşan Müslümanlar yozlaşmaya mahkûm olmuştur.

Aslına baktığımızda Müslümanların diğer ülkelere kıyasla ilerleyememesinin nedeni İslam’ın temellerini uygulamıyor olmasıdır. Eğer İslam’a dayalı bir hayat sürülebilirse o zaman çıkış yolu bulunabilir. Burada Aliya’nın hem düşüncelerinde hem de siyaset felsefesinde “Üçüncü Yol” fikri ön plana çıkmaktadır. Bu fikrin temelinde aslında gençliğindeki “Genç Müslümanlar” adıyla bağlantı kurduğu bir grup yatmaktadır. Bu grup Belgrad ve Zagreb Üniversitesi’ndeki ve Saraybosna’da bulunan öğrencilerden oluşuyordu. Din ile ilgili yeni görüşler ortaya koyan bu grupta duyduklarından etkilenen Aliya, kulağına gelen şeylerin okulda duyduğu şeylerden ya da vaazlardan çok daha farklı olması sebebiyle gruptan etkilendi. Bu grup öz ile form arasındaki farkları ele aldılar. Oysa imamlar özden çok ibadet şeklini anlatmakta ve İslam’ın formlarını anlatmaktadırlar (Aygün, 2017: 92).

Halkına güveni tam olan ve daima halkı uğruna özgürlüğü isteyen Aliya, özgürlük için savaştı. Bosna’da her zaman özgürlük savunulmuştur. Saldırıların en kötü zamanlarında bile üçüncü taraf olmayan Bosna’nın içerisindeki ümit son bulmamıştır. Kendini daima savunan Bosna, özgür olmak için mücadele etmiştir (İzzetbegoviç, 2011: 548).

Aliya her zaman doğruları söylemek gerektiğine dikkat çeken bir kimsedir. Adaleti sağlamak için ilk önce doğruları söylemek gerektiğine inanır. Doğruyu söyleyen insan ahlaklı insandır ve eğer ki insan ahlaklı olmaz ise o zaman İslami manada bir siyaset yürütmesi de pek mümkün değildir. Eğer ki temelinde İslam var ise o zaman ahlak da beraberinde gelmektedir. Ahlaklı insan adaleli davranarak toplumun çıkarlarını gözetmektedir. Aliya da kendi lehine olmasa dahi daima adaleti kendisine ilke edinerek olaylara bakar. Zira bu durum hayatının her anında bize yansımaktadır. Yaşadıklarının unutulmaması gerektiğini halka anlatan Aliya, nefret duygularının olmaması gerektiğini de açıklar. Elbette Aliya'ya özgü bu düşüncelerin, eleştirilerin hatta önerilerin ilerleyen dönemlerde olayları açıklamak için yetemeyeceğini hatta Aliya'nın temel ilke olarak kabul ettiği İslam da birçok meseleyi açıklamada yeterli gelemeyebilir. Ancak Aliya'nın içinde bulunduğu sorunları çözmede, daha iyiye ulaşmada İslam'ın çok iyi bir rehber olduğunu söylemek mümkündür. Müslüman olduğunu ve her zaman Müslüman kalacağını söyleyen Aliya, kendisini İslam davasında bir neferi olarak görmekte ve bu hissini ömür boyunca devam edeceğini söylemektedir. İslam Aliya için, güzel olan her şeydir. Dünyada Müslümanlar için geleceği daha iyiye götürecektir, özgür ve onurlu hayatını sağlayabilecek başka bir alternatif yoktur (İzzetbegoviç, 2011: 50).

Bütün bu savunmalarına ve barışçıl yönüne karşı Dayton Antlaşması'nı zorla imzalamıştır ve hatta bundan dolayı eleştirilmekten geri kalmamıştır. Büyük devletlerin bu antlaşmayı imzalaması üzerine dayatma yaptıkları Aliya'yı bu antlaşmayı imzalamaya mecbur bırakmıştır. Antlaşma çok barışçıl bir antlaşma değildir ancak yine de can kayıpları yaşamaktansa kabul edilen bir yol olmak zorunda kalmıştır. Çok ağır eleştirilere maruz kalan Aliya, yine de görevini bırakmamış layıkıyla yerine getirmek için uğraşmıştır. Daha sonralarında sağlık problemleri nedeniyle cumhurbaşkanı görevinden ayrılan Aliya, bu meselenin kendi davası gibi anılmasını istememiş bu sebeple yeni gelecek kuşağın bu meseleye olan duyarlılığına inanmıştır. Siyaset felsefesini adalet üzerinden şekillendiren Aliya, devletin insan için olması gerektiğini dile getirmiştir. Eleştiriye açık ve adaleti kendisine gaye edinmiş bir kimse olduğu için yakınlarını mümkün olduğunca devlet meselelerine yaklaşmamıştır. Çok alçakgönüllü olan Aliya, insanların kalbini kazanmış ve mitinglerde kendi resimlerinin boy göstermesini hiç istememiştir. Hatta bir konuşmasına başlamadan önce resimlerin ve pankartların indirilmesini rica ederek mitingine başladığını bilmekteyiz.

2.3. BOŞNAKLARIN SİYASİ BİLİNÇLENMESİ

Aliya, Müslümanları tek bir çatı altında toplamayı amaçlamıştır. Bosna da bu amacına ulaşmış ve nispeten tek çatı altında toplamayı başarabilmiştir. Kendisini din bakımından Doğulu, eğitim açısından ise Batılı olarak ifade eden Aliya, birisine kalple diğerine ise akılla olan bağlılığını ifade eder. (İzzetbegoviç, 2016: 216) Doğu'yu çok iyi bilen ve hayatını Batı'da sürdüren Aliya bunu fırsata çevirmiştir. Batı'nın Doğu'yu yıkma amaçlarını bilen Aliya Müslümanları korumak için aynı amaç etrafında birleştirmiştir. Bu doğrultuda Doğu'nun güvenini kazanmış ve insanlar için rol model oluştur. Aliya bu konuyu şu örnek üzerinden açıklar:

“Aranızdan, Yugoslavya karşı istihbarat örgütü KOS'un şefi Ace Vasiljeviç'in anılarını okumuş olanlar, onun bir yerlerde söylediği şu sözü hatırlayacaklardır: “Silah önemli değil, organizasyon önemlidir. KOS hiçbir zaman bir yerlerde özellikle silah olup olmadığı konusu ile ilgilenmemiştir. Fakat örgütlenmiş beş kişi bizim için tehlikelidir!” O tamamen haklıydı. Bizim yaptığımız öncelikle silahlanma değildi, halkın örgütlenmesi olayıydı. Biz savunma için örgütlendik ve bu halk, o sayede direnebildi.” (İzzetbegoviç, 2016: 112).

Aliya Müslüman Boşnakların eğitilmiş bireyler olması için mücadele etmiştir. Köleliği asla kabul etmeyen ve çözüm yolunun eğitimden geçtiğini ifade eden Aliya, günümüzde demokrasinin uygulanmadığı, geri kalmış Müslüman toplulukların sayısının oldukça fazla olduğunu anlatmaktadır. Geri kalmışlığın nedeni oldukça açıktır. Tam manasıyla eğitimden kaynaklanmaktadır ve Müslüman Boşnakların bu hale düşmemesi için savaşmıştır.

Aliya, Müslüman Boşnakların her zaman dürüst olmaları, hoşgörülü davranmaları ve kutsallara saygı duymalarının önemini anlatmıştır. Aliya dünyanın neresine giderse gitsin vicdan olmuştur. Düşmanı her ne yaparsa yapsın asla onlar gibi olmamış, insani değerlerini ve vicdanını her zaman ön planda tutarak milletine de bunu aşılarmıştır. Savaş sırasında halkın öyle bir ruh durumu içerisinde bunu başarabilmek çok kolay değildir. Kolay kabul edilecek bir davranış şekli olmadığı için hoşgörülü davranmaları için teşviklerde bulunmak gerekmektedir. Hoşgörüyü öğrenmenin oldukça uzun yıllar aldığını ifade eden Aliya, farklı dinlerin kutsal mekânlarının yan yana oluşunun kabullenilmesinin çok uzun yıllar aldığını

anlatır. Çünkü yıkmak kolay olan, yapmak zor olandır. O sebeple hoşgörölü olabilmek bir költürdür. Ve acilen hoşgörölü sahibi insanlar olmamız gerekir (İzzetbegoviç, 2016: 49).

Müslüman Boşnaklar başta olmak üzere bütün Müslümanlar Aliya için aynı öneme sahiptir. Kendi toplumunu iyi bir şekilde tanıyan Aliya, onları yönlendirmekte çok zorlanmamıştır. Bunun sebeplerinden birisi de Aliya'nın toplumda saygı ve değer görmesinden kaynaklanmaktadır.

Boşnak dendiğinde aklımıza Müslüman Boşnaklar gelmektedir. Ruh ve his bakımından Doğulu, fikir ve akıl olarak ise Batılı olan Müslüman Boşnaklar tarih içerisinde her zaman ilişki içerisinde olmuşlardır. Keza Aliya'nın babaannesi de Üsküdarlı bir Türk ailenin kızıdır. Tarih içerisinde ölkemiz Müslüman Boşnaklara da yurt olmuş, onlara kol kanat germiştir. Türklerle evlilik gerçekleştiren Boşnaklar, ortak bir tarihe imza atmışlardır. Aliya'dan herkesin öğrenecek bir şeyi mutlaka vardır.

Batı ile Doğu insanı birbirinden farklı özelliklere sahiptir. Batılı Boşnaklar ise Aliya'nın etkisiyle beraber hem Doğulu hem Batılıdır. Burada Batı coğrafyasında yaşayıp Doğu kurallarıyla hayatın yaşanabileceğini bütün Müslümanlara göstermiştir. Kendi hayatında temel ilke olarak kabul ettiği ahlak, adalet ve özgürlük gibi terimlerin hayatın içerisinde uygulanması konusunda Müslümanlara da öğüt vermiştir.

Aliya Müslüman Boşnakların İslam'ın kurallarına riayet etmesinin öneminden daima bahsetmiştir. Aliya bir amaç uğruna her yolun mubah olduğu fikrine daima karşı çıkmış, toplumuna da eşitlik ve adaleti elden bırakmamak gerektiğini aşlamıştır. İnsana değer veren Batı, demokrasi ve adalet konusunda Müslüman ölkelere bir örnek niteliğindedir. Aliya, bunun çok kıymetli olduğunu bize anlatmaya çalışmıştır. Aslında Müslümanlar için de İslam'ın emri bu yöndedir. Müslüman Boşnaklar, Batı'nın içerisinde Doğu değerlerine sahip çok etnik yapılı bir ulusta yaşamını sürdürmektedir. Müslüman Boşnaklar Doğu ile Batı değerlerini birleştirerek adalet anlayışını temel alarak yaşamını sürdürmüşlerdir. Hristiyanlar dünyanın her yerinde varlığını koruyabilecek güçtedirler. Eğer ki Müslümanlar da İslam dünyasını temel alarak varlığını sürdürebilirse, onların da güçlü olması mümkündür. Bugün baktığımızda Filistin'de, Suriye'de ve diğer Müslüman ölkelerde yapılan zulümlere tepki gösterebilen Müslüman ölkelerin başını Türkiye çekmektedir. Müslüman ölkelerde hayatını sürdüren Müslümanların akıbeti İslam dünyasının gücüyle paralel ilerlemektedir. Bu sebeple Aliya, Doğu'da Batıyla ilgili savunmalar, Batı'da Doğu

hakkında savunmalar yapmıştır. Bunları yaparken ise Müslüman olma bilincini her zaman zihninin bir köşesinde tutmuştur. Bu bakımdan Müslüman Boşnaklar, her zaman ülkesine sadık, dinine hizmet veren, milletine ait olan ve özgürlüğüne bağlı olan yapısıyla hedefe ulaşmaya çalışan bir millet olarak hafızalara kazınmıştır. Müslümanların Batı'da yaşıyor olması İslami değerleri bilmedikleri manasını taşımamaktadır.

Farklı inançlara ve farklı etnik kökenlere sahip insanlarda bir arada yaşamayı sürdürebilmişlerdir. Hiçbir zaman Yahudilik veya Hristiyanlık inancını toplum olarak benimsemeyen Boşnaklar, Hırvatlar ve Sırlarla devamlı mücadele etmişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu Bosna'yı oldukça uzun bir zaman himaye altına alması Boşnakların İslam ile tanışmalarını ve katılmalarını sağlamıştır. İnsanların özgürlüklerine, etnik ve dinî kökenine her zaman saygılı davranan Osmanlı, insanların yaşantılarında da bu özgürlüğe sahip olmalarına olanak sağlamıştır. Ortodoks inancına sahip Sırlar ile Katolik inancı benimseyen Sırların yanı sıra İslamiyet'i benimsemiş Boşnaklar da karşımıza çıkmaktadır. Dinî ve etnik ayırım bugün hala göz önündedir. Bosna'yı yıkmak için Sırbistan'ın gücü yetmez, Hırvatistan ise hiçbir zaman böyle bir amaç gütmeyiz. Bu sebeple Bosna güçlenmeye devam ederken, Sırbistan'ın gücü azalacaktır. Demokratikliği için savaşlar verecek varlığını daima koruyacaktır (İzzetbegoviç, 2011: 491).

Bosna günümüzde Sırp Cumhuriyeti ve Bosna Hersek Federasyonu olmak üzere iki yapıya sahiptir. Demokratik yapıyı sağlamak amacıyla seçimlerle başa gelen bir sistem vardır. Demokrasiye her zaman inancını koruyan Aliya, diktatörlüğe karşı çıkarak bağımsızlık istemiştir. Davayı direkt olarak üzerine almak istemeyen Aliya, kendisinin ardından yerine gelecek kişiyi göstermemiş, herkesin bu dava için talepte bulunabileceğini ve ülkeyi daha yükseklere taşıyacağına dair umutlarını da asla kaybetmemiştir.

2.4. BOSNA'NIN BAĞIMSIZLIK SAVAŞI

Her zaman birlik ve beraberlik içerisinde bir ülke olmak için elinden geleni yapan Aliya, tarihin çizdiği yola da karşı koyamamıştır. Aliya Bosna için ya Yugoslavya'da herkesin inancını gönlünce yaşayabildiği mutlu, özgür ve demokratik bir şekilde ya da bağımsız olarak kendi başlarına ayrı bir ülkede hayat sürmesini istemiştir. Aliya, Sırbistan ile Hırvatistan'ın içerisinde bulunduğu Yugoslavya'yı kabul etmekteydi. Mesele içerisinde bu ülkelerin olmadığı Yugoslavya idi. Yugoslavya'dan Hırvatistan'da ayrıldıktan sonra iki seçenek kaldı. İlk olarak Sırbistan ile Karadağ'ın içinde bulunduğu bir Yugoslavya'da

durmak, diğer seçenek ise bağımsız olmak. Elbette Aliya'nın seçimi de ikinci olan bağımsızlıktı (İzzetbegović, 2003: 347).

Sırpaların yönetimi ve baskısı altında bir Yugoslavya yönetimini asla kabul etmeyen Aliya, bağımsızlık düşüncesini aklının hep bir köşesinde tutmuş, nitekim birleştirici kişiliğiyle Bosna'yı bir arada tutabilmeyi başarmıştır. Bosna'nın özgürlüğü uğruna yurtdışında pek çok devlet adamını ziyaret eden Aliya, bu uğurda mücadelesinden asla geçit vermemiştir. Aliya yaptığı görüşmelerde Bosna'da meydana gelen Müslümanlara yönelik yapılan soykırıma dikkat çekmiştir. Sırpaların ve Hırvatların dostluğunun olmadığını savaş sırasında gören Boşnaklar, dostluğun Müslüman coğrafyasında olduğunu görmüşlerdir. Boşnaklara yardım etmek maksadıyla gönüllü olarak giden Müslümanlar, bu inancın oluşmasında katkı sağlamışlardır. Teslimiyeti kabul etmeyen Müslümanlar büyük çaba sarf etmiş, yeniden ayağa kalkarak herkese örnek olmuşlardır. Batı'nın kalbinde hayatlarını sürdüren Müslüman Boşnaklar, Bosnalı Müslümanların Batı'nın ortasında yaşamaya devam edebilmesi için azınlık durumuna düşmemesi ve yoğun olarak o bölgede kalması gerekmektedir. Burada İslam devletlerinden ve uluslararası güçlerden destek alarak onlara bağlı hale gelmiştir. Hollanda askerinin Boşnak Müslümanları Sırpalara teslim etmesiyle Batı'ya karşı Müslüman ülkeleri güçsüz duruma düşmüştür. Özgürlük için mücadele etmeye çalışan Bosnalıların emekleri boşa çıkmıştır. Savaşa karşı her zaman barışı yeğleyen Aliya, Dayton Antlaşmasını imzalamak durumunda kalmıştır. Her ne kadar Bosna ABD tarafından tanınmış ve BM tarafından üyeliğe kabul edilmiş bir millet de olsa bu durum Sırpaların kıyım yapmasına engel olmamıştır. Savaşı başlatan Sırpalar toplu olarak tecavüzlerde ve katliamlarda bulunmuştur. Planı kabul eden Aliya, Saraybosna'nın abluka altına alınması ile cezalandırıldıklarını aslında olması gerekenin bu olmadığını anlatmıştır. Resmen Sırpaların planı reddetmesinin ambargonun kaldırılmasıyla ödüllendirildiği gözler önündedir (İzzetbegović, 2016: 160).

Sivil halkın katliama uğraması yapılan planların bozulmasına neden olmuştur. Sırpalara müdahale etmiş gibi görünen Avrupa onları engellemek yerine gizlice destek olmuştur. Birleşmiş Milletlere üye olan ülkelerin içlerinde herhangi bir ülkenin saldırıya uğraması karşısında harekete geçmeleri gerekmektedir. Söz konusu Bosna olduğunda bu ilkeye uymamış, hatta gizli olarak Sırpaları desteklemekten de geri durmamışlardır. Bu yüzden ki üç buçuk yıl sürecektir olan bu savaşta literatüre etnik temizlik denilebilecek kadar gerçek olan bir tabir girmiştir (Aygün, 2017: 81).

Amerika Birleşik Devletleri Yugoslavya'nın dağılmasıyla birlikte kendi imkânlarını seferber ederek ve NATO'nun imkânlarını kullanarak askeri güç tahsis ettiler (Aygün, 2017: 81). Bu güç karşısında yeterli gelemeyen Avrupa, ordu kurarak otoritesini ve gücünü devam ettirmeye çalışmıştır. Şimdiye kadar müdahale etmeyen Avrupalı devletler ve ABD durum kendi çıkarlarına gelince taşın altına elini koymaya başlamışlardır. Sırlara rahat bir yaşam verilmişken durum Bosna'da tam tersi şekildedir. Zulümler olmaya ve Bosna'ya ambargo uygulanmaya devam etmektedir. Müslüman bir ülkenin mevcut durumu somut bir örnek olmuş, diğer Müslüman ülkeler için örnek teşkil eden Bosna'nın durumu büyük ölçüde öneme sahip olmuştur. Dünyanın dört bir yanındaki Müslümanlara iyiliği getirecek olan şey Bosna'nın kurtuluşudur. Ancak Bosna'nın yıkılması ise hepimizin yenilgisidir. Bu durum hem Allah'ın nazarında hem de insanların gözünde günahıdır. Aliya, bu yenilginin burada kalmayacağını ileride İslam dünyasının merkezine doğru saldırılara başlanacağını öngörmektedir (İzzetbegoviç, 2016: 223).

Baktığımızda bu durum geçmişten bugüne hala varlığını sürdürmektedir. Onca şey yaşayan Müslüman Boşnaklar, tek dostlarının diğer Müslüman ülkeleri olduğunu idrak etmişlerdir. Nitekim senelerce dostluk içerisinde barındıkları Sırlar tarafından katliama ve zulümlere uğramışlardır. İkinci Dünya Savaşı'nda yaşanan etnik çatışmaların Bosna Savaşı'nda kendisini gösterdiğini düşünmek Miloseviç, Mladiç ve Karaciç'in uydurmasından başka bir şey değildir. Savaşın suçluları olan Miloseviç, Mladiç ve Karaciç ise evrensel kamuoyunun gözünde yargılamaya mahkûm edilmiştir.

Hırvatlarla Sırların yaptıkları evliliklerin Boşnakların yok olması için ilk adımlardan birisi olmuştur. Hal böyle olunca Boşnak milletinin nüfusu azalmaya başlamıştır. Boşnak halkının varlığını kaybetmesi ve etnik kimliğinin elinden alınmasına doğru giden bir hal olmaya başlamıştır. Ancak Boşnak halkının bilinçlenmesi ve mücadele etmesiyle dinî ve etnik kimliğini korumayı başarmışlardır. Müslüman Boşnaklar, hiçbir zaman haksızlık yapmamış ve insanlara karşı kötü yaklaşımda bulunmamışlardır. Aliya kinci, hesapçı, çatışmacı bir kişi değildir. Her zaman haksızlığa karşı duran, barış yanlısı bir insan olmuştur. Srebrenitsa'da yapılan kıyım hiçbir insanın vicdanına sığmayacak kadar büyüktür. İçerisinde zerre merhamet olan her kimsenin yüreğini acıtmıştır. Ancak bu kıyımın ardından harekete geçen NATO karşısında Sırlar savaşı sonlandırmak zorunda kalmıştır. Müslümanların kutsallarının bile zarar gördüğü bu savaşta, Müslüman Boşnaklar adaleti hiçbir zaman elden bırakmamışlardır.

Tarihte de gördüğümüz üzere, Suriye sınırları içerisinde bugün Müslümanların akan kanın nedenlerinden birisi güçlü olan Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa liderliğinin eksik olması nedeniyle Rusya şu anda çıkarına uygun grupları desteklemektedir. Aslına bakıldığında konu Bosna ve Müslüman Boşnaklar olunca Sırpların katliamını ödüllendirmeye çalışmışlardır. Müslümanlar her ne kadar mağdur taraf olsalar da kendilerine yalnızca belli bölgeler verilmiş, gerideki büyük topraklar Hırvatların ve Sırpların olarak ayrılmıştır. Tarih içerisinde diğer örneklere baktığımızda hep Müslümanların mağdur olan taraf olduğunu görmekteyiz. Orta yolu vaadiyle gelen her kişinin ezenin safında durduğu ve onu gizlice ödüllendirmekten geri kalmadığı aşikârdır. Kısaca mührün sahibi gücün sahibidir. Bu dünyanın güçlülerin yaşam sürdüğü bir bataklık olduğunu ifade eden Aliya, halkına konforlu bir yaşam istiyorsanız güçlü durmak zorundasınız mesajını vermiştir (İzzetbegoviç, 2016: 226).

Yapılan bu muamele eşitlik, insanlık, adalet, demokrasiye yapılmış bir bozğundur. İngiltere, Fransa ve Rusya Bosna'ya karşı uygulanmış ambargoyu veto ederek, ABD meselenin tarih kaynaklı olduğunu ileri sürerek, Almanya problemin temelinde Sırpların tutumu olduğunu ifade ederek, Çin ise meselenin iç karışıklıktan kaynaklandığını dile getirerek olayı değerlendirme girişiminde bulunmuştur. Görüldüğü gibi Müslüman Boşnaklar jeopolitik, dinî, askeri, bölgesel, siyasi ve birçok sebeple gerekçelendirerek dünyanın beş gücünün oyunu arasında kalmıştır. Yaptırım kararı alan Birleşmiş Milletler eğer bu kurala riayet edilmezse ne ile cezalandırılacağını belirtmemiştir. Hal böyle olunca saldırılar devam etmiştir. Burada Birleşmiş Milletler Müslümanların gözündeki değerini kaybetmiştir. Çünkü burada asık amaç Boşnakların Müslüman kimliğini yok etmeye çalışmaktır.

Savaşın ardından Aliya'nın istemeyerek mecburiyetten imzaladığı Dayton Antlaşması çok eleştiri almıştır. Bu antlaşma kötü durumdaki en iyi çıkış yoluydu. Sırpların işgal ettiği yerler resmi olarak onlara verilmiş, Bosna-Hersek ise etnik olarak bölünmüştür. Bosna'nın birçok ulusu içinde barındırmasını, kültürlü ve inançlı olmasını isteyen Aliya'nın etraftaki ırkçı bakışa sahip kişiler nedeniyle yerine getirilememiştir. Çoğunluğun Sırp olduğu, Müslüman ve Hırvatların da grup yönetiminde olduğu bir federasyon kurulmuştur. Kurulan bu federasyon uluslararası güçler tarafından gözetlenmektedir. Böylelikle Dayton Antlaşması vasıtasıyla Müslüman Boşnaklar ve hem siyasi hem hukuki hem de kültürel alanda bölünmek zorunda kaldılar. Bir taraftan git gide bütünlük artmaktaydı, bu durum

insanı hem mutlu ediyor hem de üzüyordu. İslam dünyasının dayanışma göstermesi memnun edici bir durumken, bunun neden yapıldığı konusu insanı üzüyordu. Bosna’da yaşanan trajedi nedeniyle gerçekleşen bu bütünlük, gerçek anlamdaki birlikten uzak olmamıza rağmen, yaşanan bu felaket İslam dünyasını birleştirdi (Aygün, 2017: 84).

Müslümanların geri kalmasını istemeyen Aliya, ancak eğitim almış, kültürlü ve güçlü kişilerle ülkenin kalkınabileceğini görmüştür. Günümüzde ve hatta Bosna Savaşı sırasında da gördüğümüz gibi güç sahibi olan taraf aynı zamanda hak tarafı da olmuştur. Böylece %49’unu Sırpların, %51’ini ise Hırvatların ve Boşnakların sahip olduğu federasyonlar oluşturuldu. Bu oranlarda da görüldüğü gibi eşitlik ve adalet kavramları yine göz önüne alınmaktan aciz kalmıştır. Bu antlaşma günümüzde dahi bir güven ortamı oluşturamamıştır. Aliya’nın bu konuyla ilgili düşünceleri şöyledir: “Bosna-Hersek, hiç kimsenin dininden, ulusundan ya da politik görüşünden ötürü zulme uğramayacağı bir ülke olacak.” (İzzetbegoviç, 2016: 238). Bosna’nın özgürlüğüne kavuşması Aliya’nın en büyük hayaliyken henüz günümüzde dahi bu mesele Dayton Antlaşması ile çözüme kavuşmamıştır. Bunun nedeni Boşnak Sırplarının hala Sırbistan özlemi ve duydukları hasrettir. Yaşadıkları yerlerden alıkonarak gönderilen ve burada mülteci konumunda olan Boşnak Sırpaları, gitme hakları olmasına rağmen ekonomik sıkıntılar nedeniyle geri dönmemiştir. Öyle ki Soykırım Davası’nın 2007 yılında Uluslararası Adalet Divanı tarafından soykırımın olmadığı, bazı tecavüzlerin ve katliamların olduğunu ancak buna soykırım denemeyeceği, etnik temizlik kavramını somut hale getirecek bir belgenin bulunmadığına karar verilmiştir (Aygün, 2017: 85).

Bütün bu meseleye baktığımızda hiçbir gerçekliği olmayan barış bugün bile varlığını sürdürmektedir. Bugün bile Bosna hakkındaki kararları kamuoyunun oluşturduğu temsilcilikler aracılığıyla uluslararası Batı camiasının verdiğini görmekteyiz. Şimdi baktığımızda gerçekten barışçıl, adaletli, içerisinde birçok ulus barındıran, dinî ve etnik ayrımı yok sayan bir Bosna’nın ne zaman ne nasıl var olacağı tartışmaya açık bir konudur. Demokrasi üzerine konuşan Aliya: “Demokrasi ve istikrar birbirine bağlıdır. İstikrar için demokrasiye, demokrasi için de istikrara ihtiyacımız var.” (İzzetbegoviç, 2015: 80). Gördüğümüz gibi siyasal güç kimin elindeyse dünya ondan taraftadır. Aliya’nın “Üçüncü Yol” fikri ile buna cevap niteliği taşıdığını görüyoruz. Çünkü beşer tarafından oluşturulan sistem ne kadar dünyeviye, uhrevi olanı temel alan İslam da o kadar insanidir (Aygün, 2017: 86). Günümüzde Birleşmiş Milletlerdeki beş

üyeden bir tanesinin veto etmesi o konuya müdahalede bulunmasına sebep olur. Batı'nın kendisine ambargo koyduğunu ve daha sonra çekip gittiğini ifade eden Aliya, ülkenin işgal edildiğini kendilerinin ise müdahale etmemek için engellendiğini anlatır. Bunun ise kendini koruma yasasına aykırı olduğunu, kendilerini korumak için ise Batı'nın yanaşmadığını dile getirir (İzzetbegoviç, 2016: 55).

Düzen ve adalet bu beş ülkenin eline verilmemelidir. Aliya dünyanın neresinde olursa olsun her zaman adalet yanlısı olmuş, insani değerleri en üst seviyede tutmuştur. Bu hassasiyetinin temel sebebi ise İslam'dan kaynaklanmaktadır. Bu devlette, hiç kimsenin dininden, ulusal ya da politik inancından dolayı zulme uğramaması bizim en temel yasamızdır (İzzetbegoviç, 2016: 75).

2.5. KÜLTÜR VE MEDENİYET

Batı'da yaşayan Aliya hem kültür hem de medeniyet konusunda yorum yapmaktan çekinmemiştir. Her kültürü ortaya çıkaran kişinin bir eşi benzeri daha yoktur. Kitle kültürünün ise öznesi insan kitesidir. İnsan bir ruha sahipken kitle sadece ihtiyaçları olan bir topluluktur. Bu sebeple kültür insanın yücelmesine, kitle kültürü ihtiyaçlarını karşılamasına yaramaktadır (İzzetbegoviç, 2012: 95).

Bir toplumun kendine ait dinî, ahlaki, tarihi ve edebi gelenek ve göreneklerinin toplamı kültür kavramını açıklar. Buradan hareketle topluluğa ait değer yargılarını, üzüntülerini, mutluluklarını, hayata karşı bakış açılarını ve sosyal ilişkilerini öğrenmek mümkündür. Eğer bir toplumun hayat şeklini, alışkanlıklarını hatta tüketim tarzını değiştirmeye kalkılırsa öncelikle o toplumun fikrini kapana kısırmak gerekir. Baktığımızda Avrupalı olmak ya da Batılı olmak demek modern olmak demekle aynı anlamda kullanılmıştır. Aslında bu da Batılı değerlere hayranlık besleyerek onu el üzerinde tutarken kendi değerlerinden uzaklaşarak aşağılayan bir konuma gelmiştir. Zamanla kendi değerlerini tamamen yitirerek Avrupalı ruhu tam manasıyla etkili olmuştur. Kısacası kökeni Avrupalı olmayan diğer toplumlar, Avrupalı toplumlarca yabancılaştırılmış oldu. Yani Doğu'daki aydın ve entelektüeller daha fazla Doğulu gibi hissedemez, bir Doğulu gibi üzülemez oldu.

Bosna'ya yapılmak istenen şey de tıpkı burada bahsettiğimiz gibi askeri, dinî, siyasi ve kültürel manada yok etmeye çalışmaktır. Ancak hesaba katmadıkları şey halkın gücünün egemen aldığı devletin sağlam temellere sahip olduğunu unutmuşlardır. Ancak her zaman

vicdan sahibi Aliya, düşman cephesine kin beslemek yerini durumu tam zıddına çevirmiş ve halkına da böyle davranmaları gerektiği öğüdünü vermiştir. Bu sebeple zaferlerin nesnel bir bakış açısıyla yazıldığı gibi yenilgilerin de bu bakış açısıyla yazılması gerekir. Buradan hareketle, İslam medeniyeti ile Batı medeniyeti arasındaki farklılıklardan bahsetmek gerekirse biri maneviyata bağlı diğeri maddiyata bağlıdır. Hangisinin doğru olduğu konusuna gelirsek; her ikisinin de doğru olmadığını söylemek mümkündür. Uhrevi hayatı ve dünyevi hayatı birlikte yaşamak en doğrusudur. Aliya bu konuda, Muhammed Esed'in *Yolların Ayrılış Noktasında İslam* adlı eserinde kaleme aldığı düşüncelerini inceler. O eleştirilerinde her ne kadar haklı olsa da Batı'nın şu anda bozguna uğrayan kısmı bölümsel ve kısmi derecededir (Aygün, 2017, s. 72).

Bugün Batı medeniyeti için insan yalnızca toplumsal, ulusal ve ekonomik ihtiyaçlarıyla ilgilenmelidir. Manevi değerleri değil kendi rahatı için uğraşan bir medeniyet görmekteyiz. Bu yaşam felsefesinde kendisine ulaşmak amacıyla iradeden güç almış bir felsefe yatmaktadır. Roma'nın miras bıraktığı iki düşünce yapısı karşımızdadır (İzzetbegoviç, 2003: 375).

Anlaşılaçağı üzere Aliya çözümsel, nesnel ve mantık bakımından değerlendirdiği askeri, siyasi, kültürel ve felsefi bakış açısını İslam'a dayandırmıştır. Yalnızca Bosna için değil bütün İslam dünyasının sorunların çözüm arayışları için fikirde bulunmuştur. Bu sebeple Doğulu olan Müslümanların birlikte olamayışının temelindeki eksikliğin "Üçüncü Yol" ile çözülmesi gerektiği fikrini sunmuştur. Bu Üçüncü Yol İslam'a bağlıdır ve ancak İslam'ın kurallarına riayet ederek uygulanabilir.

Dolayısıyla Aliya'nın hayal ettiği ve olmasını istediği durum zamanla vücut bulmaya başlamıştır. Çünkü Müslümanlar hem nitel hem de nicel manada Batı'dan geri kalmışlardır. Günümüz ile geçmiş kıyası yapıldığında görülür ki dünya üzerindeki Müslümanlar yalnızca nitel anlamda büyümekte ve nicel olarak da farklılık oluşturmaktadır.

Bu nedenle, bu durum ortadaki bazı dengeleri değiştirmekte ve sonucunda neden-sonuç manasında değişimlere sebebiyet vermektedir. Müslümanlar geri kalmış, bilimden ve teknikten yoksun, nicel olarak varlıklarını gösteremeyen olarak anılmak yerine son dönemlerde gerek nicel gerekse nitel anlamda eğitilmiş, bilime önem veren kaliteli taraf olmuştur. Eskiden sadece etkilenen taraf olan Müslümanlar çok uzun zaman sonra etkileyen taraf durumuna gelmeyi başarmaya başlamıştır.

Tam bu noktada, Batı'nın merkezinde kabul görmeyen ve yok sayılan bir halkın bilge kralı olan Aliya, olaylara eleştirel bakış açısıyla yaklaşmış, sadece muhalefet olmayarak sorunlara çözümler aramaya başlamıştır. Aliya, kendisiyle Batı'da bir yerde karşılaştığında bir Doğulu gibi davranmış, Doğu'da bir yerde karşılaştığında ise bir Batılı gibi davranmıştır. Aslına bakarsak, Batı'dayken İslam'ı ve Doğu'dayken Batı'yı takdir eden cümleler kurmuş ama her zaman Müslüman kimliğini elden bırakmamıştır. Batı'nın çürüklüğünü ve bozukluğunu eleştirmiş, bunun yanı sıra Batı'nın organize oluşunu, insan haklarına verdiği önemini, sosyal ve ekonomik imkânlarına da övgüler yağdırmıştır. Müslümanların hatalı davrandığını ama İslam'ın bu konuda net olduğunu ve mükemmel olduğunu söylemekten geri durmamıştır. Bu nedenle, Aliya için dinin yerinin önemi büyüktür. Başta düşüncesi olmak üzere her hareketinde İslam'ı temel almıştır. Aliya'nın düşünür olarak etkisi sadece Bosna'da değil ya da sadece Müslümanlara değil, aynı zamanda gerek Doğu'yu gerekse Batı'yı, hatta bütün insanlığı etkiler nitelikte olmuştur. Aliya'ya göre dünyada üç bakış açısı hâkimdir. Bunlar maddi, dinî ve İslami bakış açısıdır. Her şey iki tane yaratılmaktadır. Hayatın düalizmini sorgulayan aile, insanı ruh ve bedenden oluşan bir varlık şeklinde tanımlar. İnsan doğasını ve gerçekliği felsefi açıdan sorgulayan Aliya, üç farklı bakış açısından bahsetmiştir. Maddi görüşte esas olanın madde, dinî görüşte ise esas olanın ruh olduğu görüşü hâkimdir. İslami görüşe göre ise hakikat bu ikisinin yani madde ve ruhun bir araya gelmesiyle oluşur. Aliya, bu konular üzerinden kendi dünya görüşüyle hangisinin daha yakın olduğunu anlamaya çalışır.

Aliya'ya göre maddi ve dinî görüş temelinde ideolojik, siyasi bakımdan farklı kutupları olan bir dünya olmasına olanak sağlar. Tam burada Üçüncü Yol olan İslam, sıkıntıları yok etmede, zorlukların üstesinden gelmede bir orta yol bir çıkış noktasıdır. Bununla beraber, Aliya'ya göre medeniyet tekniğin ve bilimin temsil şeklidir. Kültür ise felsefenin, sanatın ve dinin temsil şeklidir. Medeniyet aslında insanın doğayla ilişkisini izah etmeye çalışırken, kültür insanın kutsal olanla ilişkisini izah etmeye çalışır. Kültür kendisini yenilemeyi temsil ederken, medeniyet dünyanın kendini değiştirmesini temsil eder. Medeniyet aslında insanın doğayla ilişkisinin sonucudur ve bu yüzden insanın medeniyetten uzak durması mümkün değildir. Kültür sosyal varlık olan insanı temele alır ve insanın devamının aktarılmasını sağlar.

Şöyle toparlayabiliriz ki, Aliya'ya göre insan, kültüre sahip çıkar ve devamlılığını sağlar, toplum ise medeniyete sahip çıkar onun devamlılığını sağlar. Sorumluluk, özgürlük

ve ahlak etik alanında birbirinden kopmayan üç temel husustur. Aliya, problemlere her zaman gerçekçi bakan bir kişi olmuş, yaşanan sıkıntıların çözümlerini İslam ahlakıyla çözebilmiştir.

2.6. KADIN VE AİLEYE BAKIŞI

İslam'a dair çokça yanlış vardır. Bunlardan birisi de Müslüman kadın ve onun İslam toplumundaki yerine ilişkindir. Bu meselede tartıştığımız bir Avrupalı size Müslüman kadınların hayatlarının evleriyle sınırlı olduğunu, özgürlüklerinin yetersiz olduğunu söyler ve çok eşlilik konusundan bahseder. Kadının yeri, İslam dünyasında değil tüm dünyada kadınların toplumdaki yerini düzenleyen kanunlara sadece sınırlı bir ölçüyle bağlıdır. Burada gelenekler, kültürler, terbiye ve kadının eğitim düzeyi önemli rol oynamaktadır. Bu sebeple İslami prensipler üzerinden ilerleyerek gelecekte Müslüman kadınların yerini insan onuruna ve İslami yeniden doğuşun gereklerine göre şekillendirebiliriz. Aliya, Bosna'nın tarihinin yeniden yazılmasında kadınların rolünün büyük rolü olduğunu düşünür. Aliya'nın demokratik bağımsız cumhuriyet düşüncesinde kadınlara da yer verme fikri vardır. Kadınların savaşta yaptığı fedakârlıklar, kahramanlıklar, milletlerine bu denli bağlı olmaları Aliya'yı çok etkilemiştir. Modern Batı'da ise kadının yerinin yalnızca çalışma hayatıyla sınırlı kalmasına, kadının cinsel bir meta olarak algılanmasına, bir anne değil bir işçi statüsüne tercih edildiğini görüyoruz. Kadının yerini her zaman çok kutsal bir yere koyan Aliya, kadınlara gereken önemi ve saygıyı göstererek annelik rolünün kutsallığına inanmıştır. Kadınların bir nesli yetiştirdiğinin bilincinde olan Aliya, kadınların eğitimine önem vermiştir. Zira eğitimsiz bir annenin yetiştirdiği nesil eğitimsiz olacaktır. “Okumamış, ihmal edilmiş ve mutsuz bir anne, Müslüman halkların yeniden doğuşunu başlatacak ve başarılı bir şekilde devam ettirecek çocukları büyütemez.” (İzzetbegoviç, 2017: 63-64). Müslüman bir anne, inançlı nesiller yetiştirmeli ve bu uğurda gereken gayreti göstermelidir. Gelecek neslin, annelerin ve onların yetiştirdiği gerçek Müslümanların muhafazasının altında gerçek kimliklerini bulması öngörülmektedir.

Türk toplumu, örfleri ve adetleri gereği ataerkil bir toplumdur. Boşnakları da aynı şekilde ele almak mümkündür. Baktığımızda ataerkil yapının temelini İslam'daki temele bağlamak mümkündür. Ancak, elbette ki bazı kurallar bireyler, aileler ve toplumlar tarafından din referans alınarak uygulanmaktadır. Aliya Kur'an'ın tek olduğunu ancak Müslüman toplumlarına baktığımızda uygulama şekillerinin farklı olduğunu dile

getirmektedir. Örnek vermek gerekirse bazı toplumlar peçe konusunda bilgi sahibi bile değilken, bazı toplumlarda bu bir dogmadır. Şunu söyleyebiliriz ki İslam toplumlarında homojen bir yapı yoktur (Baykan, 2016: 121-122).

Baktığımızda bugün kadın meta haline gelmiş cinsel manada ulaşılabilecek bir hedef ve tapılacak hale getirilmiştir. Günümüzde reklamlarda ürünle bağlantısız bir şekilde kadınlar obje olarak kullanılmaktadır. Ve buradan şunu görmekteyiz ki annelik saygınlığını kaybederek bir meta halini almaya başlamaktadır. Uygarlığın, kadını hayranlık veya kullanım objesi haline getirdiğini ifade eden Aliya, saygıya layık olan şahsiyetin ondan alındığını düşünür. Bu durum gün geçtikte daha da fazlalaşmaktadır. Çeşitli en iyilerin olduğu manken ya da fotomodel gibi kadınlara has mesleklerin de bunu açıkça ortaya koyduğunu söyler. Aliya bu konuda kadının artık bir şahsiyet olmaktan çıktığını anlatmaktadır (İzzetbegoviç, 2012: 245).

Aliya, kadın ve tek eşlilik metasıyla alakalı olarak boşanma, feminizm, alkolizm, sorumsuzluk gibi birçok kavramla ilgili görüşlerde bulunmaktadır. Aliya her zaman tek eşlilikten yana olmuştur. Hatta çok eşliliği uygun görmeyerek toplumda hem geleneksel manada hem de yasal manada yasaklanmasını istemiştir. Boşanmayla aslında çocukların ve kadınların bu konuda zarar görmesi sebebiyle aile müessesinin korunması gerekliliğini vurgulamıştır. İslam kaideleri ve kuralları gereği bu konularda bir takım yasaklar koymuştur. Batı'daki Doğulu olarak içinde bulunduğu durumlarda İslam'ı kaidelerin yeniden ele alınarak çağa uygun bir şekilde açıklanmasının gerekliliğini ifade eden Aliya, feminist duyguların kadına zarar verdiğini ve hatta bu hareketin açıkladığı hedeflerden birisinin, anneliğin yüceltilmesine karşı savaş olduğunu ifade etmiştir (İzzetbegoviç, 2015: 143).

Bugüne baktığımızda git gide evliliklerin azalması ve evlilik yaşının ileri yaşlara taşınması, boşanma oranlarının büyük oranda artması, işçi kadınların artması, görsel basın-yayın alanlarında kadınların meta haline gelmesi gibi birçok örnek durum ile karşı karşıya kalınmıştır. İnsan kendisine yeterli bir birey olduğu için gençlik yıllarında kendi keyfi için yaşamakta bu yüzden aile olma sorumluluğu altına girmemekte ve evlenmemektedir. Ancak bu durum ilerleyen yaşlar için bir trajediye dönüşmekte, tek başına ölümü beklemekle sonuçlanmaktadır.

Bugün Batı toplumunda yaşlı nüfus oranı oldukça fazlayken, Müslüman coğrafyalarda bu nüfus Batı'ya nazaran daha azdır. Müslüman toplumlarda toplumun temelini aile oluşturmaktadır. Dolayısıyla, hem bireylerin hem toplumların temelini n aile olması gerekir. Aliya, bu konuda bütün dinlerde ailenin değerinin ve annenin ise kimseyle kıyaslanamayacak yücelikte olduğu görüşünün ortak olduğunu ifade eder. Oysa ütopyalarda gündüz çocuk bakan evler, kreşler ve sosyal eğitim merkezlerinden bahseder. İşte bu noktada Aliya, annenin yok olması ve ücretlilere bırakılması konusunu daha derin incelemektedir (İzzetbegoviç, 2012: 242).

Günümüzde de görüleceği üzere kişiler tek kişilik evlerde yaşamakta, evliliklere teşvik edilmemekte, kreşler yoluyla anne yok edilmekte, insanlar robot gibi yetiştirilmeye başlamıştır. Anne babasız çocukların çocuk bakım evlerinde, çocuksuz anne babaların ise huzur evlerinde olduğunu ifade eden Aliya, bu durumun ütopyanın bir ürünü olduğunu anlatmıştır (İzzetbegoviç, 2012: 246).

Bir çocuğun anne şefkatini yeteri kadar alamaması ve bu eksikliği hissetmesi ileride ruhsal sorunlara sebep olabilmektedir. Neslin devamını sağlayan anne çocuk yetiştirirken bu bilince varmalıdır. Görüldüğü gibi günümüz toplumlarında doğum oranı git gide azalmaktadır. Gelişmiş toplumlarda nüfus piramidinde yaşlıların başı çektiği, çiftlerin tek bir çocuk kararı ile kaldığı görülmektedir. Ailenin önemi anlatılarak çocuğa teşvik etmeye çalışılmaktadır. Fedakârlık ve kendini çocuğa adanmak yerini genç ve güzel kalma durumu almıştır. Aliya, uygar memleketlerde doğum oranında bir azalma olduğunu bunun sebebinin ise hem annelerin durumu hem de insanların rahat ve masrafsız bir yaşam sürmek istemesinden kaynaklandığı yorumunu getirmiştir (İzzetbegoviç, 2012: 244).

Günümüzde dünya geneline baktığımızda kadının pozisyonu toplumdan topluma, dinden dine ve ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Kurallar aynı bile olsa uygulamada dahi farklar görülmektedir. Bu yüzden İslami yeniden doğuşu hızlandırmak ve kadınların toplumdaki konumunu belirleyerek haklarını güvence altına almak için sorgulama yoluna gitmek gereklidir. İslam'ı günlük hayatımıza endekslediğimizde aile ve kadın konusunda problemler ortadan kalkacaktır. Bu nedenle, İslam'ın çizdiği sınırların ihlal edilmemesi gerekir. Diğer taraftan, sanayinin artışı ile ucuz iş gücüne ihtiyaç duyulunca Batı'da kadının ucuz işçi olarak kullanılması mümkün hale gelmiştir. Yani, Batı medeniyeti ve değeri kadına çalışmasının gerekli olduğunu, anne olup çocuk doğurmanın ise ikinci planda değersizleştiğini hissettirmiştir. Ancak bildiğimiz üzere, annelik hakkı en önemli haktır.

Annelik olmasa nesiller ilerleyemez ve insanlık yok olmaya mahkûm olur. Bu yüzden, Müslümanlar eğer Batı'nın tıbbi ve ilmi ilerlemesini almak isterse, bunu kendi öz kültürü içinde eriterek, kendi benliğine, örfüne, âdetine ve inancına uygun hale getirerek kabul etmesi uygun olacaktır. Direk taklit ederse, öz kaybolur, benlik yitirilir. Aliya bu hususa dikkat çeker:

“İslam dünyası Batı'dan, çalışma ve organizasyon anlayışını, bilimsel çalışma metodu ve tekniğini almalıdır, fakat iç hayat, hayat felsefesi, ahlaki anlayış ve aile hayatı ile alakalı Avrupa örnek teşkil etmemektedir. Bazı durumlarda Avrupalı hayat tarzı, nasıl yaşanmaması gerektiğinin örneğidir.” (İzzetbegoviç, 2017: 54).

Kadınlar ne alt ne üst seviyededir. Kadın erkekten farklıdır; bu nedenle mukayese etmek de mantıksızdır. Kur'an'a göre erkek ve kadının dinî vazifeleri tamamen denktir. Kadın bereketin, doğumun ve nesillerin sonsuz değişimin sembolüdür. İslam kadını alçaltmıyor, ama siz anneliği alçaltıyorsunuz. Annelik mukaddes ve yücedir. Kadın, ancak anne olarak mutlak ve yeri doldurulamaz bir değere sahiptir. Annelik, daha büyük bir kalp, içgüdü, gözü kapalı bir sevgi durumudur. Anne için saygı beklerken her şeyden evvel annenin kendine saygı duymasını bekliyoruz. Aliya bu konuda kadınların büyük rolü olduğunu anlatmaktadır. Çünkü kadınlar yeni neslin oluşumunda, eğitilmesinde ve geleceğe dair İslam inancıyla yetiştirilmesi için anne rolüyle önemli bir göreve sahiptir. İslami yeniden doğuş ile Müslüman kadınlar desteklenmeli, Müslüman kadınlar da İslam için gereğini yapmalıdır (İzzetbegoviç, 2021: 50). Aliya, yapılması gerekenin savaşmak, daha çok çalışmak ve kapasitemizi zorlayarak yükseklere ulaşabilmek olduğunu düşünmektedir (İzzetbegoviç, 2016: 27).

3. BÖLÜM

ALİYA İZZETBEGOVİÇ'İN DİN ANLAYIŞI

3.1. DİN KAVRAMI VE ALİYA

Batı'daki dillerde “religion” anlamındaki “din” kavramının İslam literatüründeki karşılığı, filologlar tarafından Arapça “deyn” kökünden mastar veya isim olarak kabul edilmektedir (Paşıcı, 2016: 86). Religion kavramı ilk defa Marcus Tullius Cicero tarafından “kutsal kült” manasında kullanılmış Latince bir kavramdır. O günden bu zamana kadar maneviyat, din ve kutsal anlamlarında kullanılmıştır. Din kelimesi Kur'an-ı Kerim'de sık sık geçmektedir. Bu kelime Kur'an-ı Kerim'deki ayetlerde hüküm, ceza, örf ve adet, millet, hesap, yönetme ve yönetilme gibi pek çok manayı üzerinde taşımaktadır. Şöyle ifade edebiliriz ki, sadece maneviyatı önemseyen ve insanı tek boyutla ele alan din kavramı Aliya'nın din kavramından çok başkadır. Aslına bakarsak birbirinden farklı dinleri tek bir din kategorisi altında incelemek ya da onları tek bir çatı altında değerlendirmek de mümkün değildir. Ancak genel bir yasaya ulaşma çabası olarak dini tanımlamaya çalışmak da kaçınılmazdır. Bu sebeple din üzerine yapılan çalışmadan çıkacak sonuç, herkesin kabul edebileceği bir açıklama getirmenin mümkün olmadığı yönündedir. Teoloji, sosyoloji, psikoloji antropoloji ve sosyal alandaki diğer bilimler din için farklı tariflerde bulunmuşlardır. Bu tariflerin birbirinden farklı olması tariflerin yanlış olmasını ifade etmez. Bütün bilimler hareket ettikleri noktadan ve farklı yöntem kullanmalarından dolayı farklı tanımlamalar yapmaktadırlar.

Din, insana dair davranış, duygu, düşünce ve sosyal yaşamını temel alarak insan hayatını düzenleyerek yön vermeye çalışmaktadır. Bundan dolayı insana hem evren hakkında hem kendisi hakkında kişiye vizyon kazandırmaktadır. İnsan din içerisinde kendi başlangıcını ve sonunu görmektedir (Köktaş, 1997: 13). Bu sebeple diyebiliriz ki; “din, insanın temel sorunlarını belli bir açıdan açıklayan sistemin bütünüdür.” (Köktaş, 1997: 13). Bilimsel olarak yapılan çalışmalarda tarihin hiçbir döneminde din algısından tamamen soyutlanmış bir topluluk olmadığını görmekteyiz. Aliya'nın da bahsettiği gibi insanın olduğu yerde din ve sanat olmak zorundadır (İzzetbegoviç, 2012: 47-48).

Din kavramını semanın barış ve derinliği ile birlikte uyum içerisinde hareket etmesi gayesiyle insanın bir talebi olarak gören Aliya, insanın semadaki her şeye karşı ve bencil

olarak hareket ettiğini ifade eder. Bunun sebebi ise insanın aceleci tavrıdır. Tarih içerisinde dinlerin farklı açılardan kıstaslara göre sınıflandırıldığını görmekteyiz. En yaygın olan sınıflandırma biçimi: Tek tanrılı dinler (ilahi dinler), düalist dinler (iki tanrılı), çok tanrılı dinler ve tanrı konusunda net olmayan dinlerdir.

Hangisinin doğru olduğu konusuna gelindiğinde, farklı din mensupları farklı cevaplar vermiştir. Dinlerin her birisi hakikat olanın kendi dini olduğunu ifade etmektedir. Topluma baktığımızda çoğunluk kendi atalarının dini inanışlarını devam ettirmektedir. Toplumdaki herkes atalarından kendilerine kalan dinin doğru olduğuna emindir. Durum böyleyken dahi aynı gerçeğe şahit olmuş kişilerin bile farklı anlayıp yorumlaması mümkün olmaktadır. Aliya bu konuda insan gözlerinin mekanik ve objektif olmadığını dile getirmiştir (İzzetbegoviç, 2015: 40). Aliya mümini Allah'a adayan ve komşularına karşı iyi davranmaya yönelten dinin hakiki din olduğunu adının bir önemi olmadığını anlatır (İzzetbegoviç, 2015: 54).

Aliya, putperestlik ve gerçek olmayan dinlere kazanç dini olarak değerlendirirken; vahiy temelli semavi dinleri ve hakiki gerçek fedakârlık dinleri olarak adlandırır. Bu bağlamda, dinin merkezinin fedakârlık olduğu söylenilebilir. Bu durum bazen irrasyonel ve anlamsız görünse de “insanın kendini tasdik etmesinin tek yoludur.” (İzzetbegoviç, 2015: 64). Çünkü insanın ilmi olarak incelenmesi mümkün olmayan ruha dokunup hissetmesinin farklı bir yolu mümkün değildir. Aliya'ya göre, “dinin bakış açısından bakıldığında, fedakârlık olmaksızın insanın hayatı gerçekten insani olmazdı.” (İzzetbegoviç, 2015: 66).

Aliya ilk başta bütün dinlerin saf olduğunu ancak daha sonra insanların bu saf dinleri bozguna uğrattığını düşünmektedir. Bir dinin temeli ahlaki öğretileridir. Eğer ki bu öğretiler zarar görürse o zaman onun inanç ve teoloji kısmı da yok olmaya başlar (İzzetbegoviç, 2015: 58-59). Dini iki boyutlu olarak inceleyen Aliya, ilk boyutun vahiy, ikinci boyutun ise dinin uygulanması olduğu görüşündedir. Dinin uygulanması insanın elindedir. Bu bağlamda diyebiliriz ki Allah, inancı vahiy eder, insanlar ise vahiy edileni anlayıp uygularlar. Aliya'ya göre dinde yüce olan her şey Allah'tandır; gökyüzündendir. Hatalı ve değersiz olan şeylerse insanlardandır, yerin üzerindedir. Aliya'ya göre üç büyük dinin tarihi rolü oldukça fazladır. İnsan, bu dinler sayesinde tarihin merkezi olarak dünyayı ve insanlığı bir bütün olarak görmeye başlamıştır. Aliya'ya göre insan, dinler sayesinde, iç ve dış dünyayı, iç ve dış ilerlemenin önemini, karşılıklı ilişkilerini ve sınırlarını öğrenmiştir (İzzetbegoviç, 2015: 249). Dünyanın önde gelen dinlerinin tarih için özel bir yeri olduğuna inanan Aliya, her dinin

ortaya çıkışından sonra dünyanın yeni ve farklı bir yer olduğu görüşündedir. Her din hem insanı hem de dünyayı değiştirmektedir. Dinin sunduğu en büyük devrim ise insan inkılabıdır (Paşıç, 2016: 90).

3.2. BOSNA HERSEK'TE İSLAM DİNİNİN YERİ VE ÖNEMİ

Fikirlerinin temeline İslam'ı yerleştiren Aliya, İslam'ın kaideleri çerçevesinde bir hayat sürdürmeyi kendisine amaç edinmiştir. Aliya'nın yaşamını ve fikir dünyasını büyük oranda etkileyen İslam'ın Aliya'yı nasıl etkilediğine bakmak konularımız arasında yerini almıştır. Bunu anlamak için hem Aliya'nın hayatına hem de eserlerine bakmak gerekmektedir.

Aliya'nın bir mahkûmla konuşması, bir siyasi ile tartışması ya da bir düşmanla karşılaşmasında, hayatındaki diğer insanlarla ilişkilerinin temelinde İslam'ı rehber aldığı görülür. Öncelikle Aliya'nın İslam'ı temel alan bir hayat yaşama çabasında olduğunu söylemek mümkündür. Aliya'ya İslam'ın ne olduğu sorulduğunda öncelikle iman etmek ve iyi amel işlemek diye yanıt verir. Daha sonra ise namaz, zekât, oruç ve hac ile ilgili konuşur ve bunların ibadet olduğunu ifade eder. Eğer ki bizim ruhumuz Allah'a olan iman ile ve iyi davranış ile doluyorsa o halde İslam'a aittir. Eğer böyle değilse anlamsız boş inançlardır. Sözü geçen bu durum Kur'an'a dönmeye ve İslam'ın kaynağına yeniden dönmeyi gerektirir. Çünkü Kur'an tam ve bütün olarak hakikattir. Allah'ın kelimidir ancak şartlar insanidir (İzzetbegoviç, 2017: 160-161).

Aliya İslam'ı daha ileriye taşımının yollarını aramaktadır. Bunu yaparken öncelikle İslam'ın bugünkü durumunu göz önüne almış ve iyileştirmek için neler yapılabileceğinin yollarını aramıştır. Bu konulara eserlerinde de sürekli yer vermiş, İslam'ın önemini ve kuvvetini satırlarında dile getirmiştir:

“Hollandalı bilim adamı Dozy, Avrupa'da okur-yazarlık sadece kilisenin sayılı adamlarının tekelindeyken İslami dönem Endülüs'ünde yaşayan nüfusun hemen hemen tamamının okuma yazma bildiğini ifade eder. Bu parlak kültürün çekiciliğinden etkilenen bütün Hristiyan Avrupa'dan çok sayıda gönül adamı ve başkaları Kurtuba, Toledo ve Sevilla'daki İslam Üniversiteleri'nin derslerine katılmak üzere akın ediyordu.” (İzzetbegoviç, 2017: 23).

Müslümanların ileriye gidememe sebeplerini araştıran ve bu yolda çözüm önerileri sunmaya çalışan Aliya, bütün Müslümanları yeniden doğuşa davet etmiştir. İslam dünyasında yeni iradelerin ortaya çıktığı görülmektedir. Çünkü bugün yenilgilere, geçici yalpalanmalara ve diğer yaşanan olaylara rağmen, bu bir uyku dönemi değil kriz ve gerileme dönemidir. İslam düşüncesi burada yol gösterecek, İslam ülkelerinden maddi kaynak yardımı alacak, bütün dünyaya İslami yeniden doğuşta Müslümanların gücünü gösterecektir. Her Müslüman bu yeniden doğuşa davet edilmiştir (İzzetbegoviç, 2017: 37-38).

Kısaca günümüzde Müslümanların bugünkü dünya şartlarındaki konumunu değerlendirerek, Müslümanların ve coğrafyasının meselelerin çözümü adına tekrar İslam'ı merkeze alarak, onun ışığında yol göstermiştir.

“Üçüncü Yol” fikrinin ortaya çıkması İslam'ı ele almanın farklı bir yoludur. Özellikle *Doğu ve Batı Arasında İslam* kitabında anlattığı bu düşünce İslam'ın iki kutuplu düşünce engelini kaldırmada farklı bir yol olarak karşımıza çıkmaktadır. Karşımıza çıkan bu yeni fikir aslında Aliya'nın bir fikir insanı olarak anılmasını sağlamıştır. Çünkü bir fikri ortaya atmak için öncelikle bir çalışma yapmak ve bunu kendi özgün değerlendirmesiyle dile dökmek gereklidir.

Aliya'nın bu “Üçüncü Yol” fikrinin temeline baktığımızda; dünyanın iki farklı kutba bölündüğünü anlatır. Bu iki kutup aslında materyalist-idealist, sol-sağ, beden-ruh gibi zıtlıklardır. Bunun da temelde materyalizm-din kutuplaşması olduğu aşikârdır. Bu kutuplardan her ikisi de kendi içerisinde bir âlemi temsil etmektedir. Oysa kişi fikirlerinin bir şeyi açıklarken yalnızca bir temele bağlı kalmak yerine başka bir temele de ihtiyaç duyar. Tam bu noktada tek taraflı bakış açısına alternatif olarak “Üçüncü Yol” fikriyle karşımıza Aliya çıkmaktadır. Bu yol diğer iki yol gibi yalnızca maddece veya yalnızca maneviyatçı değildir. Bu fikir sağlam temeller üzerine oturtulmuş maneviyatın ise ön planda olduğu siyasi bir anlayıştır. Dünyaya bakış açısını materyalist, dinî ve İslami anlayış çerçevesinde toplayan Aliya, bize sunduğu “Üçüncü Yol” un her zaman bizi geliştireceğine inanmaktadır. Bu düşünce bizim sorunları çözmemize olanak sağlayacak ve aslında Müslümanlar olarak daha iyi hissetmemize sebep olacaktır. Çünkü Müslümanlar İslam dinine mensup olduğu için o kurallara göre hayatlarını yaşarlarsa bu onların fikri ve ruhi manada daha huzurlu olmasına imkân sağlayacaktır. Çözümün bu şekilde olduğuna inanan Aliya, bunu İslam'ın bir uyanışı olarak görmektedir. Keza Aliya'nın hayatını sürdürdüğü bu dönemde İslam

dünyasında uyanışların olduğunu söylemek mümkündür. Bu uyanışların temelinde düşünceler ve yenilikler vardır. Aliya da bu konu hakkında şunları söylemektedir:

“İslam’ın temel iki akidesi olan “Allah-u Ekber” ve “La İlahe İllallah” aynı zamanda İslam’ın en inkılapçı birer parolasıdır. Seyyid Kutub bunların, uluhiyete ait hususları kendine mal eden dünyevi iktidara karşı bir ihtilal teşkil ettiğine ve ruhaniler, kabile reisleri, prensler ve yüksek mevkilerde bulunanlardan bütün iktidarı alıp, onun yalnız Allah’a ait olduğunu ilan etmek demek olduğuna haklı olarak işaret eder. Bu yüzden Seyyid Kutub diyor ki; bu akide her devrin iktidar sahiplerinin en fazla nefret ettikleri bir çağrıdır.” (İzzetbegoviç, 2012: 258).

İslam dünyasının düşünce ve siyasi bakımından hareket birlikteliği olması gerektiğine inanan Fazlurrahman, İslam dünyasında yenilik yapılması gerektiğini belirtir. Çağdaş kişiliğiyle modernist yapısıyla yeniliklerin herkese iyi geleceğini düşünmektedir. Bu sebeple sorgulama ve eleştiriye bu bağlamda da kendisini yenilemeye her zaman açıktır. İslam dünyasında süren tartışmaların içerisinde Aliya, kendine özgü düşünce yapısıyla Müslümanların kahramanı olmaya ve çözüm arayışları bulmaya devam etmiştir. Bu da onun düşünce adamı olarak karşımıza çıkmasına neden olmaktadır. Aliya, diğer dinler konusunda ise, Hristiyan ahlakının sevgi üzerinde yoğunlaştığından, İslam ahlakının ise amellerin iyi olması konusu üzerine yoğunlaştığından bahsetmektedir. İncil’de başkalarını sevmek gerektiği, Kur’an’da ise başkalarına iyilik etmek gerektiği konusu vurgulanmaktadır. Sevmek bir duygu, iyilik etmek ise bir eylemdir. Kur’an sık sık salih ameller işlemekten, İncil ise sevgiden bahseder. İslam ve Hristiyanlık âlemin zıtlığını tanır. Hristiyanlık âlemde bulunan bu zıtlıklara keskin bir anlayışta bulunurken, İslam bu zıtlıklar için çözüm öğretmektedir (İzzetbegoviç, 2015: 235).

Gördüğümüz üzere Aliya, Kur’an ile Hristiyanlığın içerisinde yaşadığı karışıklıkları anlatmaya çalışmıştır. Bu ikisi arasında İslam’ın daima başkalarına sevgi beslemesini, yardım etmesini vurguladığını, Hristiyanlığın ise daha genel manada sevgi temelli olduğunu ifade etmektedir. İslam daima aktif olmayı, durağanlığın bir fayda sağlamayacağını düşünür.

Yahudiliği birçok noktada eleştiren Aliya, bu dinin yalnızca bu dünya için var olduğunu düşünmektedir. Öyle ki günümüzde hala çok tanrılı dine sahiptir. Kudüs meselesi üzerinden Yahudiliği eleştirmekten hiç çekinmeyen Aliya bu konuyu şu sözleriyle ifade

eder: “Bu siyaset Filistin’de bütün dünya Müslümanlarına meydan okumaktır. Kudüs sadece Filistin veya Arap meselesi değildir. O, bütün Müslüman halkların sorunudur.” (İzzetbegoviç, 2017: 90). Kudüs meselesi üzerinden İslam dünyasının birlik içerisinde yaşamasının önemini vurgulamaktadır. Teslis inancını da eleştirmekten çekinmeyen Aliya, Tanrı konusunda net bir ifade buldurmadığı için Hristiyanlığı da eleştirir. Günümüze kadar varlığını bozulmadan sürdürebilmiş İslam dini tek Tanrı inancına sahip en net dindir. Aliya, İslam hakkında çok fazla sayıda bilgiyi gerek gördüğü yerlerde din hususundaki konularda dile getirmiştir. Aliya için din, dünyada ve insanlar karşısında nasıl yaşamak gerektiği değil, kendi içimde ve kendi karşımda nasıl yaşamalayım sorusunun cevabını ifade eder. Din, insanların bir sığınağıdır. Bu sığınak dağın en tepesindedir, ona ulaşmak için emek vermek dünyayı arkada bırakmak gerekmektedir. Saf din budur (İzzetbegoviç, 2012: 253-254).

Kalıplara bağlı kalarak yaşamak yerine her zaman yeni düşünceler üretmeye çalışan Aliya, kendisine özgü geliştirdiği yaklaşımlarla hem bir hukukçu hem bir siyasetçi hem de filozof olmayı başarabilmiştir.

Aliya İslam’ın beş şart üzerinden kabul edilmesinin problem olduğunu düşünür. İslam yalnızca zekât vermek, oruç tutmak, namaz kılmak, şahadet getirmek ve hacca gitmekten ibaret değildir. Eğer biz İslam’ı sadece bu beş şart üzerinden anlatırsak hata yapmış oluruz. Şimdiye kadar kültürel sebeplerle İslam yalnızca bu şekilde görülmüş, bu da İslam’ın asıl anlatmak istediği mesajlara engel olmuştur. Elbette ki bu şartlar önemlidir ancak İslam’ı anlamak ve yaşamak için yeterli değildir. İslam her zaman bütünlüğü ve dayanışmayı anlatmaya çalışmaktadır. Eğer İslam’ı yalnızca beş temele indirgersek birliktelik isteğini zedelemiş oluruz. Konuyla ilgili Aliya şunları düşünmektedir:

“İslam, Allah’a iman, cemaat, hac ve oruç ve aracılığıyla, insanların beraber mücadele verdiği hem mutlu olduğu hem acı çektiği, insanların zengin olduğu, dayanılma içerisinde olan bir toplum istemiştir. Günümüzde Müslüman ülkelerinin birçoğunda gerçek tablo fakirlik içerisinde olan köylüler, kendini zengin ilan etmiş insanlar ve kendi ülke sınırları içerisinde yabancı olan soysuz aydınlardan başka bir şey değildir. Aynı zamanda cahil ve fakir olan köylü İslam’ı seviyor, zengin ikiyezlü olarak İslam’a teslimiyeti temsil ediyor, aydın kesim ise kayıtsız kalmakla yetiniyordu (İzzetbegoviç, 2017: 33).

Toplumda İslam'ın beş şartını yerine getiren kimsenin Müslümanlığı iyi yaşadığı düşüncesi hâkimdir. Ancak durum hiç de böyle değildir. Müslümanlığı sadece bu şartlardan ibaret görmek oldukça yanlış bir bakış açısıdır. İman etmenin yanında iyilik yapmayı da ödev emreden İslam, insanların diğer insanlara karşı olan davranışlarını da önemser. Bu sebeple ikisinin bir arada yürütülmesi ve İslam'ı anlayarak yaşanması gereklidir. Aliya, beş şartı ezberlemenin Kur'an'ın bütün olarak araştırılmasından çok daha kolay olduğundan bahseder. İnsanları açık ve net bir şekilde adil olmaya, mücadele etmeye çağırarak, iyiliğin sadece oruç ve namazda değil, iman edip iyilik yapmakta olduğu konusunda bilgilendirir (İzzetbegoviç, 2017: 156).

İslam'da Allah'tan başka kimseye itaat yoktur. İslam, krala veya puta atfedilen büyüklüğe her zaman karşı çıkmıştır. Allah, doğmamış ve doğurulmamıştır. Her şeye gücü yeten mutlak varlıktır. Bu sebeple beşeri de yaratan Allah, insana akıl ve irade vermiş seçimlerinde özgür bırakmıştır. Seçtiği yolu kendisi belirleyen insan yanlışlar yapabilir. Tek hatasız mükemmel olan Allah'tır. Bundan dolayı, insanoğlundan tanrılık vasıfları ve icraatları beklemek mantıklı değildir. Mezhepçi ve ırkçı ayrımlar İslam'ın temeline zıt düşmektedir. Yani insanoğlunun hiçbir kaide olmaksızın yaratıcı dışında başka bir gücün etkisi altına girmesi beklenemez. Ancak böyle yapılırsa O'na yaklaşılabilir ve insan daha onurlu ve özgür yaşayabilmektedir.

Aliya, beş şarttan birisi olan şahadet etme üzerine açıklık getirmiştir. Kendine has tarzıyla yorumlama şeklinde açıklama yapmıştır. Şahadet ve Allah'a iman etmek İslam'ın temel şartıdır. Allah'a iman etmesi gereken insanın karşısında eğilmesi gereken başka bir varlık olmadığını açıkça anlatmaktadır. Mesele oldukça açıktır: İnsanın yalnızca yüce varlık olan Allah'a teslimiyeti ve beklentisinin karşılığını ise yalnızca onun vereceği düşüncesi hâkimdir. Başlangıca ve sona sahip olan her şey sonsuz güce sahip olan Allah tarafından yaratılmıştır. Bu sebeple öncelik Allah'a imandır. Bir yaratıcıya inanma fikri yalnızca İslam'da değil, üç semavi dinde de varlığını göstermektedir. Einstein'in bir sözünü konuya kaynaklık eden Aliya'ya göre her dinin özünde, bizden üstün yetenekleri olan, hikmet sahibi bir varlığın duygusu bulunmaktadır. Bu anlamda kendisinin çok dindar bir insan olduğunu söyleyerek içerisinde bulunduğu dünyanın mimari yapısını anlamak ve hissetmekle yetindiğini, doğa içinde kendi varlığını hissettiren varlığı kabullenmekle yetindiğini ifade eder (İzzetbegoviç, 2017: 35-36).

İslam'ın diğere bir şartı olan namaz konusunda ise Aliya, sadece bir ritüel gibi yapılmasını değil, burada asıl amacın yaratıcıyı hatırlamak ve bu dünyanın bir gün son bulacağını her zaman aklının bir köşesinde tutmak olduğunu anlatmıştır. Namaz, bedeni ve ruhu arındırmanın aracı olup, kulluk bilinciyle kibri de temizler. Ayrıca namazın hem toplumsal hem de bireysel birlikteliğinden bahsetmek mümkündür. “Namaz, İslam'ın iki kutuplu birliği olarak ifade edilen şeyin en mükemmel ifadesidir. Sadeliği ile namaz bu münasebeti belirleyici bir formül, hemen hemen bir sembol oluyor.” (İzzetbegoviç, 2012: 265). Aliya, insani ve ahlaki anlamda pek çok şeyi içinde bulunduran namazın hala varlığını sürdürdüğünü ve sürdüreceğini ifade etmiştir. Ancak, gün geçtikçe insanların ruhani olarak gitgide namazdan uzaklaştığını yalnızca fiziksel olarak bunu yerine getirdiğini bugün de görmekteyiz. Camilerin dolu da olsa ruhların ise boş olduğu fikri günümüzde de varlığını sürdürmektedir.

Namaz konusunun ardından zekât meselesi gelmektedir. Bunun bir sebebi vardır. Çoğu ayette de bahsi geçtiği gibi bütünlüğü sağlamak için namaz ile zekâtı bir arada almak gerekmektedir. Zekât, insanlar arasındaki eşit olmayan gelir dağılımını eşitlemek amacıyla, elinde olanın elinde olmayan kimseye malının bir kısmını hediye etmesi olarak ifade edilebilir.

Günümüzde Afrika ile Avrupa'da yaşayan kişilerin yaşamları karşılaştırılmak istendiğinde, üzerinde konuşulacak konular günlerce bitmez. Avrupalının günlük harcaması belki Afrikalının aylık harcamasına denk düşer. Elbette bu zekâtın bir zorlamayla mı verilmesi gerektiği ya da insani kaideyle mi verilmesi gerektiği bir tartışma konusu olabilir. Ancak hangi durumla olursa olsun bu yol ile dengesizlik giderilmektedir. Aliya, bu bakımdan namaz ve zekâtın arasındaki ilişkiyi düalizme tabi tutarak şu cümleleriyle açıklar:

“Namaz manevi, zekât ise sosyal mahiyetidir. Namaz insana, zekât ise insanlara yönelmiş bulunmaktadır. Namazın karakteri ferdi, zekâtınki sosyaldır. Gayeleri de aykırıdır: Birininki öznel, öbürününki ise nesneldir. Namaz terbiye vasıtasıdır; zekât ise, düzenin bir parçasıdır, vs. Şahsi bir ibadet olan namaz ile onunla ahenk içinde bulunan ve sosyal bir davranış teşkil eden zekât arasında bir nevi birliğin bulunması hakkında hemen hemen bütün İslam otoriteleri hemfikirdirler. Bu hususta âlimlerin çoğu zekât olmadan namazın da kıymetsiz olduğu iddiasına kadar ileri gitmişlerdir.” (İzzetbegoviç, 2012: 273).

İman edip, iyi ameller işlemek birlikte ele alındığında; aslında kıldığımız namazın ardından zekât vererek ibadetimizi pekiştirmiş olmaktadır. Yani aslında zekât bir vergi gibidir. Hem insanlar arasında gelir eşitsizliklerini ortadan kaldırmak için hem de insanın vicdan duygusunu daima kaybetmemesi için öneme sahiptir. Buradan şunu anlıyoruz ki insan hem namaz kılmalı hem de zekâtı vermelidir.

Tarihe baktığımızda insanların öyle ya da böyle bir sebeple açlık ve yoksulluk ile savaştığını görüyoruz. Bu noktada Aliya'nın oruç hakkında yaptığı yorumlamalara bakmak doğru olacaktır. Batı ile Müslüman coğrafyasının farklı konumda olduğu doğrudur. Olaylara ve durumlara onların penceresinden baktığımızda sıkıntı yaşayan insanların ne yaşadıkları az çok idrak edilebilmektedir. İşte orucun bu anlamda beden ve ruh üzerinde etkileri vardır. Acı çekme ve terbiye etme hisleri de bu duyguların bir parçasıdır. Orucun neden bir ibadet olduğu konusunda ise ruh ile beden arasındaki savaş olduğunu anlatan Aliya, oruç tutarken beden acı çekerek talepte bulunduğunu ancak bizim hizmet etmediğimizi; diğer taraftan ruhun da bu acıyı kontrol altına aldığını anlatır. Oruç, ruhumuzun bedenimize karşı başarısıdır. Orucun bu pencereden bakıldığında insanda yalnızca acı değil, haz da vereceğini anlatır (İzzetbegoviç, 2015: 316).

Burada oruç yalnızca bir görev olarak nitelendirilmemelidir. Orucun fakir olanın nasıl yaşam sürdüğünü, açlık hissinin nasıl olduğunu ve hatta iyilik yapmanın bir yarış olması gerektiğini bizlere anlatmaya çalışır.

Hac ise, farklı toplumlardaki insanların Allah'ı ve peygamberleri hatırlamak ve anmak için bir araya geldikleri bir törendir. Burada herkes ortak amaç uğruna ibadetini yapmaktadır. Müslümanların bir araya gelerek kaynaşması gerçekleşmektedir. Burada ibadetini gerçekleştiren insanlar ortak bir kıyafet giyerler. Asıl amaç herkesin eşit ve aynı olduğunu anlatmaktır. İnsanların kardeş ve eşit olması gerektiği burada da kendisini göstermektedir.

Bütün bunlar ışığında Kur'an'daki ahlaki ödevler ifade edilmektedir. Yukarıda anlattığımız İslam'a ait beş şart her Müslüman'ın ödevidir. Bunlar "Müslümanım" diyen her bireyin esas görevleri arasında yer alır. Bu şartları yerine getirmekle birlikte Müslümanların felsefi ve dinî birçok sorgulama yapması gerekmektedir.

Aliya'nın tenkitlerde bulunduğu diğer bir konu da hadislerin ele alınma şekilleri ve onların doğruluğudur. Kur'an'ı ancak hadislerle anlamamanın mümkün olduğunu

söylemek mümkündür. Hadisler bizlere peygamberlerin hayatlarından kesitler sunmaktadır. Bu da Kur'an'ın bize verdiği mesaj ile örtüşür niteliktedir. Tasavvuf meselesine de değinmeden geçmeyen Aliya, onun Müslümanları pasifleştirerek, geri koyduğunu görmüş ve bunun insanların bakış açısını daralttığını dile getirmiştir. Aliya tasavvufun, bizlere doğru bir çıkışı değil, kendimizden geçme teknikleri öğrettiğini düşünmektedir (İzzetbegoviç, 2015: 311).

Aliya yanlışlara ve sorunları yalnızca eleştirmemiş, her zaman etmemiş, aynı zamanda bu durumlara çözüm önerilerini de anlatmıştır. Aliya'yı diğer kişilerden ayıran özelliklerden birisi de yalnızca eleştiri ve sorgulamak yerine tutarlı davranması ve eylemlerine dökmesi olmuştur. Eleştirilere karşı her zaman açık olan Aliya, muhalefetin ve eleştirilerin insanları doğruyu bulması için bir yol olduğunu anlatmaktadır. Bu sebeple her zaman evrensel konular üzerine nesnel olarak bakmayı sağlayabilmiştir. 23. yüzyılda ise İslam kültüründe eleştirel düşüncenin azalması yerini skolastik derlemelere bıraktı. Bu da ta ki 19. yüzyılın sonlarına kadar sessiz kalınan uzun bir dönem oldu (İzzetbegoviç, 2015: 325).

3.3. MÜSLÜMAN BOŞNAKLAR VE ALİYA'NIN İSLAM DİNİNE BAKIŞI

Batı'nın ortasında İslamiyet'i benimseyen ve aynı zamanda Hristiyanlık içinde azınlık olarak kalan Müslüman Boşnaklar günümüze kadar varlıklarını sürdürmeyi başarmış bir millettir. Osmanlı'nın Bosna'yı fethetmesinin ardından etnik ve dinî temellere saygı duyularak herkesin serbestçe yaşamasına müsaade edilmiştir. Boşnakların tarihte daha önce yaşadığı sıkıntılar ve başlarındaki dayatmacı yönetim sebebiyle hızlı bir şekilde İslamiyet'e geçmişlerdir. Fatih Sultan Mehmet, İnsan Hakları Beyannamesi olarak bir ferman yayınlamış ve herkesin inancında özgür olduğunu duyurmuştur. Bugün hala çok özel bir yeri olan bu fermanın örnekleri bazı kurumlarda bulunmaktadır.

Boşnaklar, inançları için çok fazla mücadele vermiştir. Aliya'nın da etkisiyle pasifliği bırakarak aktifleşmişlerdir. Aliya ait olduğu topluma bir bilinç kazandırarak, beraber mücadele etmenin değerini, birliğin gücünün değerini topluma kazandırmayı başarmıştır. Bu konuyla ilgili Aliya'nın düşünceleri şu şekildedir: "Saf toplum ve saf topluluk ancak prensip olarak mevcuttur. Pratik hayatta her toplum, insanlardan meydana geldiğinden, topluluk özelliklerine sahip olur ve bu, ne kadar çok hakiki insan bulunursa, o kadar da çabuk olur. Böyle bir saf toplum, ütopya olarak kalmaz, bilakis insani bir boyut göstermeye başlar ve bir ölçüde topluluk olur." (İzzetbegoviç, 2012: 233).

Birlik içerisinde olan Müslüman Boşnaklar da toplum olma bilinciyle her zaman çaba içinde olmuşlardır. Aliya, Boşnakların eğitime, mücadeleye, eşitliğe önem vermesi gerektiğinin telkinlerinde bulunmuştur. Bu yönüyle Boşnaklar da özgürlüklerine önem vermişlerdir. Aslına baktığımızda Aliya, Boşnakların geleneksel ya da kültür değerlerinin önde olduğu bir din değil, sorgulamalarla elde edilmiş İslamiyet'i sahiplenmeleri gerektiğini söyler. Aliya, hayatının bir döneminde inanç ikilemi yaşamasına rağmen, çok okumaları sayesinde sorgulayarak ve eleştirerek tereddütsüz İslam dinini benimsemiştir. Bu nedenle Aliya, zaman zaman adeta bir ritüel gibi yaşanan İslami yaşamı ve imamı eleştirebilmiştir.

Aliya, Boşnakların İslam'ın özünü anlayarak ona göre hayatlarını idame ettirmeleri gerektiğini söylemiştir. Avrupa'nın ortasında, Doğu ile Batı'nın kesiştiği noktada Boşnaklar yaşamlarını sürdürmeye devam ettirmek için birlikte hareket etmeleri gerekmiştir. Müslümanların varlığının diğer milletler tarafından hissedilmesi önemli bir konudur (İzzetbegoviç, 2017: 52). Bu sebeple hem Doğu hem Batı rehber niteliğindeki Aliya'nın sözlerine kulak kabartmalıdır. Aliya savaş sürecinde ve savaşın her anında orta yolun, yani Üçüncü Yol'un İslam olduğunu anlatmaya çalışmıştır. Aliya, Müslüman Boşnak kadınların ailelerini düzene sokmasının, çocuk doğurduğunda onun eğitimiyle ilgilenmesinin önemli olduğunu anlatmıştır. Eğitimin çok önemli olduğunu söyleyen Aliya, Doğu'nun hangi konularda geri kaldığını Batı'nın ise hangi konularda ileri geçtiğini anlatmıştır. Sadece anlatmakla kalmayan Aliya, çözüm önerilerinde de bulunmuştur.

Adalet, özgürlük ve eşitlik temelleri doğrultusunda Müslüman Boşnakların hayatlarını şekillendirmesi gerektiğinin altını çizen Aliya, düşmana nefretle bakmanın doğru olmadığını anlatır. Toplum her ne kadar menfaatleri kanun olarak ilan ediyor olsa da, en büyük kanunun insanın kendisi olması gerekmektedir. Çünkü Allah insana yeterliliğini gösterebilmesi için özgürlük vermiştir (İzzetbegoviç, 2012: 236).

Bu nedenle Müslümanlar sürekli olarak değişim gösteren ancak bir gün sonu olan bir dünyada, İslam'ın evrensel mesajını iletmeye çalışmışlardır. Bir kişi, başka bir insana karşılık beklemeden el uzatabilmelidir. İnsanlar adalet konusunda pek çok farklı yorum yapabilmektedir. Ancak kişinin kendi vicdanı onun adaletidir. Müslümanlar, insanları tasnif ederken insani değerleri de göz önünde bulundurmalıdır. Müslüman Boşnaklar Aliya'nın sözlerinden ders çıkarmışlardır: "İnsanların sınıfsal ayrımcılığa tabi tutulmaları, tıpkı ırki ve diğer türlü sebeplerden yapılan ayrımcılık gibi aynı derecede adaletsiz, ahlaki ve insani açıdan kabul edilemezdir." (İzzetbegoviç, 2017: 53). Aliya, bütün Müslümanların kardeş

olduğunu göz önünde bulundurulmasını tavsiye eder. Müslüman Boşnakların manevi, siyasi, maddi ve dinî olarak ortak bir noktada buluşmasını istemektedir. Günümüzde Müslüman coğrafyasının acı gerçeklerini örnek gösteren Aliya, Bosna'nı selameti için bir arada durmak gerektiğini anlatır. Aliya, yalnızca Müslüman yazarların değil, Batılı ve Gayr-i Müslim yazarların da görüşlerine yer varmıştır. Ancak yalnızca Müslümanların birlikteliği için savaş vermiştir. İslam yalnızca Müslümanlar tarafından değil bazı Batılı yazarlar tarafından da desteklenmiştir. Bu da İslam'ın evrenselliğini gözler önüne almaktadır. Bu konuda Draper, Kur'an'ın olağanüstü tavsiyelerle dolu olduğunu ve herhangi bir sayfasına dahi baktığımızda bütün insanların ihtiyaçlarını ele alacak mesajlar bulabildiğimizi anlatmıştır (İzzetbegoviç, 2017: 116).

Balkanlarda Müslümanların temsil metası haline gelen Aliya, evrensel anlamda çağrıda bulunmuştur. Müslüman Boşnaklar için dik duruşu, terbiyesi, cesareti, kendine has kişiliği, insani yapısıyla örnek bir insan olmuştur. Şartlar ne olursa olsun kavgacı, çatışmacı ve savaşçı bir insan olmamıştır. Adaletsizliği, zulmü, teslim olmayan asla kabul etmeyen Aliya, uzlaşmacı, bütünleştirici, barışçı bir kimliğe sahiptir.

Geçmişte çok acılar çeken Müslüman Boşnakların, yaşanılanları unutmaması gerekir. Geçmiş unutmadan ama geçmişten ders alarak yeniden bir toplum inşa etme sürecine Aliya'nın işaret ettiği minvalde girişmeleri gerekmektedir. Aliya, Müslüman olarak düşmanlardan farklı olunması gerektiğini söylemiş, dışı dış kana kana düşüncesine karşı çıkmıştır. Yeni neslin nasıl yetiştirilmesi gerektiğinin ipuçlarına söylemlerinde yer veren Aliya, geleceğin gençlerde olduğunun bilincine varıp, ileriye gören, ufku geniş bir devlet adamı, bir önder ve entelektüeldir.

Aliya, Müslüman Boşnakların kendisine olan güveninin ve kendi yol gösterici niteliğinin farkındadır. Ancak her insan gibi ölümlü olan Aliya, olayı kendi kimliği altında tutmamak ve Boşnakların varlığını korumaları için mücadele etmekten hiçbir zaman vazgeçmemesi gerektiğini anlatmıştır.

3.4. ALİYA'NIN MÜSLÜMAN OLAN TOPLUMLARI BİLİNÇLENDİRMESİ

Aliya, Müslümanların neden geri kaldığı konusu üzerinde durmuş ve bunun sebeplerini araştırmıştır. Mevcut durumu daima sorgulayarak tahlil etmiş, sorunlara

çözümler aramaya çabalamıştır. Vermiş olduğu bu mücadele Müslüman coğrafyasının alması gereken bir derstir. Aliya'nın bu uyarı ve çözüm önerilerinde tek çıkış yolunun İslami kurallara itaat etmekte ve bunları uygulamaktadır. Bugün baktığımızda hala birçok Müslüman ülkenin ilmi, siyasi ve teknolojik konuda Batı'ya bağlılığını görmekteyiz.

Aslında Müslümanlar için okuyarak ve araştırarak bilinçlenme emredilmektedir. Öğrenme doğumdan ölüme kadar devam eden bir süreçtir. Aliya elimizdeki değerlerin farkında olunmasının önemine işaret etmektedir. Öğrenme, Allah'ın dünyadaki işaretlerini görmeye çalışmaktır. İçerisinde bulunduğumuz bu dünya Allah'ın yaratmış olduğu bir eserdir. İslam kültürü eserdeki işaretleri okumak için her zaman çaba göstermelidir. İslam kendisine yapılan onca saldırıya rağmen bu bakışını hiçbir zaman kaybetmemiştir (İzzetbegoviç, 2003: 375).

Müslümanlar Batılı bir fikri ya tamamen kabul etmişler ya da tamamen reddetme yoluna gitmişlerdir. Buradaki her iki duruma da baktığımızda aşırılık görmekteyiz. Batı ile ilişki içerisinde olmak ve dünyadan soyutlanmamak gerekir. Benlik ve öz kimlik ötelemesine gidilmeden bilgi nerede olursa olsun onu almak için çaba göstermek ve onu inanç değerlerine göre yoğurmak gerekir. Bilgiyi alabilmenin yolu da eğitimden geçmektedir. Her şeyin temelinde olan eğitim konusunda Batı'nın İslam dünyasına göre daha ileride olduğu görülmektedir. Batı'nın deneysel, pratik düşüncesini alıp kendi değer süzgecimizden geçirmeli ve Batı'ya giden beyin göçünü engellemek gerekir. Ayrıca eğitim için belirlenen bütçeler de artırılarak Doğu'nun farkının gösterilmesi gerekir. İslam sadece bir din değil aynı zamanda bir yaşam tarzıdır. Aliya'nın din yorumuna baktığımızda ise yaşamı yalnızca dua ve din ile değil, bilim ve çalışmayla düzene sokmak gerektiği görüşlerine rastlamaktayız. Dünya tasavvuru için hem bu dünyaya fabrikaların hem de ibadetlerin bir arada olması gerektiğini isteyen din, insanların yalnızca terbiye edilmesi için değil onların yaşamlarının kolaylaştırılması için uğraşılması gerektiği fikrinde olan kimselerin İslam'a ait düşüncelere sahip olduğunu söylemektedir (İzzetbegoviç, 2017: 47).

İslam, bilinçli olmayı gerektirir. İslam, kötülükle ve zalimlikle mücadele etmeyi isterken bununla birlikte iyilik yapmayı ve Allah'a teslim olmayı emreder. Bundan dolayı bu durum düalist bir olaydır. İslamiyet'te kişi hem içerisinde yaşadığımız bu dünyaya hem de ölümden sonraki yaşam için diğer dünyaya taliptir. Hem zorluğun hem kolaylığın olduğu İslam coğrafyası, kendi iç karışıklıkları, emirlere itaat etmeme, Moğol istilaları gibi birçok sorunla karşılaşmıştır.

Aliya, Müslümanların hiçbir yerde tahribat ve yıkım yapmadığını; onların buldukları bilgi ve becerileri benimseyip zenginleştirdiklerini ve daha sonrakilere naklettiklerini ifade etmiştir (İzzetbegoviç, 2017: 70). İslam, Kur'an, hadis ve sünnet başta olmak üzere birçok kaynağı temel alarak evrensel mesajlar iletmektedir. İşte İslam, bu mesajların temelini doldurmak ve medeniyet kurarak yaşam tarzı belirlemektir. Bu medeniyette gaye tektir, o da Allah içindir. Buradaki iki seçenek ya İslami anlamda yenilenmeye gitmek ya da pasif kalarak gerilemektir, alternatif başka bir yol yoktur (İzzetbegoviç, 201: 20).

Müslüman halkların dışa bağımlılıktan, geri kalmışlıktan ve yoksulluktan kurtulmasını istiyoruz. Bu hedefe ulaştıracak yol, İslami dini düşüncenin restore edilmesidir. Bu hedef gerçekçi bir hedeftir. Tarihin bize gösterdiği bir gerçek vardır ki; Müslüman halkların hayallerini gerçekleştirebilecek, onlara enerji verebilecek tek yol İslam'dır. İslamiyet'in insanın dünyadaki yeri, hayatın gayesi, insanın Allah ile ve diğer insanlarla ilişkileri konusundaki umdeleri daima kalıcıdır ve yerleri doldurulamaz.

İslami bakımdan silkeleme adına çıkılan bu yolda modernist ve muhafazakâr olarak iki kesim ortaya çıkmıştır. Eski düzenin devam etmesini isteyen muhafazakârlar ve yabancıların düzenini isteyen modernistlerdir. Muhafazakâr kesim kurtuluşun ve mevcut durumundan daha iyiye gidişin yolunu tarihi kaynakları ve eskiyi temel alarak hareket etmekte bulmuşlardır. Temeli İslam'dır. İslam sadece insanları terbiye etmez, dünyayı düzene sokar. İslami yenilenmenin önündeki engel muhafazakârlık ve modernistliktir. Muhafazakârlar, İslam'ı geçmişe çekerken, modernistler de başkalarının kendine bir gelecek hazırlamasını ister. İslam'ı yalnızca bir inanç olarak görmek bunların tek ortak noktasıdır. Muhafazakârların ve modernistlerin kendilerine göre fikirleri vardır. Muhafazakârlar eski yöntemleri, modernistler ise kendilerine ait olmayan önerileri dillendiriyorlar. Muhafazakârlar İslam'ı geçmişe götürmekte, modernistler ise ona ait olmayan bir gelecek sunmuş oluyorlar. İslam, insanın hem iç hem de dış dünyasındaki bir köprüdür.

Aliya, hocaların, şeyhlerin ve önde gelen kişilerin muhafazakâr grubuna hâkim olduğunu dile getirir. Bu sınıfın düşüncesinin temeli eski olandır. Aliya İslam'ın ve Kur'an'ın yalnızca hocaların eline bırakılamayacak kadar önemli olduğunu söyler (İzzetbegoviç, 2015: 311). Bundan dolayı göreceli de olsa Aliya'nın eleştiriye tuttuğu bu sınıf yeniliklerin karşısında olmuş istemeyerek de olsa İslam'ı zarara uğratmışlardır. Tarih içerisinde muhafazakârların bir şekilde rejimlerle anlaşma içerisinde olduğu

görülmektedir. Oysa ilmiye sınıfı halkın yanına olmalı ve gerektiğinde yönetimi uyarmalıdır (Öz, 2017: 52).

Modernist gruba geldiğimizde ise çözüm yerli olmayan bir yoldadır. Bu da temeli farklı olan yabancı bir geleceğe sebep olmaktadır. Modernistler muhafazakârların tam tersini savunarak ve Avrupalı yaşam tarzı benimsenmesini istemektedirler. Modernistler, İslam'ı hocalar ve muhafazakârlar olarak tanıtır insanları buna inandırmışlar ve din ile alakalı her şeye cephe almışlardır (Baykan, 2016: 31). Aliya her iki grubun da düşüncelerini kabul etmez ve ikisine de ilaveler yapar. Modernistlere dinin öneminin, muhafazakârla ise bilimin öneminin anlatılması gerekmektedir (İzzetbegoviç, 2015: 310). Laiklik ve milliyetçilik konusunda yaşananlar Batılı değerlerin Doğulu değerlerin üzerinde yapmış olduğu yabancı bir hareket olmaktadır. Burada da muhafazakârlık ile modernistin yine karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Bu durum günümüze kadar süregelmiş ve hala varlığını birçok yerde devam ettirmektedir. Batı'nın hukuk üstünlüğü ve ilerleme olarak ele aldığı konular, İslam dünyası için yapay ve gereksiz bir süreci temsil etmektedir (İzzetbegoviç, 2017: 37). Gördüğümüz üzere İslami yenilenmenin birçok kolu bulunmaktadır. İslami yenilenme çabası ile siyasi parti arasındaki farkı açıklayan Aliya, İslami yenilenmenin insanı ahlak açısından yüceltmeyi gaye edindiğini, siyasi partinin ise ahlaki hiçbir amacı olmayan maddi fırsatı önlemek için yapılan bir hareket olduğunu ifade eder (Baykan, 2016: 134).

İslam coğrafyasının içinde bulunduğu bu sıkıntılar, bozukluklar, tembellik, İslam'a ait olmayan gelenek ve görenekler öze dönmeye engel teşkil etmiştir. İslam, sosyal ve dinî bütünlüğü siyasi olarak devam ettirerek yola devam etmektedir. Bunun için ise kendi içerisinde bir arınmaya ihtiyacı vardır. "Dünyadaki her güç ahlaki güç olarak başlar. Her yenilgi ahlaki tökezleme olarak başlar. Gerçekleşmesi istenen her neyse evvela insanların ruhlarında (nefislerinde) gerçekleşmek zorundadır." (İzzetbegoviç, 2017: 69-70). Özet olarak, bir toplumun, dinin, ülkenin yenilenmesi, bilinçlenmesi, reform gerçekleştirmesi için öncelikle bireyin kendini harekete geçirmesi gerekmektedir. Kişinin kendi hayatından başlayarak çevresine, toplumuna ve ülkesine bu durumun etkili olmasını sağlayarak yenilik yapmayı başarabilmelidir.

Aliya, gençliğin içerisinde bulunduğu konularda eleştirilerde bulunmuş ve baskın tarafın her zaman pasif olanı yönlendirdiğini söyler. Asırlardır İslami fikirlerin neden anlaşılmadığı konusunda gençlerin yanlış eğitildiğini düşünmekte ve Müslümanların eğitilmiş olması gerektiğini bizlere anlatmıştır (İzzetbegoviç, 2017: 126). Günümüz

dünyasında Müslümanlar; esaret altında olan, eğitimsiz, fakir ve bölünmüş bir toplum olarak görülmektedir. Ancak Müslümanlar boyunduruk altına alınamaz, cehalete mahkûm edilemez, birbirimize yabancılaştırılmayız. Bunlar ancak İslam'dan geri dönersek olur. Müslüman ülkelerin hiçbirinde halkın ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir eğitim sistemi yoktur. Müslüman çevrelerin okul ve eğitime karşı isteksiz olduğu yönünde saçma bir suçlama vardır. Aslına bakılırsa meselenin özü eğitimin değil, İslam ve halk ile her türlü manevi bağını yitirmiş, yabancı eğitimin reddediliyor oluşudur (İzzetbegoviç, 2017: 126).

Günümüzde işgal altında olan ve zulme uğrayan Müslüman ülkelerindeki genç neslin bunlara hiçbir ses çıkarmadığını görmekteyiz. Bu tepkisizliğin sebebi ise teslimiyettir. Hâlbuki teslimiyet yalnızca Allah'a karşı olmalıdır. Burada görüyoruz ki bugün zulüm gören Müslümanlar ses çıkarmadan yaşamını sürdürmekte, cesareti ise arka plana atmaktadır.

Aliya konuyla ilgili milliyetçilik kavramının İslam ülkelerini dağıttığını, birliklerinin dağıldığının altını çizmiş ve birliğin önemli olduğunu her fırsatta dile getirmiştir. Bu bakımdan Panislamizm fikri incelenmelidir. Osmanlı Devleti'nin duraklama, dağılma ve parçalanma dönemlerinde her ne kadar verim alamasa da aslında uygulamaya çalıştığı bir yöntemdir. Müslüman ülkelerin karşısında iki alternatif bulunmaktadır. Bunlardan birisi diğer Müslüman ülkelerle birlik içerisinde ayakta kalmayı başarmak ya da tek başına kalacak ve gün geçtikçe gerileyerek yabancı ülkelerin sömürsü olacaklardır (İzzetbegoviç, 2017: 87-88).

Aliya, İslam'da kadının yerine dair görüşlerini dile getirmiştir. Günümüzde İslam ülkelerine baktığımızda şeriatın her yerde başka bir şekilde etkisini görüyoruz. Yönetimin farklı olmasının da tesir ettiği bu durum aslında kültür, gelenek, ahlak seviyesi ve eğitim seviyesinden kaynaklanmaktadır. Bazı toplumlarda ise gelenek ve görenekler din kaidelerinden önce gelmektedir. Aliya ise, İslam dünyasının Batı'dan bilim konusundaki çalışma tekniğini alması gerektiğini fakat ahlak, hayat ve felsefe gibi diğer birçok konuda ise İslam ülkelerinin kaynak alınması gerektiğini ifade etmektedir. Hatta Avrupalı yaşam şekli nasıl bir hayat yaşamamamız gerektiğini bize anlatmaktadır (İzzetbegoviç, 2017: 54).

3.5. ALİYA'YA GÖRE İSLAM'IN YORUMLANMASI

20. yüzyılın tarihe mal olan bazı olayları, tarihe olan tanıklığı sayesinde Aliya'dan öğrenmekteyiz. Aliya hakkında fikirler edinebilmek için yaşadığı dönemin siyasi, ekonomik,

sosyal ve kültürel koşullarını da irdelemek gerekmektedir. Bu açıdan baktığımızda Aliya'nın fikir dünyasının ortaya çıkarken aslında dönemleri de incelemiş oluyoruz.

Aliya Müslümanların geri kalmışlığı konusuna çokça eğilir. Müslümanlar hiçbir zaman hiçbir yerde yıkım yapmadılar. Karşılaştıkları bilgi ve becerileri zenginleştirerek daha ileri taşıdılar. Bu tutum İslam'ın açık kaidelerinin ve İslam'ın ruhunun bir eseridir. İslam'ın bir fanatizm, cehalet ve şiddet dini olduğu düşüncesi düşüncesine sahip insanları anlamak mümkün değil. İslam dini bilim ve teknolojideki ilerlemeler için birçok çalışmalar yapmıştır.

İslam'a karşı bu bozuk imaj, Orta Çağ'da yaratıldı. O dönemde Avrupa'daki çeşitli ideolojik ve siyasi güçlerin menfaati için yaşatılmıştır. Başka meselelerde iki farklı saflarda yer alan güçler, konu İslam ve Müslümanlara zarar vermek olunca her zaman aynı noktada birleşiyorlar. Müslüman halkların başta ortaya koyduğumuz geri kalmışlığından İslam'ın sorumlu olup olmadığı sorusu, şimdilerde tersine dönmüş gözüküyor. İslam, zulme karşı cesarete ve direnişi gerektirmektedir. İslam aile ve toplum hayatında sorunlar açan alkolü yasaklar; fakat İslam ülkelerinin çoğunda alkol üretilir ve içilir.

İslam, Müslümanların kardeş olduklarını söyler fakat Müslümanların birbiriyle geçinemediğini görüyoruz. İslam, toprağın halka ait olduğunu söyler, diğer taraftan güçlüler milyonlarca köylüyü arazisiz bırakmıştır. İslam, "Müslümanlar kardeştir." demektedir; fakat ağalarla köylülerin kardeş olmadıkları su götürmez bir gerçektir. İslam, zenginlerin mülklerinin bir kısmının yoksullara ait olduğunu ilan etmiştir.

Ancak birçok Müslüman azgınlık derecesinde lüks içinde yaşar. İslam batıl inançlara karşı çıkmıştır. Hz. Muhammed (sav) zorlu savaş günlerinde halkın okuma yazma öğrenmesi için onları teşvik etmiştir. Günümüze baktığımızda sözde Müslüman bir lider, ülkesindeki eğitimi kısıtlıyor ve şüphesiz bunu İslam adına yapıyor. Müslüman halkların son dönemdeki resmi tamamen olmasa da oldukça karanlıktır. Bu içler acısı şeyleri saymaya devam edebiliriz. Onca şeye rağmen İslam'a inananlar için bir teselli vardır: Bu durum İslam'ın tatbik edilmesinin değil, İslam'ın reddedilmesinin bir sonucudur. Yani İslam'ın varlığının değil yokluğunun bir sonucudur. Buradan da şu mantık çıkarılabilir: İslam'ın yokluğu geri kalma ve kaosa neden oldu ise İslam'a dönüş Müslüman halklar için aydınlık bir devir, yeni bir ruh demektir. Her Müslüman, bu yeniden doğuşun bir parçası olmaya davetlidir.

Yugoslavya'nın çıkmaza girdiği noktada, kurtuluş için çözümler üretmeye çalışan Aliya, bu amaç uğruna birçok inceleme ve okumalar yapmıştır. Genç Müslümanlar

Teşkilatı'na üye olarak onların siyasi düşünce dünyasına adım atmıştır. Bu grup kitap okumayı seven ve birçok yabancı dil bilen kişilerden oluşmaktadır. Kendilerine kaynak olarak ise Kur'an'ı ve İslam'ı almışlardır. Temel kaynak noktası Kur'an olmakla birlikte, siyasette ahlakı ve dinde bilimi beraber tutarak istişareyi canlı tutmuştur. Aliya Bosna'nın çözümünün İslam'ın kaidelerine uyararak ve yenilenerek elde edilebileceğini görüşündedir. Genç Müslümanlar Teşkilatı içerisindeyken hapse giren Aliya, burada kendisine fikir kaynağı olan birçok eser okumuştur. Tolstoy ve Dostoyevski başta olmak üzere Kant'ın bütün eserlerini tek tek okuyan Aliya, *Saf Aklın Eleştirisi* kitabından çok etkilenmiştir (İzzetbegoviç, 2003: 338).

Aliya, kendisini anlatırken düşüncesinin oluştuğu temel kaynağı vermiştir. Aslında, kendisini ruhi anlamda bir Doğulu gibi, fikri anlamda ise Batılı gibi hisseder. Yaşadığı coğrafya itibari ile Doğu ve Batı arasındaki kültürde yetişmiş bir kişidir. Krallık, demokrasi ve faşizm gibi birçok siyasi sistem gören Aliya, Hırvat, Boşnak, Sırp gibi etnik gruplarla birlikte yaşamış ve Sırbistan, Bosna Hersek ve Hırvatistan gibi ülkelerin oluşturduğu coğrafyada bulunmuş bir devlet büyüğüdür. Aliya, yaşadığı dönemde düşünce ve siyasi suçlardan ceza aldığı anda bile ilkelerinden taviz vermemiş, özür dilemesinin karşılığında serbest kalması teklif edilse de kabul etmemiştir. Daima İslami fikirlerini korumaya çalışmış, hayatının devamında da ilkelerine bağlılığını sürdürmüştür. Kapitalist Batı ile sosyalist Doğu arasında sıkışılmış kalınmış bir zamanda tek taraflı bağlanmanın uygun olmayacağını her zaman çıkar başka bir Üçüncü Yol'un olabileceğini söylemiştir. Bu Üçüncü Yol kalıcı bir çözüm olan İslami kaidelerdir. Bu açıdan baktığımızda Aliya, kültür, eşitlik, adalet, medeniyet ve özgürlük gibi değerler üzerine düşünerek bu olaylara eleştirel bir şekilde bakabilmiştir. Böylelikle siyasi ve entelektüel yaşamının temeline katkıda bulunmuştur. Aliya'nın düşünce yapısını incelediğimizde yalnızca siyasete bağlı ahlaki konuların ele alındığı değil, insan varlığının ön plana alındığı bir düşünceye sahip olduğunu görüyoruz (Görgün, 2013: 59).

Aliya, yaşadığı asırdaki toplumsal ve siyasi sistemlerle ilgili analizler yaparak eleştiriler getirmiştir. Bu eleştirisinde; yalnızca ikili bir dünya olmadığını Müslümanlar için her zaman başka bir alternatif Üçüncü Yol'un olabileceği fikrini öne sürmektedir. Bu yol yalnızca İslam'a bağlı kalarak olabilecektir. İslam, bugüne kadar ne yaşamış olursa olsun tek tanrı inancına sahip olan en açık dindir (İzzetbegoviç, 2012: 258). Bir ahlak dini olan İslam'da bu konu görev ve çıkar meselesiyle doğru orantılıdır. Güzellik, iyilik veya kötülük

bireyin kendi özünden kaynaklanan duygulardır. Bu özü kişi ancak kendi isteğiyle değiştirebilmektedir. Bu bakımdan görev ile çıkar arasındaki meselede görevde çıkar olmadığını söylemek mümkündür. Buradan şunu anlamak gerekir ki ahlak rasyonel olarak ifade edilebilecek bir şey değil, kişinin kendi vicdanıdır. Her meseleye insancıl bakış açısıyla bakan Aliya, insanoğlunun değerini ve özgürlüğünü korumak için elinden geleni yapmaktadır. Bu dünyada bulunan her şey insan için hizmet için, insan ise Allah'a hizmet için yaratılmıştır. Aliya'ya göre hümanist bakış açısının son noktası bu şekilde olmalıdır.

Aliya'nın gözümüze çarpan birkaç hususa daha değinmeden geçmemek gerekir. İnsan olarak özgür iradeyle gerçekleştirdiğimiz olayları kıyasladığımızda, özgür irademiz dışındaki olayların da oldukça fazla olması dikkatimizi çeker. Bu anlamda, Aliya teslimiyeti tevekküle, gayretle, azimle ve kader ile sınırlandırmıştır. Allah'a ve takdirine tam bir teslimiyet insana güç ve güven hissiyatı verir. Teslimiyetin fiili olmadığı pasif olduğu anlamına gelmez. Kendi toplumuna ve hayatının her evresine bunu uyguladığını gördüğümüz Aliya, kaderin bir ahlak taşıdığını ifade eder. İnsanın teslim olması aslında hem dünyaya hem de eylemlerinin sonuçlarını kabullenmesidir. Kaderi kabullenmek kişinin kendisini özgür hissetmesine olanak sağlar. Bu özgürlük kaderimizi sevmekle ve onunla bir bütün içerisinde olmakla sağlanabilmektedir. Hayatımızda yaşadığımız her şeye müdahale etmek bizim elimizde değildir. İnsan çaba sarf etmeli sonucu ise Allah'a bırakmalıdır (İslam, 2013: 80-81). Kişilerin manevi anlamda eşit olduğunu söylemek mümkündür. Ancak insanoğlu ne millet olarak ne de sınıf olarak eşit değildir. Eğer biz insanoğlunun bu manevi yanını bilemezsek eşitlik meselesine bakabilecek bir ölçütümüz kalmaz. İnsan ahlaki açıdan hiçbir zaman tarafsız olamamaktadır. Yani gerçek de olsa gerçek olmasa da bir şekilde ahlaklıdır. Aslına bakarsak ahlaklıymış gibi davranılan ikiyüzlülüktür. Bir eylem her zaman ahlaki bir meseleye indirgenmeye çalışılmıştır. Bu sebeple siyasetle uğraşan kişiler ahlak konusunda sahte tarafını seçmekte, bilgili kişiler ise ahlak konusunun özüyle ilgilenmektedir.

Anlaşılabacağı üzere, Aliya hapis hayatı, savaş hayatı ve siyasi hayatından kaynaklı olarak farklı insanlar tanıma imkânı bulmuş, farklı olaylara tanıklık etmiş ve bu da onun hayatına tecrübe katmıştır. Aliya hiçbir zaman seçimleri düşünen bir politikacı olmamış, her zaman devleti düşünen bir devlet adamı olmuştur. Dolayısıyla Aliya'yı ele alırken sadece bir lider ya da bir siyasetçi olarak ele almak doğru olmaz. Bu anlamda Aliya'yı diğerlerinden ayıran özelliği ilk olarak düşündüklerini, yazdıklarını ya da söylediklerini fiiliyata dökerek

yaşamının içine bunları katabilmesidir. Yani her zaman söyledikleriyle eylemleri paralel olarak ilerlemiştir.

“Üçüncü Yol” kavramıyla günümüz siyasetine yeni bir soluk kazandıran Aliya, İslami bir kavramı siyasi değerleri içerisinde hayat tecrübesiyle yoğurarak bize sunmuştur. Eleştiri yaparken ise sadece muhalefet olmamış olayların çözümü için yollar sunmuştur. Dinî ve materyalist olarak iki kutuplu bir dünyada yaşayan Aliya’ya siyaset felsefesi üzerinden baktığımızda ortaya attığı bu kavramın onun için önemini görüyoruz. Aliya, Üçüncü Yol fikrinin hem tarihi hem sosyolojik hem de felsefik açıdan incelenmesini istemiştir. Aliya’ya göre ahlak ve din birbiriyle iç içe olan iki kavramdır. Dini nasıl düşünmek gerektiğini anlatırken, ahlak nasıl hareket etmemiz gerektiği konusuyla ilgilenir. Yani hem birbiriyle bağımlı hem de aynı zamanda birbirinden bağımsızdırlar.

Aliya’nın yaşadığı zamanda İslami olarak uyanış da yaşanmıştır. Ortadoğu’da ve Balkanlar’da yaşanan bu uyanışın siyasi, dinî ve toplumsal açıdan birçok etkisi olmuştur. 19. yüzyılda pek çok yönden gerilemiş İslam dünyası yeniliklere başlamıştır. Bu yüzyılın son dönemlerinde ise bağımsızlığına kavuşan Ortadoğu ülkelerinin sayısı artış göstermiştir. Önemli düşünürlerin meydana getirdiği bu hareket İslam bakımından bir uyanış hareketi olarak kabul edilmiş ve birçok ülkede de tesirini göstermiştir. Asıl amacın İslam’ın kaidelerini bugüne uygun olarak yeniden yorumlamak ve yeni fikirler üretmektir. İslam’ın yeniden doğmasına zemin olan bu uyanışta eleştirel bakabilme ve sorgulama yeteneği ön planda tutulmuş, bilimin gerçeklerinden de büyük oranda faydalanılmıştır. Diğer İslam ülkeleriyle birlikte hareket edilmiş, bu yenilik ilk olarak eğitimden başlamıştır.

Durağanlığı ve pasifliği onaylamayan İslam dini, hareketli bir dindir. Ahlak dışı durumu düzeltmek için çabalayan ve iyilik için hareket eden İslam dinini yanlış yorumlayanlara karşı eleştiri getiren Aliya, bu yanlış yorumlama yapan kişilerin içinde din adamlarının da olduğunu söylemektedir. Görüyoruz ki hem dinî hem de sosyolojik açıdan Aliya’nın bu eleştirileri o dönem için basit değildir. İslam ile ilgili yorum yapan Aliya, çağdaş toplumların gelişme eğilimlerinin başka noktaya doğru gittiğini anlatmaktadır. Asıl amacın İslam’ın durumuna benzeyen bir konumdur. Ne kadar karakteristik de olsa bu İslam değildir. Bunun sebebi onların zorla bir araya getirilmiş, kusurlu ve tutarsız olmasıdır. Oysa İslam, sadece bir din ya da sadece bir sosyal talep değil, iki ilkenin de birlikte kabul edilmesidir (İzzetbegoviç, 2012: 357).

Batı'nın eleştirel tutumunu, deneysel yanını ve sorgulayıcı yönünü dikkatle inceleyen Aliya, Doğu'nun geri kalma sebeplerini anlamaya ve anlatmaya çalışmıştır. Ve sonucunda aslında gerilemenin İslam'ın yokluğundan ve onun uygulanmamasından kaynaklı olduğunu görmüştür (Çağman, 2016: 495). Aliya bu kıyası yapmanın kendisini üzdüğünü ifade eder. Batı aklı ön planda tutarak her sorununa çözüm yolu bulurken, İslam aklı ön planda tutmayı başaramamış bu nedenle sorunlarını da çözememiştir. Aliya, insanı diğer canlılardan ayıran en önemli özelliğinin akıl olduğunu İslam'ın da insanın aklını önemini anlattığına dikkat çeker. Doğu'da İslam'ın beş şartının yerine getirilmesinin tek başına yeterli olduğu gibi bir yanlış algı vardır.

Buradan hareketle din üzerinden İslam dini öğretilmeye, yorumlanmaya ve yaşanmaya çalışılmıştır. Hem kendi dönemi için hem de sonraki dönemler için rehber niteliği taşıyan Aliya, geri kalmışlığın sebeplerini anlatmış, çözümü için fikir önerileri sunmuştur. Toplumun kabul ettiği kaidelerin İslami kaidelerle olan ilişkisine dikkat etmiştir. Hukukta olan her şeyin ahlak açısından doğru olmadığını anlatmış, gelenekselci anlayışa sahip İslam toplumuna da eleştirilerini esirgememiştir.

SONUÇ

Aliya'nın hayatından, din ve siyaset görüşlerinden ve Bosna-Hersek'in bağımsızlık sürecine nasıl bir katkı sunduğunu araştırdığımız bu çalışmada ifade edebileceğimiz şey; bağımsızlık mücadelelerinin bir lider etrafında şekillendiği ve bundan dolayı Aliya ile Bosna Hersek'in bağımsızlığının ayrı ayrı değerlendirilemeyeceği kanaatidir. Bir düşünür, bir siyasetçi olan Aliya çok fazla siyasi sistem içerisinde bulunmuş, çocukluk yıllarında tanıdığı Genç Müslümanlar Teşkilatı sayesinde görüşlerini şekillendirmiştir. Kendisinin ve arkadaşlarının savunduğu fikirler sebebiyle düşünce suçundan yargılanarak hapse mahkûm edilmiştir. Bu da onun fikirlerinin olgunlaşp yeşermesinde etkili bir faktör olmuştur.

Aliya'nın fikir ve ilim dünyasının, yaptığı okumaları ve tecrübeleri vasıtasıyla oluşmuş olduğu eserlerinde de boy göstermektedir. Eserlerinde de bahsettiği gibi hayatında en önem verdiği kavramlardan bazıları adalet, eşitlik ve özgürlüktür. Avrupa'da yaşayan bir Doğulu olarak oranın temel felsefi eserlerini okuyarak hayatının bütün dönemlerine bu okumalarını sirayet ettirmiştir. Bu tezimizde Batı'da yaşayan bir Doğulu olarak Doğu'nun değerlerini orada savunmanın zorluğu ve öneminden bahsedilmiştir.

Doğulu değerlere sahip Aliya'nın, Batı'da yaşaması onun hayatını ne derece şekillendirdiği ve aslında özünün İslamiyet'te olduğu sonucuna varılmıştır. Aliya İslam'ı yeniden yorumlama girişiminde bulunarak, Müslümanların geri kalmışlığının nedenlerini, buldukları durumun gerekçelerini ve çözüm yollarını sunmuştur. Düşüncesinin temelinde yenilik olması ve bu yeniliğin tabandan başlayarak yapılması gerektiği konusuna değinilmiştir.

İslamiyet'in beş şartını yerine getiren kişinin tam anlamıyla Müslüman olmadığı, bir değer sorgulamadan kabul edilirse temelini sağlam olmayacağı sonucuna varılmıştır. Bu sebeple Müslüman Boşnakların ve diğer Müslümanların verdiği mücadelelerde adaletten ve sorgulayıcı tavrından asla vazgeçmemesi gerektiği anlatılmıştır. Bu bakımdan, düalizmin yer aldığı yerde kendi oluşturduğu ve hem dinî görüşlerinde hem de siyasi görüşlerinde önemli bir yere sahip olan Üçüncü Yol, yani, İslam kavramının literatüre kazandırılmış olması tezimizde bahsedilmiştir.

Modernist ve muhafazakâr olarak iki farklı gruptan ve değerlerini konu edinerek bunları kıyaslama yoluna gidilmiştir. Bununla beraber Müslüman toplumunun ve gençliğini

içinde bulunmuş olduğu durumu eleştirerek çözüm yolları sunulmuştur. Çözümün ise iyi bir eğitimden geçtiği sonucuna ulaşılmıştır. Milliyetçilik kavramının İslam dünyasına zarar verdiği konu edinmiştir. Milliyetçilik kavramının Müslümanların birbirlerinden uzaklaşmasına sebep olduğu anlatılmıştır. Müslümanların birlikteliğinin savunulduğu İttihad-ı İslam (Panislamizm) fikriyle Müslümanların bir arada tutulabileceği anlatılmıştır.

Eylemleri ile söylemleri her zaman birbiriyle tutarlı olan Aliya'nın siyaset sahnesindeki başarılarından söz edilmiştir. Siyasi geleceğini daima arka planda tutarak her zaman ülkesini ahlaklı ve adaletli şekilde savunan bir devlet adamı olmuştur. Aliya, siyasete ahlaki bir boyut kazandırmış, insanı daima hareket noktası olarak almış ve aslında kendine has bir özellikte Aliya olarak tarih sahnesine geçmiştir. Eleştirmeyi seven Aliya, yalnızca eleştirmekle kalmayıp her zaman çözüm yollarını söyleyerek savaş zamanı dahi suçlu ile suçsuz ayrımını yapabilmiştir.

Hem aile hem de kadın konusundaki Aliya'nın görüşlerinin yer verildiği tezimde, Batı'da ve Doğu'da yaşayan kadınların farklarına da yer verilmiştir. Tek eşlilik savunulmuş ve kadının anne rolünün öneminden bahsedilmiştir. Bosna'nın kurtuluşu ve özgürlüğüne kavuşması için önce kadınların evlatlarını eğitmeleri gerektiğine değinilmiştir.

Sonuç olarak; Bosna Savaşı bütün dünya için ders çıkarılacak bir meseledir. Bu savaşta aktif rol oynayan Aliya'nın siyaset ve felsefe konularındaki düşüncelerine yer vermeye çalıştığım bu çalışmada eksikliklerin olması mümkündür. Böyle bir ihtimal Aliya ile ilgili çalışmaların daha da fazlaştırılması ve akademisyenlerin de bu konuya önem vermesini gerekli kılmaktadır.

KAYNAKÇA

- AKİF, Emre (2002). "*Bilge Kral Aliya İzzetbegoviç: Bosna Direnişi, İslam Dünyasının Dayanışma Ruhunun ve Dinamizminin Canlı Bir Örneğidir.*". *Umran*, S. 91, ss. 79-85.
- AKIN, Mahmut H. (2008). "*Aliya İzzetbegoviç'in Entelektüel Mirası*", *Bağcılar Belediyesi Uluslararası Aliya İzzetbegoviç Sempozyumu* . Editörler: Ömer Hakan Özalp ve K. Gültürk, Kültür Yayınları, İstanbul, s. 100-107.
- ARUÇI, Muhammed (2013). "Yugoslavya", *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*. CXLIII, İstanbul, ss. 573-579.
- AYGÜN, Aykut (2017). "*Aliya İzzetbegoviç'te Din ve Siyaset*". Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BAYKAN, Erdal (2016). *Aliya Okumaları: İslam Deklarasyonu*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- ÇAĞMAN, Ergin (2016). "*Aliya İzzetbegoviç'e Göre İslam Dünyasının Gerileme Sebepleri ve Çağdaşlık*". *Hece Aylık Edebiyat Dergisi: Bilgemiz Aliya İzzetbegoviç*, Özel Sayının Editörleri: Mustafa Orçan, Rahman Ademi, Mustafa Balcı, Özel Sayı: 31, Ankara: Dumat Ofset.
- DAL, Adnan (2015). "*Soğuk Savaş Sonrası Bosna-Hersek Bağımsızlık Süreci ve Aliya İzzetbegoviç*", Yüksek Lisans Tezi, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ELİAÇIK, R. İhsan (2012), *Çağa İz Bırakan Önderler: Aliya İzzetbegoviç*. İstanbul: İlke Yayıncılık.
- GÖRGÜN, Tahsin (2013). "Bir Düşünür", *Bağcılar Belediyesi Uluslararası Aliya İzzetbegoviç Sempozyumu - Bildiriler* , Editörler: Ömer Hakan Özalp, Kenan Gültürk ve Ekrem Kızıldaş, 2. Baskı, İstanbul: Pelikan Basım.
- İSAKOVİĆ, Zehrudin (2016). "Aliya İzzetbegoviç (1925-2003) Biyografisi", *Hece Dergisi*, S. 229, Ankara, ss. 171.

- İSLAM, N. Cihangir (2013). "İzzetbegoviç'in Ahlakı, Kaderi ve Teslimiyeti". *Üsküdar Belediyesi Doğu Batı Arasında İslam Birliği İdeali Sempoyumu Bildirileri*, Editör: Merve Akkuş Güvendi, İstanbul: İhlas Gazetecilik A.Ş.
- İZZETBEGOVIÇ, Aliya (2003). "*Kendi Kaleminden Aliya İzzetbegoviç: II. Endülüs Soykırımına Geçit Vermeyen Bilge Adam*". Tercüme: Alev Erkilet, Ahmet Demirhan ve Hanife Öz, İstanbul: Dergah Ofset (Vakit Gazetesi) Yayınları.
- İZZETBEGOVIÇ, Aliya (2011). *Tarihe Tanıklığım*. Çeviri: Alev Erkilet, Ahmet Demirhan ve Hanife Öz, İstanbul: Klasik Yayınları.
- İZZETBEGOVIÇ, Aliya (2019). *Doğu Batı Arasında İslam*. Çeviri: Edina Nurikiç, İstanbul: Ketebe Yayınları.
- İZZETBEGOVIÇ, Aliya (2015). *Özgürlüğe Kaçışım: Zindandan Notlar*. Çeviri: Hasan Tuncay Başoğlu, İstanbul: Klasik Yayınları.
- İZZETBEGOVIÇ, Aliya (2016). *Konuşmalar*. Çeviri: Fatmanur Altun ve Rıfat Ahmetoğlu, İstanbul: Klasik Yayınları.
- İZZETBEGOVIÇ, Aliya (2017). *İslam Deklarasyonu*. Çeviri: Dr. Rahman Ademi, İstanbul: Fide Yayınları.
- İZZETBEGOVIÇ, Aliya (2017). *İslami Yeniden Doğuşun Sorunları*. Çeviri: Dr. Rahman Ademi, İstanbul: Fide yayınları.
- İZZETBEGOVIÇ, Aliya (2021). *Köle Olmayacağız*. Çeviri: Edina Nurikiç, İstanbul: Ketebe Yayınları.
- KÖKTAŞ, Emin (1997). *Din ve Siyaset*. Ankara: Vadi Yayınları.
- KÜÇÜKALP, Derda (2011). *Siyaset Felsefesi*. Editör: Derya Önder, İstanbul: Say Yayınları.
- OCAKTAN, Orhan (2016). "Devlet Adamı Olarak Aliya İzzetbegoviç", *Hece Aylık Edebiyat Dergisi*: Bilgemiz Aliya İzzetbegoviç, Özel Sayının Editörleri: Mustafa Orçan, Rahman Ademi, Mustafa Balcı, Özel Sayı: 31, Ankara: Dumat Ofset.
- ÖZ, Asım (2017). *Aliya İzzetbegoviç: Geleceği Yenilemek*, İstanbul: Pınar Yayınları.

PAŞIÇ, Dzemil (2016). "*Aliya İzzetbegoviç'te Din-Siyaset İliŐkisi*", Uludağ Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

HALİLOVIÇ TEKİN, Cemile (2012). *Bosna Hersek Devleti 1991-2011*. Konya: Çizgi Kitabevi.

TÜRKERİ, Mehmet (2008). *Etik Kuramları*. Ankara: Lotus Yayınevi.

